

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΤΜΗΜΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ

Π.Μ.Σ.: ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΣΗΜΕΙΩΤΙΚΗ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Οι αναπαραστάσεις μαθητή και δασκάλου στο μάθημα της μουσικής
σε αττικά ερυθρόμορφα αγγεία**

Σοφία Αγγελίδου

Επόπτρια: Αναστασία Χριστοδούλου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Α.Π.Θ

Εξεταστές: Σωτηρία Τριαντάρη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια ΠΤΝ/ΠΔΜ

Νικόλαος Φωτόπουλος, Επίκουρος Καθηγητής ΠΤΝ/ΠΔΜ

Φλώρινα, Ιούνιος 2016

Ευχαριστίες

Η παρούσα εργασία δεν θα μπορούσε να έχει ολοκληρωθεί χωρίς την βοήθεια και τις εξαιρετικά εύστοχες παρατηρήσεις της επόπτριάς μου Αναστασίας Χριστοδούλου. Η συμβολή της ήταν καθοριστική τόσο σε επιστημονικό όσο και σε προσωπικό επίπεδο.

Επίσης, σημαντικές και πολύ βοηθητικές ήταν οι παρατηρήσεις των άλλων δύο καθηγητών της τριμελούς επιτροπής, Σωτηρίας Τριαντάρη και Νικολάου Φωτόπουλου.

Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω την διδάσκουσα στο Μεταπτυχιακό πρόγραμμα Μαίη Κοκκίδου που με προέτρεψε να το παρακολουθήσω και με στήριξε στην ολοκλήρωσή του.

Τέλος, ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω στην οικογένειά μου για την αμέριστη συμπαράστασή τους και την υπομονή τους την περίοδο της μελέτης και συγγραφής της εργασίας.

Copyright © Αγγελίδου Σοφία, 2016.

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα. Οι απόψεις και τα συμπεράσματα που περιέχονται σε αυτό το έγγραφο εκφράζουν τον συγγραφέα και μόνο.

Όνοματεπώνυμο: Αγγελίδου Σοφία

A.E.M.: 384

Ηλεκτρονική διεύθυνση: saggelidou@gmail.com

Έτος εισαγωγής: 2014

Κατεύθυνση: Σημειωτική και Επικοινωνία

Τίτλος διπλωματικής εργασίας: Οι αναπαραστάσεις μαθητή και δασκάλου στο μάθημα της μουσικής σε αττικά ερυθρόμορφα αγγεία

Δηλώνω υπεύθυνα ότι η παρούσα εργασία δεν αποτελεί προϊόν λογοκλοπής, είναι προϊόν αυστηρά προσωπικής εργασίας, η βιβλιογραφία και οι πηγές που έχω χρησιμοποιήσει, έχουν δηλωθεί κατάλληλα με παραπομπές και αναφορές. Τα σημεία όπου έχω χρησιμοποιήσει ιδέες, κείμενο ή/και πηγές άλλων συγγραφέων, αναφέρονται ευδιάκριτα στο κείμενο με την κατάλληλη παραπομπή και η σχετική αναφορά περιλαμβάνεται στο τμήμα των βιβλιογραφικών αναφορών με πλήρη περιγραφή.

Επισημαίνεται πως η συγκεκριμένη επιλογή βοηθά στον περιορισμό της λογοκλοπής διασφαλίζοντας έτσι τη συγγραφέα.

Ημερομηνία 11/06/2016

Η δηλούσα

Αγγελίδου Σοφία

Περιεχόμενα

Περίληψη	5
Abstract	6
ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ	7
1. Εισαγωγή	8
1.1 Προβληματική.....	8
1.2. Σκοπός και στόχοι.....	9
1.3. Αναγκαιότητα και χρησιμότητα.....	10
1.4. Δομή της εργασίας.....	11
1.5. Το υλικό των πηγών.....	12
2. Η εκπαίδευση στην Αρχαία Ελλάδα	14
2.1. Γενικές πληροφορίες.....	14
2.2. Αναπαραστάσεις σχολείων	16
2.2.1. Η κύλικα του Δούρι	17
2.3. Ανάλυση του μαθήματος	18
2.4. Η μουσική εκπαίδευση στην Αρχαία Ελλάδα	21
ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ.....	28
3. Οι αναπαραστάσεις του μαθήματος μουσικής.....	29
3.1. Ανάλυση των πεδίων των δελτίων.....	32
3.2. Παρουσίαση εικονογραφικού υλικού	35
3.3. Ανάλυση της διδασκαλίας της λύρας	42
4. Ο φόνος του Λίνου από τον Ηρακλή	57
4.1. Εισαγωγή στο μύθο.....	57
4.2. Παρουσίαση εικονογραφικού υλικού	59
4.3. Ανάλυση του μύθου του Λίνου.....	70
5. Διαπιστώσεις.....	80
5.1. Μελλοντική έρευνα.....	83
5.2. Επίλογος.....	83
6. Βιβλιογραφικές Αναφορές.....	85
6.1.Πρωτογενείς πηγές.....	85
6.2. Ελληνόγλωσσες Αναφορές	86
6.3.Ξενόγλωσσες Αναφορές	88
7. Παράρτημα.....	91

Περίληψη

Η παρούσα μελέτη προσεγγίζει και αναλύει μέσα από εικονογραφικές πηγές τη μουσική εκπαίδευση που λάμβαναν οι νέοι Αθηναίοι, στα τέλη του 6^{ου} και μέχρι τα μέσα του 5^{ου} π.Χ. αιώνα, περίοδο δηλαδή που ακολούθησε την εγκαθίδρυση της δημοκρατίας στην Αθήνα και τη δημιουργία σχολείων. Συγκεκριμένα, γίνεται μια εκτενής παρουσίαση των αναπαραστάσεων της «τυπικής» μουσικής εκπαίδευσης των νέων στη λύρα, όπως αυτές απεικονίζονται σε αττικά ερυθρόμορφα αγγεία, καθώς επίσης και της μυθολογικής σκηνής του φόνου του Λίνου. Μέσα από τις παραστάσεις των αγγείων της Υστεροαρχαϊκής και Κλασικής εποχής, σε συνδυασμό με υλικό από πηγές της αρχαίας ελληνικής γραμματείας καθώς και σύγχρονες αναλύσεις, γίνεται μια προσπάθεια να σκιαγραφηθεί ο ρόλος του δασκάλου, του μαθητή, του παιδαγωγού, της μουσικής στην καθημερινή ζωή των Αρχαίων Ελλήνων, καθώς και το πλαίσιο της μουσικής εκπαίδευσης της εν λόγω εποχής. Το υλικό της μελέτης περιλαμβάνει έξι παραστάσεις διδασκαλίας της λύρας και έντεκα παραστάσεις όπου απεικονίζεται ο φόνος του Λίνου από τον Ηρακλή. Για την επεξεργασία των δεδομένων χρησιμοποιήθηκαν μεθοδολογικά εργαλεία από διαφορετικά επιστημονικά πεδία και συγκεκριμένα από τη Σημειωτικής (κώδικες, δόμηση νοήματος), την Αρχαιολογίας (δελτία), τη Μουσικολογία (οργανογνωσία), ενώ στο έργο της περιγραφής και της ερμηνείας συνέβαλαν όροι της Μουσικής Παιδαγωγικής. Από τα αποτελέσματα της έρευνας διαφάνηκε ότι η διεπιστημονική μελέτη του εικονογραφικού υλικού διευρύνει τον ορίζοντα ερμηνείας και οδηγεί στην ανάδυση νέων νοημάτων.

Λέξεις κλειδιά: Μουσική Εκπαίδευση, Μουσική Εικονογραφία, Διεπιστημονικότητα, Αττική Αγγειογραφία

Abstract

The present study focuses on the context of music education in Ancient Greece through musical and mythological iconographical sources. At the end of the 6th and until the middle of the 5th century, a period that followed the establishment of democracy in Athens and the formation of constitutional education, young Athenians were trained to sing and play an instrument competently, as a part of their basic education. Our knowledge of ancient Greek music education and its social function comes mainly from abundant literary references. However, the study of visual representations of music teaching-learning in vase painting may provide valuable information about the role of the music teacher, the kinds of instruments that were taught and how they were actually played.

The study begins with a detailed presentation of the visual material with respect to formal music education of young people in the lyre, as depicted on Attic red-figured vases of the Late Archaic and Classical period. It also considers the representations of the ancient Greek myth of Linos from a combined iconographical, musicological, and mythological point of view. In the following units, the study outlines the relationship between the music teacher and student, the role of paidagogos, and the status of music in the everyday life and education of the youth Greeks, of that specific period of antiquity.

The study material consists of six representations of lyre teaching and eleven representations depicting scenes of the killing of Linos from Hercules. The methodological tools derive from different disciplines and particularly from the field of Semiotics (codes, meaning construction), Archaeology (historical approach), Musicology (history of musical instrument), and Music Pedagogy (terminology, historical analysis). The results establish that the interdisciplinary study of the iconographic material opens the door to a more comprehensive understanding of the music education settings in Ancient Greece, expands the horizon of interpretation, and leads to the emergence of new meanings. Musical iconography can be a valuable source of information about the role of music in Ancient Greek society and can shed light on the practices of music education in Ancient Greece.

Keywords: Music Education, Music Iconography, Cross disciplinary, Attic Vase-painting

ΜΕΡΟΣ Α΄

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

1. Εισαγωγή

Στην παρούσα μελέτη θα γίνει μια εκτενής παρουσίαση της εικονογραφημένης «τυπικής» μουσικής εκπαίδευσης των νέων στη λύρα, στην Αρχαία Αθήνα. Το υλικό της διπλωματικής αντλείται από εικόνες της αττικής αγγειογραφίας και συνδέεται τόσο με την ελληνική μυθολογία όσο και με αρχαίες φιλολογικές πηγές, με σκοπό να διαφανεί ο ρόλος του δασκάλου, του μαθητή, του παιδαγωγού αλλά και της ίδιας της μουσικής στην καθημερινότητα των Αρχαίων Ελλήνων.

Στο κεφάλαιο με τίτλο «εισαγωγή» παρουσιάζεται η προβληματική που καθοδήγησε την παρούσα μελέτη, τίθεται ο σκοπός και οι στόχοι και παρουσιάζεται η αναγκαιότητα της στο πεδίο της έρευνας καθώς και η χρησιμότητά της τόσο στην παιδαγωγική επιστήμη όσο και στην έρευνα της σημειωτικής και αρχαιολογικής επιστήμης. Στη συνέχεια παρουσιάζεται η συνολική δομή της εργασίας και δίνονται στοιχεία σχετικά με τις πηγές που θα χρησιμοποιηθούν.

1.1 Προβληματική

Κατά τον 5ο και 4ο αιώνα π.Χ. δημιουργείται στην Αρχαία Ελλάδα ένας λαμπρός πολιτισμός που έχει τις βάσεις του στην Αθηναϊκή Δημοκρατία και ο οποίος έμελλε να επηρεάσει ολόκληρο τον μετέπειτα Δυτικό πολιτισμό. Παρουσιάζεται μία άνθηση στην ανάπτυξη των τεχνών και των γραμμάτων παράλληλα με πολιτικές και οικονομικές εξελίξεις που καθιστούν την Αθήνα λίκνο πολιτισμού. Παρόλες τις ιστορικές συγκυρίες που οδήγησαν στην παρακμή και στην πτώση της Αθηναϊκής Δημοκρατίας, το πνεύμα της εποχής παρέμεινε σεβαστό και υποδειγματικό για τους αιώνες που ακολούθησαν. Πιο συγκεκριμένα στον τομέα των τεχνών, η Αττική τέχνη σηματοδοτεί την έννοια του κλασσικού κάλους και η ελληνική φιλοσοφία αποτελεί σημείο εκκίνησης για τον τρόπο με τον οποίο αναπτύχθηκαν οι επιστήμες έκτοτε.

Στον τομέα της εκπαίδευσης των νέων υπάρχουν πολλές αποσπασματικές πληροφορίες που οι ερευνητές εδώ και αιώνες προσπαθούν να αποκωδικοποιήσουν ώστε να εκμεταλλευτούν τη γνώση που οδήγησε τους Αρχαίους Έλληνες στην κορυφή του πνεύματος. Η έρευνα είναι όμως αρκετά δυσκολότερη όταν αφορά στη μουσική εκπαίδευση, καθώς δεν έχει διασωθεί

ηχητικό υλικό, όργανα, μουσικά εγχειρίδια, αλλά μόνο μερικά θραύσματα και αποσπάσματα μουσικής πράξης. Σε αυτή την έλλειψη στοιχείων έρχονται να ρίξουν φως τα αττικά ερυθρόμορφα αγγεία της υστεροαρχαϊκής και κλασικής εποχής, τα οποία με το πλήθος των αναπαραστάσεών τους, προσφέρουν χρήσιμες πληροφορίες για την καθημερινή, ιδιωτική και δημόσια, μουσική πρακτική των Αρχαίων Ελλήνων.

Η αρχαιολογική έρευνα έχει ασχοληθεί ιδιαίτερα με τις αναπαραστάσεις των αττικών αγγείων και έχουν δημιουργηθεί συστήματα καταλογογράφησης τόσο των ίδιων των αγγείων όσο και των στοιχείων που εικονίζονται. Η έρευνα αυτή δίνει πολλές πληροφορίες για τα μέσα και τα αντικείμενα που αναπαρίστανται, οι οποίες είναι πολύ χρήσιμες στην επιστήμη της συγκριτικής μουσικολογίας για την αναβίωση τους.

Σήμερα, όμως, υπάρχει μια αυξανόμενη ανάγκη για έρευνα πάνω στην ερμηνεία των αγγείων και των στοιχείων που αυτά περιλαμβάνουν. Όλο και περισσότερες ερμηνευτικές τεχνικές προσπαθούν να αποκωδικοποιήσουν και να ερμηνεύσουν εκ νέου παραστάσεις και αντικείμενα που μπορεί με αυτόν τον τρόπο να δώσουν νέο φως στη σύγχρονη σκέψη. Προκειμένου η ερευνήτρια να αντλήσει και να συσχετίσει πληροφορίες που εμφανίζονται στα αγγεία, χρησιμοποιεί ως θεωρητικό και μεθοδολογικό εργαλείο ανάλυσης τη σημειωτική.

1.2. Σκοπός και στόχοι

Στην παρούσα εργασία γίνεται μία εικονογραφική έρευνα πάνω στο ζήτημα της μουσικής διδασκαλίας στην αρχαιότητα. Μέσα από πρωτογενείς και δευτερογενείς πηγές μελετάται το πλαίσιο και το περιεχόμενο του μαθήματος της μουσικής. Οι αναπαραστάσεις δασκάλων και μαθητών σε αττικά ερυθρόμορφα αγγεία μελετώνται διεξοδικά, ώστε να παρατηρηθούν όλα τα στοιχεία και σημεία που περιλαμβάνουν και αναλύονται οι κώδικες που εντοπίζονται στις παραστάσεις με σημειωτικούς όρους που θα αναλυθούν στο κεφάλαιο 3.4., και να γίνει δυνατή μια αποτελεσματική συσχέτιση των εικόνων με το ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποίο εμφανίζονται.

Σκοπός της εργασίας είναι, όχι μόνο να συγκεντρώσει το φιλολογικό και εικονογραφικό υλικό που αφορά στη μουσική εκπαίδευση των νέων της εποχής του 5^{ου} αιώνα, αλλά να ερμηνεύσει τα στοιχεία εκείνα που απαρτίζουν τη διδασκαλία του μαθήματος της μουσικής

που αποτυπώνεται στα αγγεία. Οι περισσότερες έρευνες σχετικά με τη μουσική εκπαίδευση στην αρχαία Ελλάδα διεξάγονται με βάση τις φιλολογικές και φιλοσοφικές πηγές. Τα εικονογραφημένα αγγεία όμως, προσφέρουν πληροφορίες της καθημερινής πρακτικής μέσα από τα μάτια του καλλιτέχνη-παρατηρητή της πραγματικότητας και για αυτό το λόγο αποτελούν το σημαντικότερο κομμάτι της παρούσας έρευνας.

Ο στόχος της έρευνας είναι διττός. Αφενός αναλύει της εικονογραφικές αναπαραστάσεις του μαθήματος μουσικής στα αγγεία και αφετέρου συσχετίζει τα δεδομένα με τις φιλολογικές πηγές, οι οποίες στην παρούσα εργασία δεν αποτελούν αντικείμενο σημειωτικής ανάλυσης αλλά παρουσιάζονται προς επιβεβαίωση των εικονογραφικών μαρτυριών. Επιπλέον στόχος είναι να περιγραφούν τα επαγγέλματα που σχετίζονται με την εκπαίδευση των νέων και να εντοπιστούν οι πιο διαδεδομένοι μύθοι για την συγκεκριμένη χρονική περίοδο που αφορούν στην εκπαίδευση. Υπάρχουν στοιχεία πως οι μύθοι χρησιμοποιούνταν στην εκπαίδευση επιλεκτικά για αυτό το λόγο έχει ενδιαφέρον να εντοπιστεί αν ισχύει κάτι τέτοιο μέσω της αγγειογραφίας. Το υλικό της μελέτης περιλαμβάνει έξι παραστάσεις όπου απεικονίζεται μάθημα λύρας και έντεκα παραστάσεις που αναφέρονται στον φόνο του Λίνου από τον Ηρακλή.

1.3. Αναγκαιότητα και χρησιμότητα

Η παρούσα εργασία είναι μια μελέτη που χρησιμοποιεί και εμπλουτίζει διαφορετικούς κλάδους παράλληλα. Οι επιστήμες της αρχαιολογίας, της παιδαγωγικής, της σημειωτικής και της μουσικολογίας καθώς επίσης η μελέτη της ιστορίας, της φιλοσοφίας και των μύθων εμπλέκονται με αποτέλεσμα την παραγωγή μιας νέας συμπληρωματικής ερμηνείας στη μέχρι τώρα φιλολογία της ερμηνείας των αναπαραστάσεων σε αγγεία. Τα αποτελέσματα της εργασίας μπορούν να προσφέρουν τόσο στο πεδίο της σύγχρονης εκπαίδευσης όσο επίσης και στο να εμπλουτίσουν την αρχαιολογική έρευνα. Να εμπλουτίσουν την αρχαιολογική καταλογογράφηση και την ιστορική μουσικολογία σε έναν τομέα μιας ιστορικής περιόδου που συχνά αποτελεί την βάση για νέες έρευνες.

1.4. Δομή της εργασίας

Η μελέτη με τίτλο «Οι αναπαραστάσεις μαθητή και δασκάλου στο μάθημα της μουσικής σε αττικά ερυθρόμορφα αγγεία» αποτελείται από την εισαγωγή, τρία κεφάλαια, συμπεράσματα, βιβλιογραφία και παράρτημα. Το πρώτο κεφάλαιο αφορά στην εκπαίδευση στην Αρχαία Ελλάδα. Μέσα από φιλολογικές και εικονογραφικές πηγές τίθεται το πλαίσιο που καθορίζει τη θέση της εκπαίδευσης στη σκέψη των Αρχαίων Ελλήνων. Μέσα από εικονογραφικό υλικό, από αναπαραστάσεις σχολείων γίνεται ανάλυση των μαθημάτων που λάμβαναν οι νέοι Αθηναίοι και περιγράφονται τα επαγγέλματα που σχετίζονταν με την εκπαίδευση. Έπειτα ακολουθούν στοιχεία της μουσικής παιδείας από φιλολογικές πηγές και ειδικότερα από τους δύο σπουδαιότερους φιλοσόφους της κλασικής εποχής, τον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη. Οι απόψεις των φιλοσόφων βοηθούν τον αναγνώστη να κατανοήσει την σημαντική θέση που κατείχε η μουσική παιδεία στην ανάπτυξη των νέων και στη διαμόρφωση της αθηναϊκής πολιτείας.

Στο δεύτερο κεφάλαιο εισάγεται ουσιαστικά το υλικό της εικονογραφικής μελέτης με τις αναπαραστάσεις του μαθήματος μουσικής, ενώ καθορίζονται τα χρονικά και γεωγραφικά σύνορα της έρευνας. Παρουσιάζονται τα γενικά στοιχεία που διέπουν το μάθημα και οι διαφορετικές εκφάνσεις μουσικής εκπαίδευσης, ενώ παράλληλα γίνεται περιγραφή σημαντικών για τις πληροφορίες τους, αναπαραστάσεων. Έπειτα γίνεται μία ανάλυση των πεδίων των εικονογραφικών δελτίων που αποτελούν κυρίαρχο μέρος της μελέτης, ώστε να μπορεί ο αναγνώστης να τα μελετήσει και να τα ερμηνεύσει. Ακολουθούν τα δελτία καταγραφής εικονογραφικών πηγών με αναπαραστάσεις δασκάλων και μαθητών στο μάθημα της λύρας. Οι εικονογραφήσεις περιγράφονται αναλυτικά, ώστε να αποκτήσουν νόημα για τον αναγνώστη και ακολουθούν στοιχεία ιστορικά και τεχνολογίας, για τους ζωγράφους που έχουν φιλοτεχνήσει τα αγγεία, ώστε να διαφανεί η αξιοπιστία τους. Αργότερα, στο σχολιασμό των παραστάσεων, αναλύονται τα κυρίαρχα σημεία που εντοπίζονται στις εικονογραφικές πηγές και περιγράφονται οι άνθρωποι και τα αντικείμενα που συμμετέχουν στο μάθημα της λύρας. Τέλος καθορίζονται και σχολιάζονται οι κώδικες που προκύπτουν από τις αναπαραστάσεις.

Το τρίτο κεφάλαιο αφορά μια διαφορετική οπτική στη σχέση δασκάλου μουσικής-μαθητή, τη δολοφονία του Λίνου, η οποία γίνεται μέσα στην αίθουσα διδασκαλίας και σχετίζεται με αυτόν τον τρόπο με τα παραπάνω. Ο μύθος του φόνου του Λίνου από τον μαθητή του τον

Ηρακλή δεν είναι πολύ διαδεδομένος στην αττική αγγειογραφία. Μια ενδελεχής έρευνα στα έντεκα αγγεία όπου απεικονίζεται το γεγονός, δίνει πληροφορίες τόσο για το μύθο όσο και για το μάθημα μουσικής. Στην αρχή του κεφαλαίου δίνονται πληροφορίες για τον μύθο και τα πρόσωπα που αναφέρονται μέσα από τις φιλολογικές σωζόμενες πηγές και ακολουθούν τα δελτία καταγραφής των σχετικών εικονογραφικών πηγών. Οι αναπαραστάσεις περιγράφονται αναλυτικά με βάση το εικονογραφικό μοντέλο καταγραφής και ανάλυσης αρχαίων αγγείων, ώστε να γίνουν κατανοητές από τον αναγνώστη, ενώ ακολουθούν πληροφορίες για τους ζωγράφους των πηγών, ώστε να διερευνηθούν οι ομοιότητες ή διαφορές στην τεχνοτροπία, που τυχόν υπάρχουν. Έπειτα εντοπίζονται τα κυρίαρχα σημεία του μύθου, μέσα από τις εικονογραφήσεις και περιγράφονται αναλυτικά, μέσα από τη μελέτη των κωδίκων που προκύπτουν από τις συγκεκριμένες αναπαραστάσεις. Απώτερος στόχος, ο εντοπισμός κοινών κωδίκων που διέπουν και χαρακτηρίζουν τις αναπαραστάσεις.

Στα συμπεράσματα γίνεται σχολιασμός των αναπαραστάσεων και ακολουθεί μία ανασκόπηση των ευρημάτων της παρούσας μελέτης, στην οποία γίνεται και ο συσχετισμός των δεδομένων με τους στόχους της μελέτης. Ακολουθούν προτάσεις για μελλοντική έρευνα στο πεδίο και επίλογος. Στο παράρτημα της εργασίας, βρίσκονται οι εικόνες της ανάλυσης που δεν ανήκουν στα δελτία εικονογραφήσεων που συμμετείχαν στην εργασία .

1.5. Το υλικό των πηγών

Οι πηγές που χρησιμοποιούνται κατά την μελέτη μουσικών πολιτισμών των οποίων η ηχητική μαρτυρία έχει χαθεί, όπως η μουσική της Αρχαίας Ελλάδας, συνοψίζονται σύμφωνα με τον West (1999:5-9) σε πέντε κατηγορίες. Η πρώτη και σημαντικότερη είναι τα αρχαιολογικά ευρήματα όπως θραύσματα μουσικών οργάνων, αγάλματα, κοσμήματα, ψηφιδωτά και ιδίως ο τεράστιος αριθμός αγγειογραφιών. Η δεύτερη κατηγορία αφορά στα λογοτεχνικά κείμενα σχετικά με τη μουσική, ενώ η τρίτη κατηγορία αναφέρεται στην εξειδικευμένη συγγραφή κειμένων για τη μουσική, ακολουθεί η καταγραφή μη λογοτεχνικών κειμένων όπου αναφέρονται πληροφορίες για τη μουσική, και τέλος, τα πραγματικά μουσικά τεκμήρια, όπως οι παρτιτούρες που σώζονται από τον 4^ο π.Χ. αιώνα και μετά. Η παρούσα μελέτη στηρίζει την έρευνα της στις εικονογραφικές πηγές που απεικονίζουν μάθημα μουσικής με παρουσία δασκάλου και ανήκει στην πρώτη κατηγορία πηγών. Στην παρούσα εργασία επιλέχθηκαν οι εικονογραφικές πηγές ως βασικό αντικείμενο της έρευνας επειδή

παρόλο που είναι πολύ πλούσια σε πληροφορίες δεν έχει μελετηθεί επαρκώς. Τις συγκεκριμένες παραστάσεις υποστηρίζουν και οι μαρτυρίες που σώζονται μέσα από τις φιλολογικές πηγές, οι οποίες όμως δεν αναλύονται διεξοδικά γιατί αυτές που είναι σχετικές με το θέμα είναι αρκετά μεταγενέστερες και έξω από το χρονικό πλαίσιο της μελέτης.

Σε ότι αφορά στη μελέτη της Αρχαίας Ελληνικής μουσικής, η ανάλυση των έργων τέχνης κρίνεται απαραίτητη. Πιο συγκεκριμένα η μελέτη των εικόνων αποδεικνύεται ένα πολύτιμο μεθοδολογικό εργαλείο, καθώς η μουσική έχει χαθεί και οι ηχητικές μαρτυρίες δεν υπάρχουν, τα μουσικά όργανα σώζονται μόνον αποσπασματικά ή έχουν καταστραφεί τελείως, ενώ παράλληλα οι φιλολογικές πηγές είναι ελάχιστες και δεν επαρκούν ώστε να επιτρέπουν τον σχηματισμό μιας ολοκληρωμένης εικόνας της μουσικής πράξης στην αρχαιότητα (Διονυσίου, Ζ. & Αγγελίδου, Σ., 2007:154).

Ακόμη όμως και η εικόνα που έχει φιλοτεχνηθεί με ιδιαίτερη λεπτομέρεια δεν δίνει με βεβαιότητα αξιόπιστα στοιχεία, ενώ επιπλέον δεν δίνει καμία πληροφορία για το υλικό κατασκευής, το βάθος ή το βάρος του αντικειμένου (Brown, H. M., & Lascelle, J., 1972:3). Το αντικείμενο που αναπαρίσταται υπόκειται στον σχολιασμό του καλλιτέχνη, στην εμπειρία του και στη γνώση του για αυτό. Για τούτο το λόγο είναι σημαντικό να μελετώνται παράλληλα περισσότερες αναπαραστάσεις του ίδιου θέματος, ώστε ο ερευνητής να είναι σε θέση να καταλήξει σε ασφαλή συμπεράσματα (Mass & McIntosh, 1989).

Στην παρούσα έρευνα μελετήθηκαν όλες οι σχετικές αναπαραστάσεις όπως αυτές αναφέρονται στο πληρέστερο, μέχρι στιγμής, εγχειρίδιο σχετικά με την εκπαίδευση στην Αρχαία Ελλάδα, το *Album of Greek Education*, του Beck (1975) και στο ηλεκτρονικό αρχείο του Beazley (<http://www.beazley.ox.ac.uk/index.htm>). Το συγκεκριμένο αρχείο βρίσκεται στο Κέντρο Έρευνας Κλασικής Τέχνης στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης, είναι μια ερευνητική εργασία και περιλαμβάνει τη μεγαλύτερη παγκοσμίως βάση δεδομένων και φωτογραφιών αρχαίας εικονογραφίας.

2. Η εκπαίδευση στην Αρχαία Ελλάδα

Στο δεύτερο κεφάλαιο της παρούσας μελέτης παρουσιάζεται η λειτουργία της εκπαίδευσης στην αρχαία Ελλάδα μέσα από βιβλιογραφικές και εικονογραφικές πηγές. Γίνεται μια εισαγωγή στην οποία τίθεται το πλαίσιο της γενικότερης εκπαίδευσης των νέων κατά την υστεροαρχαϊκή και μέχρι την κλασική εποχή, ενώ ακολουθεί ανάλυση του μαθήματος και περιγραφή των επαγγελματιών που μετείχαν σε αυτήν. Έπειτα, η μελέτη εστιάζει στη μουσική εκπαίδευση στην Αρχαία Ελλάδα και γίνεται αναφορά στην θεώρηση της μουσικής παιδείας στον Πλάτωνα και στον Αριστοτέλη, ώστε να διαφανούν τα ιδανικά της μουσικής εκπαίδευσης κατά την κλασική εποχή. Αυτές οι πληροφορίες σχετίζονται με την έρευνα καθώς εμπλουτίζουν τις πληροφορίες για τη μουσική εκπαίδευση που μπορούν να εξαχθούν από τα αγγεία αλλά και έρχονται σε αντίθεση με τα αγγεία που αναλύονται στο κεφάλαιο για το φόντο του Λίνου.

2.1. Γενικές πληροφορίες

Η μουσική, η ποίηση και ο χορός, αποτελούσαν στην αρχαιότητα ουσιαστικό μέρος της εκπαίδευσης των νέων. Η διάρθρωση της παιδείας ήταν ανάλογη με την ιστορική περίοδο, το πολιτικό και πολιτιστικό επίπεδο κάθε περιοχής (Βουτυρά, 2012:9). Στη γεωμετρική και αρχαϊκή περίοδο η παιδεία είχε προσανατολισμό περισσότερο στρατιωτικό αλλά ακόμη και τότε η μουσική αποτελούσε μέρος της παιδείας της αριστοκρατίας. Η ικανότητα να παίζει κανείς λύρα ήταν απόδειξη καλής παιδείας και ευγενούς καταγωγής ήδη από τα ομηρικά χρόνια. Ο Αχιλλέας και ο Πάρις, όπως εμφανίζονται στην Ιλιάδα, έχουν γνώσεις κιθαριστικής. Η ικανότητα του Πάρη να παίζει κιθάρα (Ιλιάδα Γ, 54) αναφέρεται μαζί με την ομορφιά και τις άλλες χάρες του. Παρόμοια και ο Αχιλλέας (Ιλιάδα Ι, 186) τραγουδά παίζοντας φόρμιγγα με αργυρό ζυγό.

Από τις φιλολογικές πηγές προκύπτει ότι το σχολείο του κιθαριστή είναι παλαιότερο από το σχολείο του γραμματιστή (Γιαννικόπουλος, 1989:88), αφού στα Ομηρικά έπη γίνεται συχνά αναφορά στο παίξιμο της λύρας αλλά όχι στην ανάγνωση ή στη γραφή. Κατά τους ομηρικούς χρόνους ο όρος παιδαγωγός αποδίδεται στον δάσκαλο του παιδιού, σε αντίθεση με την κλασική και μετέπειτα εποχή όπου ο παιδαγωγός ήταν ο δούλος που φρόντιζε το παιδί. Στα Ομηρικά Έπη, τις πιο παλιές φιλολογικές μαρτυρίες, αναφέρεται ότι ο σοφός παιδαγωγός

Χείρωνας μαθαίνει στον Αχιλλέα ακόντιο, κνήγι, αγωνίσματα και ιππικές ασκήσεις, χειρουργική, φαρμακοποιία αλλά και λύρα (Αγγελίδου, Σ., 2009). Ο δάσκαλος των ομηρικών χρόνων προσφέρει όχι μόνο γενική εκπαίδευση αλλά και διαπαιδαγώγηση στους νέους (Beck, 1964:51). Στα *Αργοναυτικά* του Ορφέα, ο Πηλέας ζητά από τους συντρόφους του να ανεβούν στο Πήλιο για να δει τον γιο του Αχιλλέα που ζούσε εκεί και μαθήτευε κοντά στον Κένταυρο Χείρωνα, τον σοφό. Οι Αργοναύτες όταν ανεβαίνουν στο ιερό βουνό βρίσκουν τον Αχιλλέα να παίζει λύρα μπροστά στον δάσκαλό του τον Χείρωνα (560). Σε ένα ρωμαϊκό πίνακα από την βασιλική του Herculaneum εικονίζονται σε μάθημα λύρας ο κένταυρος και ο Ηρακλής (Νάπολη, αρ. ευρετηρίου 9019).

Η εκπαίδευση στην Αρχαία Σπάρτη ήταν κρατική και στρατιωτική με σκοπό να διαμορφώσει έναν γενναίο άνδρα με ηθικό χαρακτήρα, έναν άξιο στρατιώτη. Αντίθετα στην Αρχαία Αθήνα σκοπός της εκπαίδευσής ήταν να διαπλάσσει έναν καλό χαρακτήρα, η δημιουργία νέων *καλών καταθών* (Περικλής, Θουκυδίδης 2.37), μέσω της μουσικής και της άθλησης. Στην Αθήνα της τυραννίας των Πεισιστρατιδών, φαίνεται να ευνοήθηκε η μουσική διδασκαλία μέσα από τους κανόνες που θεσμοθέτησε ο Ίππαρχος για μουσικούς αγώνες, ένα δημοφιλές θέμα στην αγγειογραφία της εποχής. Στα τέλη της Αρχαϊκής περιόδου εμφανίζεται το θέμα της μουσικής διδασκαλίας στην αττική αγγειογραφία, ενώ έχει ήδη προηγηθεί αύξηση της εικονογράφησης θεμάτων με αθλητές, γεγονός που φαίνεται να συνδέεται με την πολιτική και πνευματική κατάσταση της εποχής και την εγκαθίδρυση της δημοκρατίας (Bundrick, 2005:60). Μέχρι τον 6^ο π.Χ. αιώνα όμως, οι απαιτήσεις της Αθηναϊκής κοινωνίας αλλάζουν και η εκπαίδευση των νέων στρέφεται προς την ανάγνωση και τη γραφή. Το 508 π.Χ. ο Κλεισθένης στηριζόμενος στους νόμους του Σόλωνα δημιουργεί τους θεσμούς στους οποίους βασίζεται η Αθηναϊκή δημοκρατία. Το νέο πολίτευμα, όπως αναφέρουν οι Meritt και Nilsson στη μελέτη τους για τις πέτρινες επιγραφές και τα όστρακα, απαιτεί από τους πολίτες βαθύτερες γνώσεις γραφής (Immerwahr, 1964:17), άρα αυξάνεται η ανάγκη της συστηματικής εκπαίδευσης.

Δυστυχώς δεν υπάρχουν πολλές φιλολογικές πηγές, οι οποίες να αναφέρονται στην εποχή που ανήκουν οι παραστάσεις των υπό μελέτη αγγείων. Αντιθέτως, πολλοί μεταγενέστεροι συγγραφείς, αναφέρονται στα έργα τους διεξοδικά στην παιδεία της εποχής. Η εκπαίδευση των νέων ήταν ιδιωτική υπόθεση. Οι γονείς θεωρούσαν ότι οι τρόποι του παιδιού ήταν πιο σημαντικοί από τη μουσική και τα γράμματα (Πλάτωνας, Πρωταγόρας 325c). Ο Ισοκράτης (Αρεοπαγитικός 7, 44-45) αναφέρει ότι η παιδεία που λάμβανε ένας νέος ήταν αντίστοιχη της

οικονομικής του κατάστασης. Οι νέοι φτωχότερων οικογενειών μάθαιναν την γεωργία ή το εμπόριο, ενώ οι πλουσιότεροι νέοι ασχολούνταν με το κυνήγι, τον αθλητισμό και την φιλοσοφία. Ο Ισοκράτης, στον Αεροπαγίτικο, δεν αναφέρει τη μουσική ως μέρος της εκπαίδευσης ενός *καλού κι αγαθού* Αθηναίου πολίτη, αλλά γνωρίζουμε από άλλες πηγές - ενδεικτικά αναφέρεται η Πολιτεία του Πλάτωνα - ότι ήταν σημαντικό μέρος αυτής. Χαρακτηριστική είναι η ιστορία που αφηγείται ο Πλούταρχος (Βίοι Παράλληλοι, Κίμων, 5:159) για τον στρατηγό Κίμωνα που αφού έγινε οι σπονδές σε ένα δείπνο, κλήθηκε να τραγουδήσει και αποδείχθηκε πολύ καλύτερος από τον Θεμιστοκλή, ο οποίος δεν είχε μάθει ποτέ να τραγουδά και να παίζει λύρα (Πλούταρχος, Θεμιστοκλής 2.4)

Παιδιά από φτωχές οικογένειες πήγαιναν σχολείο τρία με τέσσερα χρόνια και παρακολουθούσαν μόνον τη βασική εκπαίδευση με τον γραμματιστή. Αγόρια πλουσιότερων οικογενειών παρακολουθούσαν μαθήματα μέχρι και δέκα χρόνια, λαμβάνοντας εκπαίδευση εκτός από τον γραμματιστή και από τον κιθαριστή και τον παιδοτρίβη (Tames, 2002:24). Η παιδεία των ευγενών νέων περιλάμβανε οπωσδήποτε εκτός από την ανάγνωση και τη γραφή, τη μουσική και τον αθλητισμό. Η διδασκαλία της μουσικής γινόταν ανάμεσα στο 13^ο και 16^ο έτος της ηλικίας των παιδιών (Βουτυρά, 2012:10). Οι νέοι από εύπορες οικογένειες μπορούσαν να φοιτούν για περισσότερα χρόνια (Πλάτωνας, Πρωταγόρας 326c, Πολιτεία 518c κ.α.). Οι διδάσκοντες στην πρώτη βαθμίδα εκπαίδευσης είναι ο γραμματιστής και ο κιθαριστής (Butts, 1947:56), ο πρώτος διδάσκει ανάγνωση, γραφή, αριθμητική, μύθους, απαγγελία και ο δεύτερος μουσική, δηλαδή λύρα, τραγούδι και απαγγελία (Ευαγγελόπουλος, 1998:22).

Αρκετά αργότερα από την ύστεροαρχαϊκή και την ώριμη κλασικής εποχής που μελετάται στην παρούσα εργασία, ο Πλάτωνας (Νόμοι 804d-e) και ο Αριστοτέλης (Πολιτικά Η' 1337a) υποστηρίζουν ότι η παιδεία πρέπει να είναι υπόθεση του κράτους, να παρέχεται η ίδια ποιότητα παιδείας σε αγόρια και κορίτσια κάθε κοινωνικής τάξης και οι δάσκαλοι να ελέγχονται από τους άρχοντες.

2.2. Αναπαραστάσεις σχολείων

Οι φιλολογικές πηγές της υστεροαρχαϊκής και μέσης κλασικής εποχής, δεν δίνουν επαρκείς πληροφορίες για την τοποθεσία των σχολείων ούτε για τον τρόπο λειτουργίας τους. Όπως

προκύπτει όμως, υπήρχαν τριών ειδών τόποι εκπαίδευσης, τα σχολεία που χρησιμοποιούσαν ιδιωτικά σπίτια ή νοικιασμένα δωμάτια, τα σχολεία όπου τα μαθήματα γίνονταν έξω στη φύση και τέλος οι παλαίστρες (Beck, 1975:14). Σπανιότερα εικονογραφούνται τα μαθήματα σε ανοιχτό χώρο, όπου η υπόθεση επιβεβαιώνεται με την απεικόνιση ενός δέντρου. Χαρακτηριστική αυτού του τύπου εκπαίδευσης είναι η εικονογράφηση στην κύλικα του Ζωγράφου του Λούβρου G 265 που φυλάσσεται στο μουσείο της Οξφόρδης (V305, βλ. παράρτημα δελτίο Π1), όπου ένας γενειοφόρος δάσκαλος διδάσκει τραγούδι σε έναν νέο που στέκεται δίπλα από ένα δέντρο, ενώ ανάμεσά τους εικονίζεται το σταυρόσχημο, παιδαγωγικό αντικείμενο που θα αναλυθεί στο κεφάλαιο 3.4.

2.2.1. Η κύλικα του Δούρι

Το σύνολο της εγκυκλίου παιδείας της Αρχαίας Αθήνας, που μας ήταν γνωστή μόνον από φιλολογικές πηγές, αποδίδει σε κύλικά του ο Δούρις (Pottier 1923:108). Το αγγείο, που σώζεται σε εξαιρετική κατάσταση, φυλάσσεται σε μουσείο του Βερολίνου, φέρει αριθμό ευρετηρίου F2285 και χρονολογείται στις αρχές του 5^{ου} π.Χ. αιώνα (βλ. δελτίο M2). Στην πρώτη πλευρά της κύλικας εικονίζονται δυο ζευγάρια δασκάλου - μαθητή και ένας παιδαγωγός. Αριστερά, ένας στεφανωμένος άνδρας γενειοφόρος, φορώντας άζωστο το ιμάτιό του, κάθεται σε κλισμό και διδάσκει λύρα στον μαθητή που έχει απέναντί του. Απέναντί του καθιστός σε κλισμό εικονίζεται ένας νέος στεφανωμένος να παίζει λύρα - χέλυ. Πίσω τους, ένας άνδρας που κάθεται σε δίφρο με ερεισίνωτο διδάσκει απαγγελία σε έναν νέο που στέκεται όρθιος απέναντί του. Ο δάσκαλος κρατά ένα ειλητάριο πάνω στο οποίο υπάρχει η επιγραφή ΜΟΙΣΑΜΟΙ ΑΦΙΣΚΑΜΑΝΔΡΟΝ ΕΥΡΩΝΑΡΧΟΜΑΙ ΑΕΙΝΔΕΝ, «Μούσα, στις όχθες του Σκάμανδρου, βρες για μένα ένα μέρος να αρχίσω το τραγούδι μου». Πρόκειται πιθανόν για ένα εξάμετρο, πιθανόν του Στησίχορου σύμφωνα με τον Beazley (1948: 337) ή την αρχή ενός διθυράμβου που υμνούσε τα κατορθώματα του Αχιλλέα (Ρωμαίος 1955:12). Παρόμοια είναι και η άποψη του Ford (2003:25) που θεωρεί ότι το επικό εξάμετρο διδάσκεται προκειμένου να είναι ικανός ο νέος να το τραγουδήσει σε συμπόσιο. Την παράσταση κλείνει ένας παιδαγωγός που στηρίζεται στην βακτηρία του και έχει σταυρωμένα τα πόδια του, στάση που υποδεικνύει την ταπεινή καταγωγή του. Δυο λύρες, δυο κύλικες, ένα καλάθι και μια συβήνη με γλωττοκομείο που κρέμονται στον τοίχο φανερώνουν ότι το μάθημα πραγματοποιείται σε εσωτερικό χώρο.

Στην πίσω πλευρά του αγγείου οι δυο δάσκαλοι είναι νεαροί και αγένειοι και οι μαθητές τυλιγμένοι στα ιμάτιά τους. Ο πρώτος άνδρας παίζει διπλούς ανισοϋψείς αυλούς για να συνοδέψει έναν μαθητή όρθιο που τραγουδά με το κεφάλι του ελαφρά γερμένο προς τα πίσω. Ο άλλος δάσκαλος, στο μέσο της παράστασης, κρατά ένα δίπτυχο και γραφίδα, και φαίνεται να διδάσκει γραφή, διορθώνοντας όσα ο μαθητής απέναντί του έχει γράψει. Την παράσταση και σ' αυτή την πλευρά κλείνει ένας γενειοφόρος παιδαγωγός που στηρίζεται στη βακτηρία του. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι τρεις μαθητές στις δυο όψεις του αγγείου αναπαριστώνται να φορούν με ευπρέπεια το ιμάτιό τους. Στο μετάλλιο της κύλικας εικονίζεται ένας γυμνός νέος, ο οποίος ετοιμάζεται για το λουτρό του. Έχει αφήσει το ιμάτιό του σ' έναν δίφρο μπροστά του, ενώ πίσω του φαίνεται μέρος του λουτήρα. Ένας σπόγγος και ένας αρύβαλλος εικονίζονται στο χώρο.

Ο Δούρις σ' αυτή την κύλικα έχει απεικονίσει το εκπαιδευτικό σύστημα της εποχής, όμως δημιουργούνται διάφορα ερωτηματικά κατά τη μελέτη της παράστασης. Ο εικονογράφος αναπαριστά στην πρώτη όψη του αγγείου ταυτόχρονο μάθημα λύρας και απαγγελίας, κάτι που θα ήταν πρακτικά αδύνατο. Αντίστοιχα, στην δεύτερη όψη ένας νέος τραγουδά την ίδια στιγμή που άλλος διδάσκεται γραφή. Πιθανά ο Δούρις να ήθελε απλώς να αποδώσει το εκπαιδευτικό σύστημα αδιαφορώντας για το χώρο και το χρόνο. Ίσως τα μαθήματα να διδάσκονταν ταυτόχρονα σε διαφορετικές αίθουσες (Beck, 1964:82) ή στον ίδιο χώρο σε διαφορετικές στιγμές.

2.3. Ανάλυση του μαθήματος

Στα τέλη του 5^{ου} αιώνα και μέχρι τα μέσα του 4^{ου} αιώνα π.Χ. την εκπαίδευση των νέων αναλαμβάνουν συγκεκριμένοι επαγγελματίες, ενώ συνηθέστερα αναφέρεται ο παιδαγωγός. Στα ομηρικά χρόνια ο παιδαγωγός - δάσκαλος είναι ένα σεβάσμιο πρόσωπο, αντίθετα στην κλασική Αθήνα τόσο ο παιδαγωγός όσο και ο δάσκαλος ήταν φτωχοί αστοί ή δούλοι. Πολλές φιλολογικές μαρτυρίες αποδεικνύουν ότι το επάγγελμα του δασκάλου δεν τύγχανε του σεβασμού των πολιτών. Ο Λουκιανός (*Μενίππος*, 17) γράφει «θα γελούσες με την καρδιά σου αν έβλεπες βασιλείς και σατράπες που πτώχευσαν να πωλούν λόγω φτώχιας, παστά ψάρια ή να διδάσκουν τα πρώτα γράμματα».

Ο Γραμματιστής

Κοντά στον γραμματιστή το παιδί μάθαινε γραφή, ανάγνωση και αριθμητική. Οι μαθητές μάθαιναν να αποστηθίζουν προτάσεις και αποσπάσματα από τα ομηρικά έπη. Επίσης, διδάσκονταν και αριθμητική (Beck, 1964:123). Ο γραμματιστής δεν ήταν απαραίτητα σκλάβος – μπορούσε όμως και να είναι – αλλά δεν ήταν πρόσωπο μεγάλης εκτίμησης και ο μισθός του ήταν μικρός (Barrow, 1976:37). Μπορούσε να είναι ιδιοκτήτης του σχολείου και να είχε κι άλλους δασκάλους στην επιχείρησή του ή να δουλεύει για κάποιον άλλο γραμματιστή. Αν ήταν δούλος, πληρώνονταν όσο και οι ελεύθεροι πολίτες, με μια δραχμή τη μέρα (Beck, 1964:111). Το διάβασμα άρχιζε με το αλφάβητο, έπειτα οι μαθητές διδάσκονταν τις συλλαβές, μετά λέξεις και προτάσεις. Οι μαθητές έγραφαν με μια μυτερή γραφίδα πάνω σε πλάκες στρωμένες με κερί. Ο δάσκαλος είχε τη δύναμη να επιβάλει τιμωρίες αυστηρές ώστε να αποφεύγονται αξιόποινες πράξεις.

Ο γραμματιστής εικονογραφείται όπως και οι άλλοι τρεις δάσκαλοι γενειοφόρος να κάθεται στο πολυτελές του κάθισμα, τον κλισμό με ερεισίνωτο. Χαρακτηριστικό του αντικείμενο είναι η βακτηρία, που ονομάζεται και νάρθηκας, καθώς επίσης και το ειλητάριο που μπορεί να φέρει και επιγραφή. Συχνά, φοράει άζωστο το ιμάτιό του, περασμένο έτσι ώστε να καλύπτει τον αριστερό ώμο και να αφήνει ελεύθερο τον δεξί.

Ο κιθαριστής

Ο κιθαριστής δίδασκε στον μαθητή να παίζει λύρα, να τραγουδά, να παίζει διπλούς αυλούς και να απαγγέλει. Η θέση του στην εκπαίδευση των νέων Αθηναίων καθώς και η απεικόνισή του στα αττικά ερυθρόμορφα αγγεία θα αναφερθεί διεξοδικά στο κεφάλαιο 3.

Ο παιδοτρίβης

Ο παιδοτρίβης συναντούσε τους μαθητές του στην παλαίστρα (Marrου, 1961:76), η οποία συνήθως του άνηκε και εκεί δίδασκε πάλη, παγκράτιο και πυγμαχία (Βέντσος, 2013:63). Ήταν υπεύθυνος για τη σωματική ανάπτυξη των νέων καθώς και για την καλλιέργεια της πειθαρχίας. Η εκπαίδευση στον παιδοτρίβη φαίνεται να ήταν είτε ατομική, είτε ομαδική. Οι απεικονίσεις σκηνών στην παλαίστρα συχνά είναι πολυπρόσωπες και δεν είναι λίγες οι φορές

που απεικονίζεται σε αυτές ένας αυλητής. Αυτές οι παραστάσεις σχετίζονται κυρίως με το άλμα εις μήκος, τη δυσκοβολία ή τον ακοντισμό. Σκοπός της μουσικής ήταν να δώσει στον άλτη μια επιπρόσθετη ώθηση (West, 1999:42), ενώ άλλοι την θεωρούσαν συνοδευτική της πυγμαχία και της πάλης.

Οι σκηνές στην παλαίστρα, που εικονογραφούνται από τον μελανόμορφο ακόμη ρυθμό, είναι χαρακτηριστικές στην αττική αγγειογραφία. Συνήθως τα αθλήματα αποδίδονται πολύ παραστατικά, οι νέοι στην συντριπτική πλειοψηφία των παραστάσεων είναι γυμνοί, ενώ κάποια αντικείμενα, όπως ο δίσκος ή η στλεγγίδα, αποδίδονται μαζί με τους αθλητές. Με την στλεγγίδα αφαιρούσαν οι αθλητές το λάδι και τη σκόνη από το σώμα τους, με τα οποία αλείφονταν πριν ξεκινήσουν την προπόνηση και είναι αντικείμενο που συναντάται συχνά σε σκηνές σχολείου στην αττική αγγειογραφία.

Ο παιδαγωγός

Ο ρόλος του παιδαγωγού εμφανίζεται από τον Όμηρο ακόμη με τον Φοίνικα, χαρακτηρίζοντας τον δάσκαλο. Με την έννοια του φροντιστή, στην φιλολογία ο παιδαγωγός φαίνεται να εμφανίζεται από τον Ηρόδοτο (VII, 75) όπου αναφέρεται ο Σίκινος ως παιδαγωγός των παιδιών του Θεμιστοκλή. Σύμφωνα με τις φιλολογικές πηγές, ο παιδαγωγός ήταν δούλος και η υποχρέωσή του ήταν να συνοδεύει το παιδί στο σχολείο, να παραμένει εκεί μέχρι τη λήξη των μαθημάτων και να επιστρέφει τον μαθητή στο σπίτι του. Όσο διαρκούσε η διδασκαλία, ο παιδαγωγός είτε βρισκόταν στην αίθουσα μαζί με το παιδί, είτε στο *παιδαγωγείον*, ξεχωριστό χώρο που πιθανόν προορίζονταν για τους παιδαγωγούς (Παπαϊωάννου, 2011:18)

Ο παιδαγωγός αναλαμβάνει το παιδί στην ηλικία των επτά ετών. Από την γέννησή του και μέχρι τότε, το φροντίζει η τροφός (Πλούταρχος, περί παίδων αγωγή 5c). Αυτός ήταν υπεύθυνος για την ηθική διαπαιδαγώγηση και την καλή συμπεριφορά του μαθητή, ενώ επιπλέον είχε στην ευθύνη του και όφειλε να το προστατεύει από κακές συναναστροφές (Πλάτωνας, συμπόσιο, 183c). Στα Ελληνιστικά χρόνια φαίνεται ότι ο παιδαγωγός βοηθά το παιδί και στα μαθήματά του.

Η εικονογραφική απεικόνιση του παιδαγωγού στην ερυθρόμορφη αγγειογραφία ακολουθεί όσα γνωρίζουμε από τις φιλολογικές πηγές. Η μορφή του παιδαγωγού εμφανίζεται στην

αγγειογραφία στα τέλη του 6^{ου} και μέχρι το γ' τέταρτο του 5^{ου} π.Χ. αιώνα, από τα τέλη δηλαδή της Υστεροαρχαϊκής εποχής μέχρι τις αρχές της κλασικής και συμπίπτει χρονικά με τις παραστάσεις σχολείου. Τα θέματα από την καθημερινή ζωή των Αθηναίων, ανάμεσά τους και οι σκηνές σχολείου, εκλείπουν με την αρχή του Πελοποννησιακού πολέμου αφού οι αγγειογράφοι στρέφονται σε θέματα που συνδέονται με την γυναίκα και την θεά Αφροδίτη (Τιβέριος, 1996:41). Παρόλα αυτά, το θέμα του παιδαγωγού ξαναγίνεται δημοφιλές στην Κατωϊταλιώτικη αγγειογραφία.

Ο μαθητής

Οι μαθητές απεικονίζονται νέοι, αγένειοι, με κοντά μαλλιά. Μπορεί να είναι τυλιγμένοι στο ιμάτιό τους, τρόπος ενδυμασίας που εικονίζεται συνήθως σε μαθήματα τραγουδιού ή απαγγελίας, να έχουν άζωστο το ιμάτιό τους με ελεύθερο τον δεξί τους ώμο, σύνηθες σε μάθημα λύρας ή αυλού, ακόμη και γυμνοί. Ένας μεγάλος αριθμός παραστάσεων απεικονίζει μαθητές στη διαδρομή τους προς το σχολείο, όπου συνήθως ο παιδαγωγός τους ακολουθεί κρατώντας τα σχολικά τους αντικείμενα, όπως δίπτυχα ή λύρες. Η στάση του σώματός τους και ο τρόπος ένδυσης μαρτυρά την σοβαρότητα με την οποία αντιμετώπιζαν το μάθημα στην Αρχαία Αθήνα (McNiven, 1982).

2.4. Η μουσική εκπαίδευση στην Αρχαία Ελλάδα

Οι παραστάσεις σχολείου μουσικής ξεκινούν στα τέλη του 6ου π.Χ. αιώνα, συγκεκριμένα γύρω στο 510 π.Χ. (δελτίο M1) και σταματούν να εμφανίζονται στην αττική αγγειογραφία λίγο μετά τα μέσα του 5ου π.Χ. αιώνα. Οι γραπτές πηγές της συγκεκριμένης εποχής δεν δίνουν επαρκή στοιχεία, για αυτό το λόγο μόνο από μεταγενέστερες φιλολογικές πηγές και με την υποστήριξη των σωζόμενων εικονογραφικών μαρτυριών μπορεί κανείς να καταλήξει με σχετική ασφάλεια στον τύπο της παρεχόμενης μουσικής παιδείας στο τέλος των Υστεροαρχαϊκών χρόνων και στις αρχές των Κλασικών.

Η εκπαίδευση των νέων στην προκλασική και κλασική Αθήνα, όπως αναφέρθηκε νωρίτερα, χωρίζεται σε τρεις βαθμίδες και η μουσική παίζει σημαντικό ρόλο στις πρώτες δύο (Ρήγα, 1972:88). Από τις φιλολογικές πηγές προκύπτει ότι μουσική παιδεία δεν λάμβαναν όλοι οι

νέοι Αθηναίοι παρά μόνον όσοι μπορούσαν να πληρώσουν τον κιθαριστή. Ο Αγοράκριτος του Αριστοφάνη (Ιππείς, 188-189) λέει: *καλέ μου άνθρωπε, δεν ξέρω μουσική. Μόνο γράμματα κι εκείνα λίγα και λειψά*. Γι αυτό το λόγο η γνώση λύρας ήταν ένδειξη καλής παιδείας και οικονομικής άνεσης. Έτσι, όσοι γονείς είχαν την οικονομική δυνατότητα, πλήρωναν οι ίδιοι την εκπαίδευση των παιδιών τους διαλέγοντας και το διδασκαλείο που θα πήγαινε το παιδί στα επτά του έτη.

Αργότερα, κατά την κλασική εποχή το μάθημα της μουσικής συχνά γίνεται σε άλλο χώρο, στο σχολείο του κιθαριστή. Στην εκπαίδευση των παιδιών προστίθεται και η γυμναστική στην παλαιίστρα υπό την επίβλεψη του παιδοτρίβη, ενώ μετά την εφηβεία η φροντίδα της αγωγής των νέων περνάει στην πολιτεία. Ο Πλάτωνας μας πληροφορεί ότι τα μαθήματα του κιθαριστή αρχίζουν όταν τελειώσουν τα μαθήματα του γραμματιστή, και ότι ο παιδοτρίβης ξεκινά όταν τελειώσει η βασική μουσική εκπαίδευση (Πρωταγόρας 325c-e).

Κατά την ελληνιστική εποχή η μουσική και η γυμναστική αποκλείονται σταδιακά από τη εκπαίδευση, ενώ αυξάνονται οι γραμματικές σπουδές (Μαργου, 1961:208). Συχνά ο κιθαριστής διδάσκει και αυλό αλλά ποτέ κιθάρα γιατί είναι όργανο που χρησιμοποιείται από τους επαγγελματίες κυρίως λόγω μεγέθους (Kemp, 1966:219). Ο Πλάτωνας (Πολιτεία 399d) και ο Αριστοτέλης (Πολιτικά, viii 6.5) υπογραμμίζουν ότι η διδασκαλία πρέπει να μένει στα όρια της εξάσκησης της φωνής και της χρήσης των οργάνων και να μην αγγίζει την δεξιοτεχνία (Belis, 2004:22). Το μάθημα μουσικής περιλάμβανε οργανική και φωνητική μουσική. Ο μαθητής μάθαινε να παίζει κυρίως λύρα και αυλούς μέσω της μίμησης και της αποστήθισης. Επίσης, μάθαινε να τραγουδά με τη συνοδεία αυλών, βαρβίτου ή λύρας. Το μάθημα μουσικής με έγχορδα όργανα θα αναλυθεί διεξοδικά σε επόμενο κεφάλαιο.

Ο διπλός αυλός εμφανίζεται στην Αττική παιδεία με τους Περσικούς Πολέμους αλλά δεν βρίσκει ποτέ μεγάλη απήχηση. Ένας λόγος για αυτό είναι ότι ο ήχος του είχε οργιαστικό χαρακτήρα, επίσης γιατί θεωρούνταν όργανο *βαρβαρικό* (ξένης προέλευσης), και επιπλέον γιατί ο μαθητής παίζοντας διπλούς αυλούς στερούνταν την δυνατότητα να τραγουδήσει ή να απαγγείλει. Χαρακτηριστικά, ο Αλκιβιάδης αρνείται να διδαχθεί τους αυλούς στο σχολείο γιατί του «κλείνουν» το στόμα (Πλούταρχος, Βίοι Παράλληλοι, Αλκιβιάδης II). Αργότερα, ο Πλάτωνας (Πολιτεία 399d) και ο Αριστοτέλης (Πολιτικά, viii 6.5) απορρίπτουν από τη διδασκαλία τους τον αυλό και υπογραμμίζουν ότι η διδασκαλία πρέπει να μένει στα όρια της εξάσκησης της φωνής και της χρήσης των οργάνων και να μην αγγίζει την δεξιοτεχνία (Belis, 2004:22).

Η μουσική παιδεία μέσα από φιλολογικές πηγές

Στην ελληνική αρχαιότητα η μουσική δεν ήταν μια συγκεκριμένη μορφή τέχνης των ήχων αλλά αποτελούσε ένα συνδυασμό της ποίησης, της αρμονίας και του χορού ως μια ενότητα που αναφερόταν στο πνεύμα, το σώμα και την ψυχή του ανθρώπου. Η μουσική πήρε το όνομά της από τις μούσες, προστάτιδες των τεχνών και των γραμμάτων, και δήλωνε την τέχνη τους αποτελώντας ένα αδιάσπαστο σύνολο έμμετρου λόγου, ήχου και κίνησης – όρχησης (Παπαδοπούλου, 2003). Επίσης συχνά φαίνεται να περιλαμβάνει την ποίηση, το θέατρο και τις εικαστικές τέχνες, παίρνοντας μια σημασία που ταιριάζει περισσότερο στο γενικότερο όρο της τέχνης.

Ο Beardsley (1989:27) αναφέρει πως μουσική μπορεί να σημαίνει μερικές φορές και γενική παιδεία. Στην αρχαία Ελλάδα η μουσική χρησιμοποιείται σε λατρευτικούς, εκπαιδευτικούς και δημιουργικούς σκοπούς και περιλαμβάνει κάθε πλευρά του δημόσιου και ιδιωτικού βίου. Η σημαντική θέση που είχε η μουσική στην αντίληψη των αρχαίων Ελλήνων βασίζεται στην πεποίθησή τους πως η μουσική διευκολύνει την εκπαίδευση των νέων καθώς κάνει πιο εύκολη την αφομοίωση των νοημάτων του λόγου και στην πίστη τους για τον ηθοπλαστικό χαρακτήρα της (Νικολάου, 2010:26). Για αυτούς τους λόγους αποτελούσε στοιχείο εκπαίδευσης του σωστού πολίτη. Η μουσική μπορεί να έχει διττή επίδραση στον άνθρωπο: να επενεργεί στο ήθος του, να χαλιναγωγεί τα πάθη και τις επιθυμίες, γεγονός που της δίνει μεγάλη παιδευτική αξία και να επιδρά στο άλογο της ψυχής του, όταν αυτή διαταράσσεται, ως θεραπεία δηλαδή, με απώτερο στόχο και στις δύο περιπτώσεις να έρθει η ψυχή σε συμφωνία με τον εαυτό της και με το σύμπαν (Παπαδοπούλου, 2003).

Η μουσική παιδεία στον Πλάτωνα

Ο Πλάτωνας, ο οποίος ανήκει στον 4^ο αιώνα π.Χ. θεωρεί ότι η μουσική εκπαίδευση αποτελεί ένα άριστο παιδαγωγικό μέσο (Πολιτεία, 376 e). Δεν την εντάσσει στην εκπαίδευση των εργατών και χειρωνάκτων αλλά τη θεωρεί απαραίτητη στην εκπαίδευση των στρατιωτών και των φυλάκων της πολιτείας. Στους μεν πρώτους αναγνωρίζει τα οφέλη στην καλλιέργεια των τεσσάρων αρετών, της δικαιοσύνης, της σοφίας, της φρόνησης και της γενναιότητας, στους δε δευτέρους επιπλέον, με την ένταξη της αρμονικής πριν τη διαλεκτική, τους βοηθά να στραφούν προς την φιλοσοφία, την ανώτερη βαθμίδα σύμφωνα με τον Πλάτωνα.

Η μουσική εκπαίδευση για τον Πλάτωνα πρέπει να ξεκινά από τη βρεφική ηλικία, στην οποία η μητέρα είναι υπεύθυνη να τραγουδά στο βρέφος και να χορεύει μαζί του ή να το κουνά (Νόμοι:790d9, στο Stamou, 2002:7). Η επίσημη εκπαίδευση θα πρέπει να ξεκινά στην ηλικία των έξι ετών και να διαχωρίζεται ανάλογα με το φύλο του παιδιού. Σε αυτό το στάδιο δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα στο χορό, την μουσική και τον αθλητισμό. Κυρίαρχο ρόλο παίζει η εκπαίδευση της φωνητικής μουσικής και σκοπός δεν είναι η μουσική δεξιότητα αλλά η καλλιέργεια της ψυχής. Περί τα δεκατρία έτη θα πρέπει να ξεκινά η διδασκαλία της λύρας, με σκοπό η λύρα και η φωνή να ακούγονται ομόφωνα (Stamou, 2002:7). Ο Πλάτωνας επιμένει στην επιλογή του κατάλληλου εκπαιδευτικού υλικού, απορρίπτοντας πολλά έργα, χωρίς όμως να απαξιώνει την καλλιτεχνική τους υπόσταση. Αυτό συμβαίνει τόσο στην επιλογή των μύθων όσο και στην επιλογή των αρμονιών – δέχεται μόνο τη δωρική, που ταιριάζει τη γενναιότητα και τη φρυγική, που είναι ειρηνική – στην επιλογή των οργάνων, καθώς απορρίπτει τα πνευστά όργανα, για τον οργιαστικό τους χαρακτήρα και τα πολύχορδα όργανα που μπορούν να παράξουν πολλές αρμονίες και στην επιλογή των ρυθμών, οι οποίοι πρέπει να αποτυπώνουν την κόσμια και γενναία συμπεριφορά (Νικολάου, 2010:34). Αν οι μαθητές μαθαίνουν τους ρυθμούς και τις αρμονίες που έχουν αποφασιστεί από νεαρή ηλικία, αναπτύσσουν μία αίσθηση του γούστου σχετικά με το καλό και το κακό. Επίσης είναι σημαντικό να ακούνε και να εκπαιδεύονται σε αρμονίες ανάλογα με το φύλο τους. Την επιλογή αυτή θα πρέπει να την αναλάβουν ειδικοί, γηραιότεροι άνθρωποι που έχουν τη δυνατότητα να μπορούν να επιλέξουν και να εντοπίσουν το καλό και το ωραίο.

Ο Πλάτωνας επιπλέον απορρίπτει την εξάσκηση της δεξιότητας καθώς μπορεί να οδηγήσει σε ελλιπή καλλιέργεια της διάνοιας (Νικολάου, 2010:33). Άλλωστε και μέσα από την ελληνική μυθολογία είναι γνωστή η απόρριψη της δεξιότητας από τους αρχαίους Έλληνες, μέσα από το τραγικό τέλος μουσικών δεξιοτεχνών, όπως ο Μαρσύας και ο Ορφέας. Ο Μαρσύας, δεξιοτέχνης των διπλών αυλών καυχήθηκε πως ήταν καλύτερος μουσικός από τον Απόλλωνα και όταν έχασε σε μουσικό διαγωνισμό από αυτόν, ο θεός της μουσικής των έγδαρε και τον κρέμασε ανάποδα από μία βελανιδιά (Απολλόδωρος, IV:2), ο δε Ορφέας διαμελίστηκε από τις Μαινάδες (Απολλόδωρος, III:1, Κακριδής, III: 295).

Απαραίτητη για την εκπαίδευση των νέων είναι η αθλητική εκπαίδευση, ώστε να υπάρχει συνδυασμός της καλλιέργειας της ψυχής, τόσο του θυμοειδούς, μέσω της γυμναστικής όσο και του λογιστικού της μέρους, μέσω της μουσικής (Πλάτωνας, Πολιτεία 411e, 548b, 441e-442a). Μέσω της ολοκληρωμένης αυτής εκπαίδευσης οι νέοι αποκτούν ηθικότητα και ισορροπία και είναι κατάλληλοι για να αναλάβουν ως φύλακες της τάξης του κράτους

(Νικολάου, 2010:36). Η παιδεία που οραματίζεται ο Πλάτωνας στην ιδανική του *Πολιτεία* είναι μια ανθρωπιστική παιδεία, δημόσιου χαρακτήρα με γνώμονα την ισορροπία μεταξύ ψυχής και σώματος (Νικολάου, 2010:36). Ο Beardsley αναφέρει σχετικά με τον Πλάτωνα πως οι πολιτικοί θα πρέπει να ασχολούνται περισσότερο από όλους με τις τέχνες εξαιτίας του ρόλου τους ως νομοθέτες και παιδαγωγοί. Άλλωστε όταν η τέχνη είναι σωστή, η δύναμή της στην υγεία και την τάξη της κοινωνίας είναι το ίδιο μεγάλη όσο και η πιθανή της βλαβερότητα. Εξαιτίας λοιπόν της σπουδαιότητας των τεχνών στη ζωή και την αγωγή των πολιτών, η ρύθμισή τους πρέπει να είναι από τις σημαντικές λειτουργίες του κράτους. Για τον Πλάτωνα είναι αδιανόητο να επιτρέπεται στους ανθρώπους να παίζουν με επικίνδυνα πράγματα όπως οι μουσικές συνθέσεις και ο νομοθέτης θα πρέπει να είναι αυτός που θα επιβλέπει τη σύνθεση έργων τέχνης. «Η τέχνη είναι τόσο σοβαρή υπόθεση που δεν είναι δυνατό να αφηθεί στον καλλιτέχνη» υποστηρίζει ο Πλάτωνας και με αυτόν τον τρόπο τονίζει την κοινωνική ευθύνη της τέχνης και της θέσης της στη ζωή του πολίτη (Beardsley, 1989).

Η μουσική παιδεία στον Αριστοτέλη

Ο Αριστοτέλης υπήρξε μαθητής του Πλάτωνα και δάσκαλος του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Οι απόψεις του για την μουσική παιδεία περιλαμβάνονται στο έργο του *Πολιτικά*. Η σωστή εκπαίδευση, είναι για αυτόν η εξάσκηση, με σκοπό να βιώνει κανείς την ευχαρίστηση και τον πόνο καταλλήλως, δηλαδή την ανάπτυξη μιας συμπεριφοράς αρέσκειας για αυτό που είναι ευγενές και καλό σε αντίθεση με το ανήθικο. Το πρόγραμμα της εκπαίδευσης πρέπει να περιλαμβάνει μουσική, αθλητισμό, γράμματα, που περιλαμβάνουν γραφή, ανάγνωση και μελέτη ποιητών και σχέδιο. Για τον Αριστοτέλη η μουσική εκπαίδευση πρέπει να ξεκινά στα δεκατέσσερα έτη, γιατί τα παιδιά όταν είναι νεότερα δεν μπορούν να κατανοήσουν επαρκώς τη μουσική ώστε να αντλήσουν ευχαρίστηση ή να διαπαιδαγωγηθούν από την ακρόαση όταν μεγαλώσουν. Είναι αντίθετος στην υπερβολική μαθητεία σε κάποια από τις τέχνες και επιστήμες καθώς μπορεί να προκαλέσει ανισορροπία στο πνεύμα και «επαγγελματισμό», κάτι που πρέπει να αποφεύγει ένας ελεύθερος άνθρωπος (Stamou, 2002:9).

Ο Αριστοτέλης κάνει λόγο για τη λειτουργία της μουσικής ως μέσο χαλάρωσης μετά τη δουλειά, ενώ η δεύτερη λειτουργία που αναγνωρίζει στη μουσική είναι ως μια απασχόληση για τον ελεύθερο χρόνο. Η τρίτη λειτουργία της μουσικής είναι ως μέσο ηθικής διαπαιδαγώγησης, καθώς τα είδη της μουσικής που θα χρησιμοποιηθούν στον ελεύθερο

χρόνο θα είναι τέτοια που δεν θα τέρπουν απλώς τον ακροατή αλλά θα τον εκπαιδεύουν τον ακροατή στο να ευχαριστιέται και να αξιολογεί τα πράγματα σωστά. Τέλος, η μουσική μπορεί να λειτουργεί ως μέσο κάθαρσης σε υπερβολικά συναισθήματα, όπως ο υπερβολικός ενθουσιασμός ή δυνατά συναισθήματα όπως ο οίκτος ή ο φόβος (Stamou, 2002:10). Η λειτουργία της ως μέσο κάθαρσης, σκοπό έχει την τήρηση του μέτρου, δηλαδή την αποφυγή της έλλειψης και της υπερβολής.

Ο Αριστοτέλης αναγνωρίζει τον ηθικό χαρακτήρα των διαφορετικών τρόπων (κλιμάκων) και τους πολλαπλούς τρόπους με τους οποίους διαφορετικές αρμονίες μπορούν να επηρεάσουν την ανθρώπινη ψυχή, αλλά δεν απορρίπτει καμία από αυτές τις αρμονίες. Ομοίως θεωρεί και για τους ρυθμούς - ότι δηλαδή διαφορετικοί ρυθμοί επηρεάζουν διαφορετικά την ανθρώπινη ψυχή - και υποστηρίζει πως η εκπαίδευση πρέπει να επωφεληθεί από αυτές τις δυνάμεις της μουσικής ώστε να καθοδηγήσει τους νέους κατάλληλα. Επειδή η μουσική δίνει ευχαρίστηση είναι ταιριαστή με τη φύση των νέων, που εξαιτίας της νεότητάς τους, δεν είναι πρόθυμοι να ασχοληθούν με τίποτα δυσάρεστο. Θεωρεί επίσης σημαντικό σκοπό της μουσικής εκπαίδευσης να καταστήσει τους νέους ικανούς να κρίνουν την ποιότητα οποιασδήποτε μουσικής ακούν και να αισθάνονται ευχαρίστηση στην καλή μουσική και απέχθεια για την κακή. Θεωρεί ακατάλληλα για την εκπαίδευση τα όργανα που είναι δύσκολο να διδαχθούν και τα πνευστά, εξαιτίας του ξέφρενου χαρακτήρα τους και της αδυναμίας ομιλίας ή τραγουδιού κατά τη διάρκεια του παιξίματος.

Συμπερασματικά, κατά την αρχαιότητα, όπως σημειώνει η Τσοκανή (2006:167) «η σφαίρα όπου αναδεικνύεται η σημασία της μουσικής δεν είναι αυτή εντός της οποίας καλλιεργείται η τέχνη των ήχων, αλλά εκείνη όπου θεμελιώνεται ο ψυχικός και πρακτικός βίος». Θα πρέπει ο πολίτης να έχει καταστεί έμπειρος χειριστής του «πλήκτρου» της υπομονής, αξιοποιώντας τη δύναμη των συναισθημάτων του προς μια επίτευξη της αρμονίας στην πράξη. Η κοπιώδης διαδικασία της μάθησης στην γυμναστική αφορά το σώμα και στη μουσική αφορά την ψυχή και μαζί αποτελούν μέρος της ψυχικής παιδευτικής διαδικασίας, ικανοποιώντας το αίτημα της ευρυθμίας και αναρμοστίας τόσο στο ατομικό επίπεδο όσο και σε αυτό του κοινού, εκπολιτισμένου βίου (Τσοκανή, 2006).

Ο σύγχρονος μελετητής, μπορεί να αποκτήσει μια αρκετά συμπαγή εικόνα σχετικά με την εκπαίδευση στην Αρχαία Ελλάδα, στην οποία η μουσική είχε κυρίαρχη θέση, μελετώντας τους μύθους, τις φιλολογικές και τις εικονογραφικές πηγές. Το μάθημα είναι συνήθως ατομικό, ο μαθητής μαθαίνει μέσω της εμπειρίας και της πράξης, ενώ το παιδαγωγικό υλικό

είναι κατάλληλο για την ηλικία του και για την ηθική του διάπλαση. Η διδασκαλία του περιλαμβάνει μάθημα τραγουδιού και εκτέλεση λύρας ενώ παράλληλα εκπαιδεύεται στην αυτοκυριαρχία και στην απόλαυση του ωραίου. Εξειδικευμένοι επαγγελματίες αναλαμβάνουν την εκπαίδευση και ανατροφή των μαθητών μέσα από τις αξίες της κοινωνίας, δημιουργώντας με αυτόν τον τρόπο άξιους, μορφωμένους πολίτες.

Β' ΜΕΡΟΣ

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

3. Οι αναπαραστάσεις του μαθήματος μουσικής

Το τρίτο κεφάλαιο της παρούσας μελέτης επικεντρώνεται στις παραστάσεις εικονογράφησης της διδασκαλίας της μουσικής σε αττικά ερυθρόμορφα αγγεία, ενώ αναλύονται διεξοδικά οι παραστάσεις διδασκαλίας της λύρας. Μελετώνται παραδειγματικά και συνταγματικά, όλα τα πρόσωπα αλλά και τα αντικείμενα που εικονογραφούνται σε σκηνές διδασκαλίας της λύρας και γίνεται μια απόπειρα εύρεσης των κωδίκων και των σχέσεων που συνδέουν τις παραστάσεις στα έξι, υπό μελέτη, αγγεία.

Οι απεικονίσεις νέων σε μάθημα μουσικής πρωτοεμφανίζονται στην αττική αγγειογραφία στα τέλη του 6^{ου} αιώνα π.Χ. και συμπίπτουν με την γένεση της Δημοκρατίας στην Αθήνα και την δημιουργία των σχολείων (Bundrick, 2005:60). Οι εικονογραφήσεις σχολείου μουσικής αυξάνονται σταδιακά τον 5^ο π.Χ. αιώνα, ενώ το συγκεκριμένο εικονογραφικό θέμα φαίνεται να εξαντλείται στην ερυθρόμορφη αγγειογραφία λίγο μετά τα μέσα του 5^{ου} αιώνα.

Το πρώτο μισό του 5^{ου} αιώνα π.Χ. παραστάσεις νέων σε μάθημα μουσικής εικονογραφούνται σε αγγεία που σχετίζονται με τα συμπόσια, όπως υδρίες και κύλικες αλλά επίσης σε κρατήρες, στάμνους και αμφορείς. Αυτό δεν είναι τυχαίο καθώς ο *μουσικός ανήρ* που είχε διδάχει απαγγελία, ανάγνωση, γραφή και φυσικά μουσική έπαιρνε μέρος σε συμπόσια και κώμους (Bundrick, 2005:60). Ο Πλάτωνας στους *Νόμους* αναφέρει την φράση *μουσικός ανήρ* για να περιγράψει τον ιδανικά καλλιεργημένο άνθρωπο.

Οι σκηνές σχολείου μουσικής δεν είναι πάντα εύκολο να αναγνωριστούν με βεβαιότητα και να διαχωριστούν από αυτές που παριστάνουν απλώς ερασιτεχνική εκτέλεση οργάνων. Η παρουσία του παιδαγωγού με την βακτηρία του αλλά και άλλων παιδαγωγικών αντικειμένων όπως η γραφίδα, το δίπτυχο, το σταυρόσχημο, το σανδάλι και τα μουσικά όργανα βοηθούν στον χαρακτηρισμό των παραστάσεων, οι οποίες συνήθως δεν φέρουν ανάλογες επιγραφές.

Σημειώνεται ότι δεν εντοπίζεται καμία γυναίκα να διδάσκει σε νέο αγόρι. Εικονογραφούνται γυναίκες σε μάθημα μουσικής αλλά αυτές διδάσκουν κορίτσια είτε σε μιας μορφής άτυπης εκπαίδευση στο σπίτι με την παρουσία άλλων γυναικών, είτε σε συγκεκριμένο χώρο εκτός σπιτιού που παραπέμπει σε μια τυπική εκπαίδευση κοριτσιών που προορίζονται για να γίνουν εταίρες. Η παρούσα μελέτη δεν περιλαμβάνει την εκπαίδευση των γυναικών, θέμα που δεν έχει επαρκώς μελετηθεί και μπορεί να αποτελέσει σημείο μελέτης για επόμενη έρευνα. Για τούτο το λόγο στα αγγεία που μελετώνται εικονίζονται αποκλειστικά άντρες.

Το μάθημα της μουσικής κυρίως αφορούσε στην εκμάθηση της λύρας, αλλά διδάσκονταν επίσης οι διπλοί αυλοί, τραγούδι και απαγγελία. Η απεικόνιση του μαθήματος της λύρας θα αναλυθεί διεξοδικά παρακάτω, από το κεφάλαιο «Εικονογραφική περιγραφή της διδασκαλίας της λύρας» και έπειτα. Οι εικόνες αλλά και οι φιλολογικές μαρτυρίες για μάθημα αυλού δεν είναι συχνές. Συγκεκριμένα, δεν έχει εντοπιστεί εικονογραφική μαρτυρία όπου δάσκαλος και μαθητής παίζουν μαζί διπλούς αυλούς, όπως συμβαίνει με τη λύρα. Συνηθέστερα το όργανο εικονογραφείται στα χέρια του δασκάλου που συνοδεύει μ' αυτό το μάθημα απαγγελίας ή τραγουδιού και σπανιότερα στα χέρια μαθητή. Η πιο χαρακτηριστική παράσταση διδασκαλίας αυλού εικονίζεται στην κύλικα του Μάκρωνα (Βιέννη, Kunsthistorisches Museum, με αρ. ευρετηρίου 3698, βλ. παράρτημα δελτίο Π2). Καθισμένος σε δίφρο ένας νέος με διογκωμένες παρειές παίζει διπλούς ανισούψεις αυλούς, στους οποίους απεικονίζονται οι όλμοι και τα υφόλμια. Ο όλμος και το υφόλμιο σχημάτιζαν το επιστόμιο του διπλού αυλού. Πάνω στον όλμο προσαρμοζόταν η γλωττίδα, ενώ το υφόλμιο στερεωνόταν στο πάνω μέρος του αυλού, το βόμβυκα (Μιχαηλίδης, 1989:228). Ο παίκτης κρατά το όργανο σε παράλληλη σχεδόν θέση με το δάπεδο. Απέναντί του, όρθιος ο γενειοφόρος δάσκαλος στηρίζεται στη βακτηρία του και φαίνεται να δίνει οδηγίες στον νεαρό μαθητή. Πίσω του, ένας νέος καθισμένος σε δίφρο κρατά μια επτάχορδη λύρα και την παράσταση κλείνει γενειοφόρος άνδρας που στηρίζεται στη βακτηρία του.

Η εικονογράφηση μαθήματος τραγουδιού συναντάται κυρίως σε κύλικες της εποχής. Ένα τυπικό μάθημα τραγουδιού απεικονίζεται στον ερυθρόμορφο αμφορέα που βρίσκεται στο Μουσείο των Βρυξελλών (Musees Royaux d' Art et d' Histoire, αρ. ευρ. R 339, βλ. Παράρτημα δελτίο Π3). Σε κλισμό, στραμμένος προς τα δεξιά κάθεται ένας άνδρας γενειοφόρος, με ταινία στα μαλλιά, σημάδια της ηλικίας και της αξίας του αντίστοιχα, και άζωστο ιμάτιο, έχοντας διογκωμένες τις παρειές του και παίζει διπλούς ισουψείς αυλούς. Το όργανο αποδίδεται με ιδιαίτερη φροντίδα, απεικονίζονται οι όλμοι και τα υφόλμια. Ο δάσκαλος έχει τεντωμένα τα δάχτυλά του στο μέσο σχεδόν των βομβύκων που τους κρατά με ελαφρά κλίση προς τα κάτω. Απέναντί του, όρθιος και τυλιγμένος στο ιμάτιό του, με το δεξί του σκέλος ελαφρά προτεταμένο, ένας νέος με ταινία στα κοντά του μαλλιά έχει μισάνοιχτα τα χείλη του, σημάδι ότι πιθανόν τραγουδά, θέση η οποία ενισχύεται από την επιγραφή ΟΟΟ πάνω από το στόμα του νεαρού μαθητή. Ανάμεσά τους μια συβήνη με δυο θήκες αυλών, γλωττοκομείο και θηλιά. Το συγκεκριμένο εικονογραφικό μοτίβο με τον δάσκαλο καθιστό να παίζει αυλούς και τον μαθητή όρθιο να τραγουδά, συναντάται συχνά στην αττική αγγειογραφία. Ενδεικτικά αναφέρονται οι κύλικες που φυλάσσονται στην Μελβούρνη (αρ.

ευρετηρίου 1644/4), στο Λέιντεν (αρ. ευρετηρίου PC 91) και στο Μόναχο (αρ. ευρετηρίου 2669).

Λιγότερο συχνές είναι οι αναπαραστάσεις βάρβιτου. Η βάρβιτος, είναι ένα κοίλης βάσης έγχορδο όργανο, μακρύτερο και στενότερο από τη λύρα, συνεπώς η μουσική έκταση του οργάνου είναι χαμηλότερη (Μιχαηλίδης, 1981:74). Οι σωζόμενες παραστάσεις σχολείου μουσικής με παρουσία βάρβιτου είναι μόνον δύο (Mass & McIntosh, 1989:121) Ο Ζωγράφος του Χοίρου στην υδρία του μουσείου στο Schwerin με αρ. ευρετηρίου 707 (βλ. Παράρτημα δελτίο Π4) τοποθετεί στο μέσο της παράστασης έναν δάσκαλο μουσικής να παίζει βάρβιτο συνοδεύοντας το τραγούδι ενός νέου και ο ζωγράφος του Agrigento (London, British Museum, E171) τον αναπαριστά να παίζει βάρβιτο μαζί με έναν νέο που παίζει διπλούς αυλούς (βλ. Παράρτημα δελτίο Π5).

Τέλος, το διδακτικό έτος έληγε με μουσικούς μαθητικούς διαγωνισμούς. Χαρακτηριστική απεικόνιση είναι στην κύλικα του Ζωγράφου του Σπλαχνόπτη που φυλάσσεται στο μουσείο της Μελβούρνης (βλ. Παράρτημα δελτίο Π6). Στο δεξί τμήμα της παράστασης μια Νίκη στεφανώνει τον νικητή μαθητή του διαγωνισμού, ενώ στο αριστερό τμήμα ένας νέος που κρατάει τη λύρα του από τον βραχίονά της, δέχεται την τιμωρία από τον δάσκαλό του, ο οποίος ετοιμάζεται να τον χτυπήσει με το δεξί του χέρι, παρόλο που έχει στη διάθεσή του ένα σανδάλι, που εικονίζεται στο πεδίο. Ο παιδαγωγός του παιδιού παρακολουθεί την σκηνή χωρίς να επεμβαίνει.

Μετά την γενική αναφορά και περιγραφή του μαθήματος της μουσικής στην Αρχαία Αθήνα, η έρευνα επικεντρώνεται στο μάθημα της λύρας. Οι έξι παραστάσεις όπου απεικονίζεται διδασκαλία λύρας, παρουσιάζονται και αναλύονται παρακάτω.

3.1. Ανάλυση των πεδίων των δελτίων

Οι παραστάσεις που επιλέχθηκαν να αναλυθούν στην παρούσα μελέτη καταγράφονται αναλυτικά σε ένα δελτίο και παρατίθενται στη ροή του κειμένου, πριν από τον σχολιασμό των παραστάσεων. Το δελτίο, που δομείται σε δυο βασικά μέρη, το πληροφοριακό και το σημειωτικό, περιέχει έναν μεγάλο αριθμό πληροφοριών που θεωρήθηκαν απαραίτητες για τη μελέτη του θέματος. Παρόμοιο δελτίο χρησιμοποιείται στο Αρχείο Μουσικής Εικονογραφίας του Τμήματος Μουσικών Σπουδών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, αλλά εμπλουτίστηκε με το πεδίων των κωδικών, κάνοντας χρήση των εργαλείων της σημειωτικής.

Στο πληροφοριακό μέρος του δελτίου καταγράφονται όσα αφορούν στο αγγείο. Αρχικά αναφέρεται ο αύξων αριθμός του δελτίου στην παρούσα έρευνα ώστε να μπορεί εύκολα ο αναγνώστης να ανατρέχει όποτε χρειάζεται, ενώ ακολουθεί ο αριθμός που φέρει το αγγείο στο ηλεκτρονικό αρχείο του Beazley. Ο αριθμός του αγγείου στο ηλεκτρονικό αρχείο Beazley παρατίθεται με σκοπό να βοηθήσει τον αναγνώστη ή τον επόμενο ερευνητή σε δική του μεταέρευνα.

Στο πεδίο «θέμα» ορίζεται μια μικρή φράση που δικαιολογεί την συμμετοχή της συγκεκριμένης παράστασης στην έρευνα, ενώ στο πεδίο «αγγείο» καταγράφεται το είδος του πήλινου αντικειμένου πάνω στο οποίο βρίσκεται η εικονογράφηση. Το πεδίο «τεχνική» θα μπορούσε να μην περιληφθεί στο δελτίο, καθώς όλα τα μελετώμενα αντικείμενα είναι ερυθρόμορφα. Η γράφουσα, επέλεξε να το συμπεριλάβει στο μεθοδολογικό εργαλείο της μελέτης, με σκοπό να υπενθυμίζεται στον μελλοντικό αναγνώστη, η τεχνική της εικονογράφησης και κατ' επέκταση η εποχή στην οποία ανήκει το υλικό της έρευνας. Ακολουθεί ο «τόπος έκθεσης» και ο «αριθμός ευρετηρίου» που φέρει το αγγείο, στοιχεία απαραίτητα για την ταυτοποίησή του. Ο «τόπος εύρεσης» δίνει πιθανά στοιχεία για τα μέρη στα οποία ήταν δημοφιλές το θέμα της απεικόνισης. Ο «Καλλιτέχνης» και η «Χρονολόγηση» ορίζονται από τον John Beazley, τον μεγαλύτερο μελετητή της αττικής αγγειογραφίας, στον οποίο οι ερευνητές του θέματος οφείλουν τη δυνατότητα πρόσβασης σε ένα τεράστιο θησαυρό γνώσεων. Ο ίδιος έχει καταγράψει τα αττικά αγγεία και τα έχει αριθμήσει. Όπου κατέστη δυνατό να βρεθεί αυτός ο αριθμός, σημειώνεται στο πεδίο «Beazley».

Τα επόμενα πεδία αφορούν στο σημειωτικό μέρος του δελτίου όπου αναφέρονται όσα αφορούν στην περιγραφή και ανάλυση της παράστασης του αγγείου. Στο πεδίο «αντικείμενα» αναφέρονται οι επιγραφές που πιθανόν υπάρχουν στο αγγείο καθώς και όσα

αντικείμενα δεν χρησιμοποιούνται στην εκπαιδευτική διαδικασία τη στιγμή που απεικονίζει ο ζωγράφος, αλλά με την παρουσία τους, εμπλουτίζουν την παράσταση. Ακολουθεί η «περιγραφή» της παράστασης, που επιλέχθηκε να είναι συνοπτική καθώς κάθε δελτίο που περιλαμβάνεται στο κυρίως σώμα της εργασίας, περιγράφεται αναλυτικά στον σχολιασμό των παραστάσεων. Το επόμενο πεδίο που περιλαμβάνει τους «κώδικες» της αναπαράστασης και ακολουθεί το μοντέλο που περιγράφει η Χριστοδούλου (2007). Οι κώδικες που εντοπίστηκαν είναι οι έμφυλος, εσωτερικού χώρου, ενδυματολογικός, ηλικιακός, λεκτικός, παιδαγωγικών αντικειμένων, δράσης και μουσικός.

Σύμφωνα με τον Chandler (2002), κώδικες ονομάζονται τα σημασιολογικά συστήματα μέσα στα οποία οργανώνονται τα σημεία, σύμφωνα με κάποιες συμβάσεις. Οι κώδικες δεν είναι απλώς συμβάσεις επικοινωνίας αλλά συστήματα σχετιζόμενων συμβάσεων, σύνολα αξιών και σημασιών που μοιράζονται οι παραγωγοί κι οι αποδέκτες ενός «κειμένου». Τα συστήματα αυτά είναι δυναμικά, αλλάζουν με τον χρόνο και είναι ιστορικά και κοινωνικοπολιτισμικά τοποθετημένα. Σύμφωνα με τον Saussure ([1916]1983), τα σημεία οργανώνονται σε κώδικες με δύο τρόπους: με παραδείγματα και με συντάγματα. Η διάκριση μεταξύ παραδειγματικών και συνταγματικών δομών είναι θεμελιακή για τη στρουκτουραλιστική σημειωτική παράδοση. Οι κώδικες προσφέρουν ένα πλαίσιο μέσα στο οποίο τα σημεία αποκτούν συγκεκριμένο νόημα και αντανakλούν αξίες, στάσεις, αντιλήψεις και πρακτικές. Οι κώδικες είναι ιστορικά και πολιτισμικά μεταβλητοί, και καταλήγουν να θεωρούνται δεδομένοι και/ή προφανείς. (Chandler, 2002)

Στο πεδίο «παρατηρήσεις» μπορεί να γραφεί όποια σημαντική πληροφορία δεν αναφέρθηκε στα παραπάνω πεδία, όπως για παράδειγμα, προηγούμενοι αριθμοί ευρετηρίου ή προηγούμενες συλλογές όπου φιλοξενήθηκε το αγγείο. Στο πεδίο «βιβλιογραφία» αναφέρονται μόνον τα στοιχεία της εν λόγω παράστασης στο πλέον σημαντικό για το θέμα της εκπαίδευσης βιβλίο, το Beck, A.G. (1975). *Album of Greek Education*, και δίνεται ο υπερσύνδεσμος του συγκεκριμένου αγγείου στο ηλεκτρονικό αρχείο Beazley, όπου παρατίθεται πληθώρα βιβλιογραφικών αναφορών και άλλων πολύτιμων, για τον μελετητή, στοιχείων. Το τελευταίο πεδίο περιλαμβάνει τη φωτογραφία του αγγείου ώστε να μπορεί να αναγνώστης να ανατρέξει σ' αυτήν διαβάζοντας το σχολιασμό.

α/α δελτίου:	
α/α Beazley:	
Θέμα:	
Αγγείο:	
Τεχνική:	
Τόπος έκθεσης	
Αρ.	
Τόπος εύρεσης:	
Καλλιτέχνης:	
Χρονολόγηση:	
Περίοδος:	
Beazley:	
Αντικείμενα:	
Περιγραφή:	
Κώδικες:	
Παρατηρήσεις:	
Βιβλιογραφία:	
Φωτογραφία:	

3.2. Παρουσίαση εικονογραφικού υλικού

Αναλυτικά, τα έξι ερυθρόμορφα αγγεία όπου απεικονίζεται μάθημα λύρας καταγράφονται παρακάτω.

1^ο Δελτίο καταγραφής εικονογραφικών πηγών

α/α δελτίου:	M1
α/α Beazley:	200126
Θέμα:	Μάθημα Λύρας
Αγγείο:	Υδρία
Τεχνική:	Ερυθρόμορφη
Υλικό:	Πηλός
Τόπος έκθεσης	Munich, Antikensammlungen
Αρ.	2421
Προέλευση:	Αττική
Τόπος εύρεσης:	Vulci
Καλλιτέχνης:	Φειδίας
Χρονολόγηση:	Περίπου 505 π.Χ.
Περίοδος:	Κλασική
Beazley:	ARV ² 23.7, 1620 // ADD2 155 //PARA323
Αντικείμενα:	Βακτηρία, κλισμός, δίφρος, επιγραφές Ευθυμι(δ)ει. σοί την δί, Ευθυμίδη καλῶ, λατάσσω. Ναιζον, [Δ]εμετριο(ς), Ευθυμιδες, Γλεμπο(λ)εμος Σμικυθος
Περιγραφή:	Παιδαγωγός με βακτηρία, μαθητής λύρας σε δίφρο, νέος τυλιγμένος στο ιμάτιό του που πιθανόν τραγουδά και κιθαριστής με λύρα-χέλυ.
Κώδικες:	Έμφυλος, εσωτερικού χώρου, ενδυματολογικός, ηλικιακός, λεκτικός, δράσης, μουσικός.
Βιβλιογραφία:	Beck, F., <i>Album of Greek education</i> , Cheiron Press, Sydney, 1975, σ.13, αρ. 47, πίν. 6, εικ. 31 http://www.beazley.ox.ac.uk/record/34B24B08-F11F-4588-AE6D-FEFD0FEA5FC6
Φωτογραφία:	

2^ο Δελτίο καταγραφής εικονογραφικών πηγών

α/α δελτίου:	M2
α/α Beazley:	211358
Θέμα:	Μάθημα Λύρας
Αγγείο:	Σκύφος
Τεχνική:	Ερυθρόμορφη
Υλικό:	Πηλός
Τόπος έκθεσης:	Schwerin, Staatliches Museum
Αρ.	708
Προέλευση:	Αττική
Τόπος εύρεσης:	CERVETERI
Καλλιτέχνης:	Πιστόξενος
Χρονολόγηση:	Περίπου 475-425 π.Χ.
Περίοδος:	Κλασική
Beazley:	ARV ² 859 , 862.30 , 1672// ADD2 146// PARA 425
Αντικείμενα:	Σανδάλι τιμωρίας, σταυρόσχημο, αιωρική κιθάρα Υπάρχουν επιγραφές με τα ονόματα όλων των προσώπων που εικονίζονται καθώς και υπογραφή του ζωγράφου Πιστόξενου. Λι(ν)ος, Ιφικλε[ς], Πιστ? οχσενος Ι εποιησεν, Η ερακ[λες], Γερο? φσο.
Περιγραφή:	A. Ο Λίνος διδάσκει λύρα στον Ιφικλή που κρατά μια λύρα – χέλυ. B. Ο Ηρακλής πηγαίνει απρόθυμα στο μάθημα μουσικής, η Γερονώ με λύρα.
Κώδικες:	Έμφυλος, εσωτερικού χώρου, ενδυματολογικός, ηλικιακός, λεκτικός, παιδαγωγικών αντικειμένων, δράσης, μουσικός.
Βιβλιογραφία:	Beck, F., <i>Album of Greek education</i> , Cheiron Press, Sydney, 1975, σ.13, αρ. 47, πίν. 6, εικ. 31 http://www.beazley.ox.ac.uk/record/4F136666-4352-4FE2-A5B3-54505DEAF556
Φωτογραφία:	

3^ο Δελτίο καταγραφής εικονογραφικών πηγών

α/α δελτίου:	M3
α/α Beazley:	205092
Θέμα:	Μάθημα Λύρας
Αγγείο:	Κύλικα
Τεχνική:	Ερυθρόμορφη
Τόπος έκθεσης	Berlin, Antikensammlung
Αρ.	F2285
Προέλευση:	Αττική
Τόπος εύρεσης:	CERVETERI
Καλλιτέχνης:	Δούρις / Ιππόδαμος
Χρονολόγηση:	Περίπου 490-480 π.Χ.
Περίοδος:	Κλασική
Beazley:	ARV ² 426, 431.48, 1653 // ADD ² 237 //PARA 374
Αντικείμενα:	ΜΟΙΣΑΜΟΙ/ ΑΜΦΙΣΚΑΜΑΝΔΡΟΝ/ ΕΥΡΩΝΑΡΧΟΜΑΙ/ ΑΕΙΔΕΙΝ, ΙΠΠΟΔΑΜΟΣ ΚΑΛΟΣ, ΔΟΥΡΙΣ ΕΓΡΑΦΣΕΝ Λύρες, κύλικες, κιβώτιο, συβήνη, ειλητάριο, πυξίον, λύρα και σταυρόσχημο
Περιγραφή:	A. Δυο ζευγάρια δασκάλου - μαθητή και ένας παιδαγωγός. B. Οι δυο δάσκαλοι είναι νεαροί και αγένειοι. Μετάλλιο: Αθλητής
Κώδικες:	Έμφυλος, εσωτερικού χώρου, ενδυματολογικός, ηλικιακός, λεκτικός, παιδαγωγικών αντικειμένων, δράσης, μουσικός.
Βιβλιογραφία:	Beck, F., <i>Album of Greek education</i> , Cheiron Press, Sydney, 1975, σ.18, αρ. 31, πίν. 10, εικ. 53-54 http://www.beazley.ox.ac.uk/record/EDB1DF70-3922-48F4-BD5D-C0EE747E47D4
Φωτογραφία:	

4ο Δελτίο καταγραφής εικονογραφικών πηγών

α/α δελτίου:	M4
α/α Beazley:	203814
Θέμα:	Μάθημα μουσικής
Αγγείο:	Υδρία
Τεχνική:	Ερυθρόμορφη
Υλικό:	Πηλός
Τόπος έκθεσης	Oxford, Ashmolean Museum (Συλλογή Jekyll)
Αρ.	1914.734
Προέλευση:	Αττική
Τόπος εύρεσης:	
Καλλιτέχνης:	Z. του Τριπτόλεμου
Χρονολόγηση:	Περίπου 500-450 π.Χ.
Περίοδος:	Κλασική
Beazley:	ARV ² 362.23 // ADD2 222
Επιγραφές:	Καλος (ανάμεσα από τις λύρες)
Αντικείμενα:	
Περιγραφή:	Άνδρας γενειοφόρος παίζει λύρα και απέναντί του ένας νέος με λύρα-χέλυ και μικρό πλήκτρο στο δεξί του χέρι.
Κώδικες:	Έμφυλος, εσωτερικού χώρου, ενδυματολογικός, ηλικιακός, δράσης, μουσικός
Βιβλιογραφία:	Beck, F., <i>Album of Greek education</i> , Cheiron Press, Sydney, 1975, σ. 25, αρ. 8, πίν. 20, εικ. 105 http://www.beazley.ox.ac.uk/record/93551E6D-C7A6-4519-ADC3-098F069748C8
Φωτογραφία:	

5^ο Δελτίο καταγραφής εικονογραφικών πηγών

α/α δελτίου:	M5
α/α Beazley:	205095
Θέμα:	Μάθημα Λύρας
Αγγείο:	Κύλικα (θραύσμα)
Τεχνική:	Ερυθρόμορφη
Υλικό:	Πηλός
Τόπος έκθεσης	Florence, Museo Archeologico Etrusco
Αρ.	7B29, 12B99
Προέλευση:	Αττική
Καλλιτέχνης:	Δούρις
Χρονολόγηση:	Περίπου 500-475 π.Χ.
Περίοδος:	Κλασική
Beazley:	ARV ² 432.51 // ADD2 237//PARA
Αντικείμενα:	Σανδάλι, γραφίδα, λύρες
Περιγραφή:	Στο κεντρικό θραύσμα εικονίζονται ένας νέος που κρατά μια λύρα. Απέναντί του άλλες νέος κρατά λύρα-χέλυ και κρατά στο δεξί του χέρι το πλήκτρο του οργάνου. Λύρες, σανδάλια και γραφίδες διακοσμούν την παράσταση.
Κώδικες:	Έμφυλος, εσωτερικού χώρου, ενδυματολογικός, ηλικιακός, παιδαγωγικών αντικειμένων, δράσης, μουσικός
Παρατηρήσεις:	Florence, Museo Archeologico Etrusco: 12B99 Florence, Museo Archeologico Etrusco: 11B49 Heidelberg, Ruprecht-Karls-Universitat: 76 Heidelberg, Ruprecht-Karls-Universitat: 77 Florence, Museo Archeologico Etrusco: 7B29 Rome, Mus. Naz. Etrusco di Villa Giulia: XXXX0.5095 Florence, Museo Archeologico Etrusco: 151331
Βιβλιογραφία:	Beck, F., <i>Album of Greek education</i> , Cheiron Press, Sydney, 1975, σ.25, αρ. 9, πίν. 20, εικ. 106 http://www.beazley.ox.ac.uk/record/73C1EB9A-2AD7-453D-BEF2-7A6C4E18DAE0
Φωτογραφία:	

6^ο Δελτίο καταγραφής εικονογραφικών πηγών

α/α δελτίου:	M6
α/α Beazley:	206472
Θέμα:	Μάθημα μουσικής
Αγγείο:	Υδρία (κάλπις)
Τεχνική:	Ερυθρόμορφη
Τόπος έκθεσης	London, British Museum
Αρ.	E172
Προέλευση:	Αττική
Τόπος εύρεσης:	Κάμιρος, Ρόδος
Καλλιτέχνης:	Ζωγράφος του Χοίρου
Χρονολόγηση:	Περίπου 475-450 π.Χ.
Περίοδος:	Κλασική
Beazley:	ARV ² 565,42//
Αντικείμενα:	Κίστη, πεσσίσκος, σκύλος, γάτα, επιγραφή καλος.
Περιγραφή:	Δίπλα από πεσσίσκο ένας άνδρας με μια μικρή λεοπάρδαλη. Μπροστά τους, νέος τυλιγμένος στο ιμάτιό του κρατά λύρα. Στη μέση της παράστασης, άνδρας χορδίζει τη λύρα του. Απέναντί του, ένας νέος μαθητής παίζει λύρα. Πίσω του, νέος με συβήνη και νέος τυλιγμένος στο ιμάτιό του. Κάτω από το κάθισμα του δασκάλου υπάρχει ένας σκύλος.
Κώδικες:	Έμφυλος, εσωτερικού χώρου, ενδυματολογικός, ηλικιακός, λεκτικός, παιδαγωγικών αντικειμένων, δράσης, μουσικός, ζωικός.
Παρατηρήσεις:	ΠροηγούμεναστοLondon, British Museum: 1874.10-7.85
Βιβλιογραφία:	Beck, F., <i>Album of Greek education</i> , Cheiron Press, Sydney, 1975, σ., αρ., πίν. 21, εικ. 109 www.beazley.ox.ac.uk/record/59027066-9897-41A7-BCF2-A764003F678B Corpus Vasorum Antiquorum: LONDON, BRITISH MUSEUM 5, III.Ic.13, PLS.(325,327) 75.4, 77.2
Φωτογραφία:	

3.3. Ανάλυση της διδασκαλίας της λύρας

Παρατηρώντας τις έξι παραστάσεις διδασκαλίας λύρας σε αττικά ερυθρόμορφα αγγεία που αναλύθηκαν παραπάνω, διαφαίνονται κάποια εικονογραφικά μοτίβα. Η παλαιότερη σωζόμενη απεικόνιση μαθήματος μουσικής στο σχολείο του κιθαριστή έχει αποδοθεί από τον Φειδία σε μια ερυθρόμορφη υδρία που βρέθηκε στο Vulci της Ιταλίας (Μόναχο, Antikensammlungen, αρ. ευρετηρίου 2421, βλ. δελτίο M1). Η υδρία χρονολογείται στα τέλη του 6^{ου} π.Χ. αιώνα, συγκεκριμένα γύρω στο 510 π.Χ. Θα μπορούσε να θεωρηθεί χαρακτηριστική παράσταση μαθήματος μουσικής αν ο κιθαριστής εικονιζόταν στραμμένος προς τα δεξιά. Συγκεκριμένα, στο αριστερό μέρος της παράστασης εικονίζεται όρθιος να στηρίζεται στη βακτηρία του, ο Δημήτριος, άνδρας ώριμης ηλικίας και γενειοφόρος. Ο άνδρας, που πιθανότατα είναι ο παιδαγωγός του μικρού μαθητή, παρακολουθεί το μάθημα του Ευθυμίδα και του δασκάλου του Σμίκυθου. Ο δάσκαλος εικονίζεται στο δεξί μέρος της παράστασης, γενειοφόρος, με άζωστο το ιμάτιό του να κάθετα σε κλισμό με ερεισίνωτο και να κουρδίζει τη λύρα του. Το όργανο απεικονίζεται από την εξωτερική του πλευρά και έχει ηχείο χέλως. Ο Σμίκυθος, έχοντας το δεξί του χέρι στον ζυγό του οργάνου και τα δάχτυλα του αριστερού του χεριού τεντωμένα, φαίνεται να χορδίζει το όργανο. Απέναντί του καθισμένος σε δίφρο, ο νεαρός Ευθυμίδης κρατά το πλήκτρο της λύρας του και ετοιμάζεται να παίξει. Ανάμεσά του ο νέος Τλεμπόλεμος τυλιγμένος στο ιμάτιό του φαίνεται να συνοδεύει τραγουδώντας τους δυο άντρες. Οι τρεις άνδρες έχουν τα μάτια τους στραμμένα προς τον κιθαριστή Σμίκυθο.

Στο αγγείο υπάρχουν επιγραφές με τα ονόματα των ανδρών. Πολλοί θεωρούν ότι ο νέος που παίζει λύρα είναι ο γνωστός αγγειογράφος Ευθυμίδης, ερμηνεία που δύσκολα μπορεί να γίνει αποδεκτή, επειδή θα ήταν εξαιρετικά δύσκολο για έναν αγγειογράφο να λαμβάνει τέτοιου είδους παιδεία. Θα ήταν ίσως αποδεκτό να παρακολουθεί μαθήματα στον γραμματιστή, ώστε να είναι ικανός να γράφει τις επιγραφές πάνω στα αγγεία, αλλά όχι το μάθημα του κιθαριστή που θεωρούνταν πολυτέλεια των νέων αριστοκρατικής καταγωγής (Bundrick, 2005:60).

Μηχανισμός Δόμησης Νοήματος (δελτίο M1)				
Πρόσωπα	Παιδαγωγός	Μαθητής	Μαθητής	Δάσκαλος
Αντικείμενα	Βακτηρία	Λύρα	-	Λύρα
	Όρθιος	Δίφρος	Όρθιος	Κλισμός

Μια ακόμη εξαιρετική μαρτυρία για τον μάθημα της μουσικής στην Αρχαία Αθήνα του 5^{ου} π.Χ. αιώνα συναντάται στον σκύφο του Πιστόξενου (βλ. δελτίο M2). Στην Α όψη του αγγείου απεικονίζονται ο μυθικός δάσκαλος μουσικής ο Λίνος και ο ετεροθαλής αδελφός του Ηρακλή, ο Ιφικλής, ενώ στην Β όψη η ηλικιωμένη τροφός Γεροψώ σε ρόλο παιδαγωγού και ο Ηρακλής. Για όλες τις μορφές καθώς και για τον ζωγράφο του σκύφου υπάρχουν επιγραφές με τα ονόματά τους.

Στην Α όψη ο Λίνος κάθεται σε κλισμό με ερεισίνωτο και φορά αχειρίδωτο χιτώνα και ιμάτιο. Ο ζωγράφος αποδίδει άσπρα και αραιά τα μαλλιά του δασκάλου καθώς και κυρτωμένη την πλάτη του για να δείξει την προχωρημένη του ηλικία και συνεπώς τη βαθιά και μεγάλη μουσική του γνώση. Η λύρα του αποδίδεται από την εσωτερική της πλευρά και με το δάχτυλα του αριστερού του χεριού ο Λίνος νύττει τις χορδές. Απέναντί του, ο νεαρός Ιφικλής, θνητός αδελφός του Ηρακλή, αντιπροσωπεύοντας τον επαρκώς μορφωμένο νέο Αθηναίο, φοράει άζωστο το ιμάτιό του, είναι καθισμένος σε δίφρο, έχει τεντωμένη την πλάτη και σφιχτά ενωμένα τα πόδια του, παίζει λύρα - χέλυ που εικονίζεται από την εξωτερική όψη. Τα αντικείμενα που συμπληρώνουν την εικόνα, ένα σαντάλι - όργανο τιμωρίας - το σταυρόσχημο αντικείμενο - πιθανόν για τη κούρδισμα του οργάνου - και μια αιωρική κιθάρα στο μέσο της παράστασης φανερώνουν ότι το μάθημα πραγματοποιείται σε εσωτερικό χώρο. Η αιωρική κιθάρα, περίτεχνα διακοσμημένη, έχει αποδοθεί από τον ζωγράφο με ιδιαίτερη λεπτομέρεια και μαρτυρά την βαθιά μουσική γνώση του Λίνου και τον επικό και μυθικό περιεχόμενο της απεικόνισης.

Στη Β όψη του αγγείου εικονίζεται ο νεαρός Ηρακλής απρόθυμος να πηγαίνει καθυστερημένος στο μάθημα μουσικής, ενώ τον συνοδεύει η ηλικιωμένη τροφός του εκτελώντας χρέη παιδαγωγού. Η Γεροψώ, θρακικής καταγωγής που μαρτυρείται από τις δερματοστιξίες που έχει στα χέρια, στα πόδια και στον λαιμό της (Tsiafakis, 2000:373),

κρατά με το αριστερό της χέρι την λύρα-χέλυ του νεαρού μαθητή και με το δεξί της την συνηθισμένη για τους παιδαγωγούς βακτηρία, αντικείμενο που εικονογραφείται σε πρόσωπα σεβάσμια ή/και ηλικιωμένα (Beck, 1975: 13).

Μηχανισμός Δόμησης Νοήματος (δελτίο M2)		
Πρόσωπα	Δάσκαλος Λίνος	Μαθητής Ιφικλής
Αντικείμενα	Λύρα	Λύρα
	Κλισμός	Δίφρος

Δυο ολιγοπρόσωπες αναπαραστάσεις, απεικονίζουν τη δυάδα δασκάλου- μαθητή την ώρα της μουσικής εκτέλεσης, έχοντας κοινή δακτυλοθεσία. Η πρώτη είναι στην υδρία του Ζωγράφου του Τριπτόλεμου, που ανήκει στην Συλλογή Jekyll (βλ. δελτίο M4). Καθισμένος σε κλισμό με ερεισίνωτο ο γενειοφόρος δάσκαλος παίζει λύρα που εικονίζεται από την εσωτερική της πλευρά, ενώ πάνω στο ηχείο αποδίδεται ο καβαλάρης του οργάνου. Ο κιθαριστής, έχει τεντωμένα τα δάχτυλα του αριστερού του χεριού πίσω από τις χορδές και ελαφρά προτεταμένα το αριστερό του χέρι και πόδι. Απέναντί του ένας νέος κρατάει τη λύρα-χέλυ του έχοντας ακριβώς την ίδια θέση χεριών με τον δάσκαλό του. Στο δεξί του χέρι κρατά μικρό πλήκτρο.

Μηχανισμός Δόμησης Νοήματος (δελτίο M4)		
Πρόσωπα	Δάσκαλος	Μαθητής
Αντικείμενα	Λύρα	Λύρα
	Κλισμός	Δίφρος

Παρόμοιο είναι το εικονογραφικό μοντέλο και στην δεύτερη παράσταση (δελτίο M5), στο θραύσμα κύλικας του Museo Archeologico Etrusco, στη Φλωρεντία (αρ. ευρετηρίου 7B29). Ο άνδρας στη θέση του δασκάλου αποδίδεται αγένειος, έχει τεντωμένα τα δάχτυλά του πίσω

από τις χορδές της επτάχορδης λύρας του και στο δεξί του χέρι κρατά το πλήκτρο, του οποίου το κορδόνι αποδίδεται με χρώμα κόκκινο. Απέναντί του, κάθεται άλλος νέος κρατώντας επίσης επτάχορδη λύρα-χέλυ, έχει περασμένο τον αορτήρα του οργάνου στον καρπό του και κρατάει πλήκτρο.

Μηχανισμός Δόμησης Νοήματος (δελτίο M5)		
Πρόσωπα	Δάσκαλος	Μαθητής
Αντικείμενα	Λύρα	Λύρα
	-	-

Στην πολυπρόσωπη κύλικα του Δούριδος (δελτίο M3 και κεφάλαιο 2.2.1) το μάθημα της λύρας αναπαρίσταται στο αριστερό τμήμα της παράστασης της Α΄ όψης, ενώ σε όλη την κύλικα εικονίζονται τέσσερα ζευγάρια δασκάλων-μαθητών. Αριστερά, ένας στεφανωμένος άνδρας γενειοφόρος, φορώντας άζωστο το ιμάτιό του, κάθεται σε κλισμό και διδάσκει λύρα στον μαθητή που έχει απέναντί του. Το όργανο που εικονίζεται από την εσωτερική του πλευρά έχει επτά χορδές και ισάριθμους κόλλοπες. Ο δάσκαλος στο δεξί του χέρι κρατά το πλήκτρο και με το αριστερό νύττει τις χορδές. Απέναντί του καθιστός σε κλισμό εικονίζεται ένας νέος στεφανωμένος να παίζει λύρα - χέλυ έχοντας περασμένο στον αριστερό του καρπό τον αορτήρα του οργάνου και κρατώντας στο δεξί του χέρι το πλήκτρο του οργάνου.

Μηχανισμός Δόμησης Νοήματος (δελτίο M3)					
Πρόσωπα	Δάσκαλος	Μαθητής	Δάσκαλος	Μαθητής	Παιδαγωγός
Αντικείμενα	Λύρα	Λύρα	Ειλητάριο	-	Βακτηρία
	Δίφρος	Δίφρος	Κλισμός	Όρθιος	Δίφρος

Εκτός από τον δάσκαλο, τον μαθητή, τον παιδαγωγό και τους άλλους μαθητές, συχνά στις πολυπρόσωπες απεικονίσεις μαθήματος μουσικής, συναντώνται και κατοικίδια ζώα (δελτίο

M6). Στην υδρία του Ζωγράφου του Χοίρου (London, British Museum, E172) δίπλα από έναν πεσσίσκο που φέρει την επιγραφή «ΚΑΛΟΣ» στέκεται ένας άνδρας γενειοφόρος, πιθανόν ο παιδαγωγός, που κρατάει ένα λουρί κόκκινο που είναι δεμένη μια μικρή λεοπάρδαλη. Μπροστά τους, νέος τυλιγμένος στο ιμάτιό του κρατά μια πεντάχορδη λύρα με ιδιαίτερα μεγάλο ηχείο. Σε κλισμό με ερεισίνωτο ένας στεφανωμένος δάσκαλος χορδίζει τη λύρα του έχοντας το δεξί του χέρι στο ζυγό του οργάνου και το αριστερό, περασμένο στον αορτήρα, πίσω από τις χορδές. Η λύρα φέρει διακοσμητικό ύφασμα. Κάτω από το κάθισμα του δασκάλου υπάρχει ένας σκύλος, ενώ στο πάνω μέρος της παράστασης κρέμεται μια κίστη. Απέναντί του, ένας νέος μαθητής κάθεται σε δίφρο και κρατά τη λύρα του, έχοντας το χέρι του στον αορτήρα του οργάνου. Πίσω του, όρθιος ένας νέος κρατά μια συβήνη με στικτή διακόσμηση και γλωττοκομείο, ενώ την παράσταση κλείνει νέος τυλιγμένος στο ιμάτιό του.

Μηχανισμός Δόμησης Νοήματος (δελτίο M6)						
Πρόσωπα	Παιδαγωγός	Μαθητής	Δάσκαλος	Μαθητής	Μαθητής	Μαθητής
Αντικείμενα	Βακτηρία	Λύρα	Λύρα	Λύρα	Συβήνη	-
	Όρθιος	Όρθιος	Κλισμός	Δίφρος	Όρθιος	Κλισμός

Τα αγγεία πάνω στα οποία εικονογραφούνται οι παραστάσεις εκμάθησης λύρας στο σχολείο του κιθαριστή, είναι αγγεία καθημερινής χρήσης. Τρεις από τις παραστάσεις απεικονίζονται πάνω σε αγγεία που χρησιμοποιούνταν για την πόση του νερού ή του κρασιού. Πρόκειται για δυο κύλικες και έναν σκύφο. Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι η κύλικα με τις δυο λαβές χρησιμοποιούνταν για πόση, καθώς φαίνεται ιδιαίτερα δύσκολο να πει κανείς από εκεί χωρίς να χυθεί το υγρό (Boardman, 1995:263). Τρεις από τις παραστάσεις εικονίζονται πάνω σε υδρίες, αγγεία που χρησιμοποιούνταν για τη μεταφορά του νερού και έφεραν εικονογράφηση στο σώμα και στον ώμο τους.

Οι ζωγράφοι των αγγείων

Ο Ζωγράφος του πρώτου αγγείου που μελετάται, ο Φειδίας, ανήκει στους καλλιτέχνες της Υστεροαρχαϊκής εποχής. Υπογράφει σε επτά αγγεία ως ζωγράφος και σε τρία ως κεραμέας (Boardman, 2001:44). Οι μορφές του είναι λιγότερο ζωηρές και τα ρούχα τους πιο βαριά. Χρονολογικά, ακολουθεί ο Ζωγράφος του Χοίρου (δελτίο M6) που κατατάσσεται στους Μανιεριστές ζωγράφους των πρώτων χρόνων της κλασικής περιόδου. Έμεινε πιστός στον τρόπο ζωγραφικής της προηγούμενης περιόδου, με σαφή προτίμηση στα διονυσιακά θέματα, τους κώμους και τα συμπόσια (Boardman, 2001:204). Στην απεικόνιση του δελτίου M6, αποδίδει μια σκηνή της καθημερινής ζωής των Αθηναίων, θέμα όχι τόσο συνηθισμένο για αυτόν.

Ο Ζωγράφος του Πιστόξενου (δελτίο M2) έχει υπογράψει τον σκύφο του Schwerin, που πρόκειται για ένα από τα πιο γνωστά αγγεία του. Είναι πιθανό να σχετίζεται με το εργαστήριο του Ευφρονίου, αφού φαίνεται να έχει διακοσμήσει τουλάχιστον μια από τις κύλικές του. Ο Ζωγράφος του Πιστόξενου δημιουργεί στα Υστεροαρχαϊκά χρόνια αλλά και στα Κλασικά. Φέρνει στην κλασική εποχή την ποιότητα και την λεπτότητα της προηγούμενης (Boardman, 1995:42).

Δυο από τις παραστάσεις που αναλύονται παραπάνω (δελτία M3 και M5) αποδίδονται στον Δούρι, γνωστό αγγειογράφο των αρχών του 5^{ου} αιώνα. Σύμφωνα με την έρευνα του Beazley, στον Δούρι αποδίδονται περίπου 300 αγγεία, μερικά από τα οποία είναι ενυπόγραφα (Boardman, 1995:137). Ο Δούρις επέλεγε θέματα τόσο από την καθημερινή ζωή των Αθηναίων όσο και από την μυθολογία. Σύμφωνα με τον Boardman (2001:161) η χαρακτηριστική παράσταση στην κύλικα του Μονάχου, έχει όλα τα χαρακτηριστικά της ζωγραφικής του Δούριδος. Ο Boardman την κατατάσσει στην τρίτη περίοδο του έργου του Δούρι. Το πλαίσιο του μεταλλίου διακοσμείται με το χαρακτηριστικό μοτίβο του μαιάνδρου που εναλλάσσεται με το τετραγωνίδιο, φέρει σύμπλεγμα ανθεμίων κάτω από τις λαβές της κύλικας, έχει γραμμή στο κάτω μέρος της παράστασης ώστε να δηλώνεται μ' αυτόν τον τρόπο το έδαφος. Στην ίδια καλλιτεχνική του περίοδο πρέπει να ανήκει και το θραύσμα της κύλικας του δελτίου M5.

Ο Ζωγράφος του Τριπτόλεμου φαίνεται να έχει επηρεαστεί από τον Δούρι καθώς στην αρχή της καριέρας του ζωγράφιζε κι αυτός κύλικες όπως ο Δούρις (Boardman, 2001:163).

Αργότερα όμως, στρέφεται σε μεγαλύτερα αγγεία όπως είναι η υδρία της Οξφόρδης (δελτίο M4).

Σχολιασμός των παραστάσεων

Συγκεντρώνοντας τις παραστάσεις που αφορούν στο μάθημα μουσικής ο ερευνητής είναι σε θέση να βγάλει στατιστικά συμπεράσματα και να κάνει παρατηρήσεις που τον βοηθούν να αναπλάσει τον τρόπο με τον οποίο γινόταν το μάθημα μουσικής στην Αθήνα της εποχής του 5^{ου} αιώνα π.Χ. Αναλυτικότερα, τα πρόσωπα που συμμετείχαν στη διαδικασία διδασκαλίας της λύρας, καθώς και τα αντικείμενα που εικονογραφούνται στις παραστάσεις, αναφέρονται παρακάτω.

Ο κιθαριστής

Σχετικά με τους άνδρες δασκάλους μουσικής, παρατηρείται ότι αυτοί είναι γενειοφόροι, έχουν μαύρα μαλλιά και εικονίζονται ως μεσήλικες. Φορούν χιτώνα και ιμάτιο ζωσμένο ή άζωστο, ενώ σπανιότερα εικονίζονται με μανδύα. Σε ελάχιστες περιπτώσεις ο εικονογράφος προσπαθεί να αποδώσει τον δάσκαλο ως γηραιό αποδίδοντας τα μαλλιά του άσπρα ή με αρχή αλωπεκίας. Στην πλειοψηφία των παραστάσεων, ο δάσκαλος κάθεται σε κάθισμα με ερεισίνωτο και κρατά τη λύρα του, την οποία στηρίζει στον αριστερό του μηρό. Ο δάσκαλος στην αττική αγγειογραφία του 5^{ου} αιώνα, εικονίζεται σε σημαντική - για την εικονογράφηση του αγγείου - θέση, συνήθως στο αριστερό ή κεντρικό τμήμα της παράστασης, στραμμένος προς τα δεξιά και συχνά ελαφρώς ψηλότερος από το μαθητή (M3, M4 και M6).

Ο παιδαγωγός

Η μορφή του παιδαγωγού στις απεικονίσεις του μαθήματος της μουσικής, δεν διαφοροποιείται σε σχέση με την εικόνα του στα άλλα μαθήματα, συνεπώς δεν αναλύεται διεξοδικά και ισχύουν όσα έχουν γραφτεί γι' αυτόν στο κεφάλαιο 2.3.

Ο μαθητής

Ο μαθητής αποδίδεται αγένειος, με κοντά μαλλιά και συχνά φέρει ταινία στο κεφάλι. Στέκεται με σεβασμό απέναντι στον δάσκαλό του, και σε πολλές παραστάσεις φαίνεται να είναι καλά τυλιγμένος με το ιμάτιό του (M1, M6). Στις παραστάσεις που ο μαθητής παίζει λύρα, εικονίζεται να κάθεται σε δίφρο, ενώ στα μαθήματα τραγουδιού ή απαγγελίας στέκεται όρθιος μπροστά στον δάσκαλό του. Οι ζωγράφοι αναπαριστούν τους μαθητές να έχουν βλεμματική επαφή με τους δασκάλους τους και να ακολουθούν κατά γράμμα τις οδηγίες τους. Σε όλα τα δελτία που αναλύονται παραπάνω, φαίνεται η дуάδα μαθητή – δασκάλου να έχει την ίδια δακτυλοθεσία κατά την εκτέλεση της λύρας.

Η λύρα στο μάθημα της μουσικής

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, η λύρα ήταν το πιο σημαντικό όργανο στο μάθημα της μουσικής γι' αυτό και η παρούσα μελέτη επικεντρώνεται στην διδασκαλία της σε ευρήματα της ερυθρόμορφης αγγειογραφία. Η λύρα συνδεόταν με τη λατρεία του Απόλλωνα για αυτό και περιβαλλόταν με μεγάλο σεβασμό στην Αρχαία Αθήνα (Μιχαηλίδης, 1981:192). Ο τρόπος παιξίματος του οργάνου ήταν σχετικά εύκολος και γι' αυτό χρησιμοποιούνταν στην εκπαίδευση των νέων. Ήταν όργανο που το έπαιζαν οι μη επαγγελματίες μουσικοί και εμφανίζεται στην αττική αγγειογραφία, τόσο στην μελανόμορφη, όσο και στην ερυθρόμορφη, σε σκηνές της καθημερινής ζωής στην Αρχαία Αθήνα. Φαίνεται ότι ο όρος λύρα δεν αντιστοιχούσε μόνο στο όργανο με ηχείο χελώνας αλλά σε μια γενικότερη κατηγορία εγχόρδων με κοίλο ηχείο. Πολύ συχνά αναφέρονται διάφορα ονόματα για το συγκεκριμένο όργανο, όπως στον Ομηρικό Ύμνο στον Ερμή όπου το όργανο που εφηύρε ο Ερμής ονομάζεται χέλυσ, χελόνε, κίθαρις και φόρμιγξ. Φαίνεται ότι αρχικά οι λύρες κατασκευάζονταν από κέλυφος χελώνας ενώ αργότερα από ξύλο σε σχήμα χελώνας.

Στα δελτία που αναλύονται στην παρούσα μελέτη, η λύρα του κιθαριστή, λόγω θέσης του τελευταίου στην παράσταση, αποδίδεται κυρίως από την εσωτερική της πλευρά, οπότε δεν έχει τη δυνατότητα ο ζωγράφος να διακοσμήσει με φροντίδα το ηχείο του οργάνου, αλλά παρόλα αυτά, σε κάθε περίπτωση κάποια ιδιαίτερη λεπτομέρεια έχει αποδοθεί. Στο M3 αποδίδεται ο καβαλάρης του οργάνου με έντονο μαύρο χρώμα, ενώ βοηθητική για τη μελέτη της μουσικής εικονογραφίας είναι και η θέση του χεριού του δασκάλου πίσω από τις

χορδές. Ομοίως, στο θραύσμα της κύλικας του Δούριδος (δελτίο M5) μπορεί κανείς να μετρήσει επτά χορδές και να παρατηρήσει την παρόμοια στάση του χεριού του δασκάλου. Η εξωτερική όψη της λύρας απεικονίζεται σαν καύκαλο χελώνας στα δελτία M1, M2, M3, M4, M5, ποσοστό εμφάνισης ιδιαίτερα σημαντικό.

Δεν είναι λίγες οι φορές που το όργανο αποδίδεται με μεγαλύτερη πολυτέλεια από τις ανάλογες εικονογραφήσεις του σε σκηνές της καθημερινής ζωής των Αθηναίων. Είναι πιθανό να αντιμετωπίζεται εικονογραφικά με μεγαλύτερη προσοχή και φροντίδα επειδή ήταν ένα σημαντικό αντικείμενο μάθησης, στο οποίο είχαν πρόσβαση οι εύποροι νέοι Αθηναίοι. Ο αορτήρας που απεικονίζεται στο M6, ήταν ένα ύφασμα ή δέρμα που προσαρμοζόταν στον εξωτερικό βραχίονα του έγχορδου οργάνου και το περνούσε ο παίκτης στον καρπό του ώστε να έχει καλύτερη στήριξη και να μην κουράζεται το χέρι του. Ο αορτήρας εικονογραφείται κυρίως στις κιθάρες, όργανα πολύ μεγαλύτερα της λύρας, ενώ δεν είναι ιδιαίτερα συχνός στις παραστάσεις λύρας. Ο δάσκαλος και ο μαθητής του δελτίου M6 στηρίζουν τη λύρα στον καρπό τους με την βοήθεια του αορτήρα. Αξίζει να σημειώσουμε και το διακοσμητικό ύφασμα της λύρας του δασκάλου στο ίδιο δελτίο, κάτι που επίσης δεν συναντάται συχνά σε παραστάσεις καθημερινής ζωής των Αθηναίων.

Στις εικονογραφήσεις της εκτέλεσης λύρας η παρουσία (δελτία M1, M3, M4) αλλά και η απουσία πολλές φορές του πλήκτρου (M2, M6), επιβεβαιώνει τις φιλολογικές πηγές όπου αναφέρονται δυο τρόποι για να παίζει κανείς λύρα. Είτε απ' ευθείας με τα δάχτυλα - η τεχνική αυτή ονομάζεται «ψάλλειν» - είτε με τη βοήθεια του πλήκτρου - «κρούειν». (Reinach, 1999:152-3). Ο Σωκράτης, στον Πλατωνικό διάλογο Λύσις, αναφέρει: *Κι όταν πάρεις τη λύρα, υποθέτω πως δεν σ' εμποδίζουν ούτε ο πατέρας ούτε η μητέρα σου να τεντώσεις ή να χαλαρώσεις όποια χορδή θέλεις ή να χρησιμοποιήσεις τα δάχτυλα ή το πλήκτρο.*

Σημαντικές πληροφορίες για τη μυθολογία του οργάνου εντοπίζονται στον Ομηρικό Ύμνο στον Ερμή, που χρονολογείται στην αρχαϊκή περίοδο μεταξύ του 7^{ου} και του 6^{ου} π.Χ. αιώνα (Χάψα, 2008:5). Οι ονομαζόμενοι Ομηρικοί Ύμνοι, είναι μια ετερογενής συλλογή ποιημάτων, που αποδίδονται σε διαφορετικούς συγγραφείς (Χάψα, 2008:1). Ο Ύμνος στον Ερμή παρουσιάζει το μύθο για την γέννηση του Ερμή, την κλοπή του κοπαδιού του Απόλλωνα και την εφεύρεση και την κατασκευή της λύρας - χέλως. Ο μύθος αναφέρει ότι ο Ερμής, παρατηρώντας μια χελώνα, σκέφτηκε ότι θα μπορούσε να βγάλει ήχο και έτσι εφηύρε τη λύρα - χέλυ την οποία χάρισε αργότερα στον αδελφό του Απόλλωνα.

Μελετώντας τον Ύμνο και ιδιαίτερα τους στίχους 39-55 αντλούνται σημαντικές πληροφορίες για την κατασκευή της λύρας. Αρχικά, το ηχείο ήταν από *ρίνοϊο χελώνης* (στίχος 50) δηλαδή από κέλυφος χελώνας, πάνω στη ράχη του οποίου ο Ερμής, αφού άνοιξε τρύπες πέρασε *δόνακας καλάμοιο* (στίχος 47), στελέχη από καλάμι, των οποίων η χρήση δεν είναι ξεκάθαρη. Πιθανόν η λειτουργία τους να ήταν για να στερεώσουν και να στηρίξουν τη μεμβράνη του ηχείου (Barker, 1984:43) ή, όπως υποστηρίζουν οι Maas& McIntosh (1989:36), να λειτουργήσουν ως ένα είδος εσωτερικής στήριξης, σχετικά ανάλογη με τη λειτουργία του σύγχρονου ηχείου ώστε να στερεωθούν οι χορδές. Τέλος, μια άλλη θεωρία (Hägg, 1989:37) θέλει αυτά τα στελέχη να συνέδεαν τους βραχίονες με το ηχείο ή να προφύλασσαν το ηχείο από την πίεση που ασκούσαν πάνω του οι χορδές. Η λέξη *πήχεις* (στίχος 50) αναφέρεται στους βραχίονες της λύρας, όμως δεν δίνονται περισσότερες πληροφορίες για το υλικό κατασκευής τους. Η οριζόντια ράβδος που συνδέει τους βραχίονες και πάνω του δένουν οι χορδές λέγεται *ζυγόν* (στίχος 50). Με το *πλήκτω* (στίχος 53) έκρουαν τις *έπτα δὲ συμφώνους ὄϊων ἐτανύσσατο χορδὰς* (στίχος 51). Συχνά οι χορδές φτιάχνονταν όχι μόνο από έντερα ζώου αλλά και από τένοντες ή νεύρα. Ο αριθμός των χορδών, όπως αναφέρεται στον Ομηρικό Ύμνο στον Ερμή, ήταν -τουλάχιστον τον 6^ο αιώνα- επτά.

Η αδιαμφισβήτητη σύνδεση του οργάνου με ηχείο από κέλυφος χελώνας, που αναφέρεται ως *λύρα* στις φιλολογικές πηγές, με το μουσικό όργανο με κοίλο ηχείο που εικονογραφείται συχνά στην αττική αγγειογραφία, γίνεται με την μελανόμορφη αττική κύλικα των ζωγράφων Αρχικλή και Γλαυκίτη (Munich Staatliche Antikensammlungen Museum, 2243, βλ. Παράρτημα, δελτίο Π7) όπου απεικονίζεται ο Θησέας να σκοτώνει τον Μινώταυρο, ενώ πίσω του μια γυναικεία μορφή κρατάει ένα μουσικό όργανο με κοίλο ηχείο χελώνας που φέρει την επιγραφή LVPA (Maas& McIntosh, 1989:36).

Τα περισσότερα φιλολογικά κείμενα σχετικά με τη μυθολογία και την προέλευση του οργάνου αναφέρουν τη λύρα επτάχορδη, ενώ είναι λιγότεροι οι συγγραφείς που αναφέρουν το όργανο με λιγότερες χορδές, όπως ο Διόδωρος ο Σικελιώτης (*Βιβλιοθήκη Ιστορική Α'10*) που γράφει ότι ο Ερμής έκανε τη λύρα τρίχορδη. Οι εικονογραφικές πηγές δείχνουν πολλές λύρες με επτά χορδές κυρίως μετά τον 6^ο π.Χ αιώνα, αλλά πολλές φορές εικονογραφούνται και τρίχορδες ή τετράχορδες λύρες. Σε κάθε περίπτωση δεν πρέπει να ξεχνά κανείς ότι η αγγειογραφία δεν είναι φωτογραφία και όσο άριστα και αν έχει αποδώσει ένας ζωγράφος μια εικόνα, αυτή δεν είναι απαραίτητο ότι ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα.

Η αίθουσα του κιθαριστή

Οι γραπτές πηγές σε συνδυασμό με τις εικονογραφικές μαρτυρίες των αγγείων δίνουν σημαντικές πληροφορίες, τόσο για τη διακόσμηση όσο και για τον εξοπλισμό της αίθουσας όπου πραγματοποιούνταν το μάθημα της μουσικής. Ο χώρος αποδίδεται λιτός, δεν απεικονίζεται περιττή διακόσμηση, ενώ τα αντικείμενα που εικονογραφούνται είναι χρηστικά. Μέσα στο χώρο που γίνεται το μάθημα της μουσικής δεν φαίνεται να υπάρχουν τραπέζια ή φωριαμοί. Εικονίζονται μόνον τα καθίσματα των δασκάλων και των μαθητών. Οι δάσκαλοι κάθονται σε πολυτελέστερα ξύλινα καθίσματα που ονομάζονται κλισμοί και συνήθως έχουν ερεισίνωτο, δηλαδή στήριγμα πλάτης, ενώ οι μαθητές κάθονται σε δίφρους. Ο Πλάτωνας (Πρωταγόρας 315c) αναφέρει ότι οι δάσκαλοι κάθονται σε θρόνους και οι μαθητές σε βάθρα, κάτι που δεν απεικονίζεται στις εικονογραφικές πηγές της υστεροαρχαϊκής και πρώτων χρόνων της κλασικής εποχής.

Αναπαραστάσεις με αντικείμενα γραφής και ανάγνωσης πρωτοεικονίζονται στην αττική αγγειογραφία στα τέλη του 6^{ου} και στις αρχές του 5^{ου} π.Χ. αιώνα μαζί με τις αναπαραστάσεις σχολείου, απόρροια πιθανόν της αλλαγής του πολιτεύματος. Ίδια αντικείμενα εικονογραφούνται συχνά και στις παραστάσεις μαθήματος μουσικής.

Ειλητάρια

Ειλητάρια εμφανίζονται συχνά σε παραστάσεις σχολείου και εικονογραφούνται είτε κλειστά ως κύλινδροι, είτε ανοιχτά σαν πάπυροι. Στα μαθήματα μουσικής δεν εικονογραφούνται ειλητάρια στα χέρια των μαθητών ή των δασκάλων, γεγονός που πιθανότατα δείχνει ότι η μάθηση στηριζόταν στην ακοή και στη μνήμη (Comotti, 1994:60). Στην κύλικα του Δούριδος που φυλάσσεται στο μουσείο του Βερολίνου (M2) και μελετήθηκε στο κεφάλαιο 2.2.1 ο γραμματιστής κρατά ένα ειλητάριο πάνω στο οποίο υπάρχει επιγραφή για να απαγγείλει ο μαθητής.

Μελετώντας τον ρόλο των ειληταρίων στην εκπαίδευση φαίνεται ότι δεν χρησιμοποιούνταν μόνον στη διδασκαλία της απαγγελίας αλλά και στη διδασκαλία της ορθογραφίας (Immerwahr, 1964:20). Σε θραύσμα κύλικας που φυλάσσεται στο μουσείο της Οξφόρδης (Ashmolean Museum, G138.3) εικονίζεται ένας άνδρας να κοιτάζει τον πάπυρο που γράφει *στεσίχορον ήμνον ἄγοισαι* ενώ ένας άλλος απέναντί του να χαράζει την πινακίδα του με τη

γραφίδα. Συχνά εικονογραφείται επίσης και το ειλητάριο κλειστό σαν ρολό, μαρτυρία που δεν υπάρχει διαθέσιμη στις παραστάσεις που μελετώνται στην παρούσα έρευνα.

Δίπτυχα – γραφίδες

Οι μαθητές για να γράφουν χρησιμοποιούσαν πινακίδες, που τις στήριζαν στους μηρούς τους. Πρόκειται για τα δίπτυχα που αποτελούνταν από δύο ισομεγέθεις ξύλινες πλάκες, φτιαγμένες από σκληρό υλικό, πιθανότατα πηλό και ήταν ενωμένες. Μέσα στην πινακίδα τοποθετούσαν λιωμένο κερί, πάνω στο οποίο έγραφαν με τη γραφίδα. Ήταν ένα αντικείμενο του οποίου η μια άκρη ήταν μυτερή για να χαράζει την κέρινη επιφάνια του δίπτυχου και η άλλη πλατιά ώστε να σβήνει ό,τι είχε γραφτεί.

Σταυροσχημο

Ένα αντικείμενο που εικονογραφείται συχνά σε απεικονίσεις σχολείου, σε σκηνές συνομιλίας νέων και σε γυναικωνίτες, του οποίου η χρήση δεν είναι επιβεβαιωμένη, είναι το σταυρόσχημο. Αναφέρεται ως όργανο μέτρησης που χρησιμοποιούνταν στα μαθηματικά, ως παιδικό παιχνίδι σε σχήμα ανεμόμυλου, ως το ανώτερο κομμάτι μιας δάδας, ως χάρακας (Beck, 1975:16), ή ως αντικείμενο που βοηθούσε τους μαθητές να γράφουν στοιχηδόν (Harvey, 1966:631). Τέλος, υπάρχει μια θεωρία ότι αυτό το σταυρόσχημο αντικείμενο χρησιμοποιούνταν ως όργανο χορδίσματος της λύρας (Wegner, 1949:34), κάτι όμως που δεν επιβεβαιώνεται ούτε από τις φιλολογικές ούτε από τις εικονογραφικές πηγές, εφόσον το αντικείμενο δεν εμφανίζεται ποτέ στα χέρια δασκάλου ή μαθητή.

Συβήνη

Η συβήνη είναι ένα μακρόστενο κομμάτι από ύφασμα που χρησιμοποιούνταν για τη φύλαξη των αυλών. Συχνά, φέρει στικτή διακόσμηση που οδηγεί στην υπόθεση ότι ήταν φτιαγμένη από δέρμα λεοπάρδαλης ή ελαφιού (Bundrick, 2005: 35). Στο μέσο της συβήνης υπήρχε το γλωττοκομείο, ένα μικρό κουτί όπου φυλάσσονταν οι γλωττίδες των αυλών. Στις αναπαραστάσεις σχολείου η συβήνη πιθανόν υπονοεί την χρήση των διπλών αυλών, ακόμη

και αν αυτοί δεν εικονογραφούνται. Απεικονίζεται συχνά να κρέμεται στον τοίχο της αίθουσας, υponoώντας έτσι τον εσωτερικό χώρο στον οποίο πραγματοποιείται το μάθημα.

Όργανα τιμωρίας

Τα πιο συνηθισμένα όργανα τιμωρίας των παιδιών ήταν το σανδάλι και η βακτηρία, που χρησιμοποιούνται τόσο από τους γονείς, όσο και από τους δασκάλους και τους παιδαγωγούς (Freeman, 2007:66). Χαρακτηριστική είναι η απεικόνιση στη μελανόμορφη οινοχόη του ζωγράφου του Περσέα (Βερολίνο, Staatliche Museum, αρ. ευρετηρίου 3230, βλ. Παράρτημα δελτίο Π8), όπου ο παιδαγωγός χτυπά με το σανδάλι τον νέο που συνοδεύει, αλλά και η αναπαράσταση σε ερυθρόμορφη λήκυθο του Ζωγράφου της Φιάλης (Βρυξέλλες, Musees Royaux d' Art et d' Histoire, αρ. ευρετηρίου A3556), όπου η δασκάλα εταίρα στηρίζεται επιδεικτικά πάνω σε ένα μεγάλο κομμάτι ξύλου ενώ απέναντί της χορεύει μια νεαρή κοπέλα (βλ. Παράρτημα, δελτίο Π9).

Γενικά στο μάθημα της μουσικής δεν εικονογραφείται ούτε υponοείται συχνά η τιμωρία, σε αντίθεση με το μάθημα του χορού. Παρόλα αυτά, ο Αριστοφάνης στις *Νεφέλες* (961-970) αναφέρει: *«Έπρεπε να βλέπετε στους δρόμους τους νεαρούς να βαδίζουν με τάξη για να πάνε στο σπίτι του κιθαριστή, σε ομάδες κατά συνοικία, χωρίς πανωφόρι και σε πυκνές γραμμές, κι αν έριχνε πυκνό χιόνι σαν αλεύρι. Εκεί ο δάσκαλος άρχιζε αμέσως να τους διδάσκει... κι αν ένας από αυτούς πήγαινε να κάνει το γελωτοποιό ... τον τάραζαν στις μπαστουνιές γιατί ήθελε να καταργήσει τις Μούσες».*

Το σανδάλι απεικονίζεται πάρα πολύ συχνά σε παραστάσεις σχολείου να κρέμεται στον τοίχο μαζί με άλλα σχολικά αντικείμενα, όπως στον σκύφο του Πιστόξενου, στην υδρία του ζωγράφου του Agrigento κ.ά., γεγονός που υποδηλώνει πιθανόν την δυνατότητα επιβολής τιμωρίας που είχε ο δάσκαλος.

Ζώα συντροφιάς

Δεν είναι λίγες οι εικονογραφήσεις μικρόσωμων ζώων σε παραστάσεις σχολείου. Εντύπωση προκαλεί δε, ότι σε κάποιες περιπτώσεις εικονογραφούνται παραπάνω από ένα είδος κατοικίδιου ζώου. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η παράσταση στο M6 όπου ο

Ζωγράφος του Χοίρου απεικονίζει μέσα στο μάθημα ένα μικρό αιλουροειδές, σύμφωνα με τον Beazley μια μικρή λεοπάρδαλη, και έναν σκύλο. Ζώα μέσα σε αίθουσα μουσικής εικονίζονται και σε άλλα αγγεία, όπου εκτός από σκύλο και γάτα (ή λεοπάρδαλη) εικονίζεται και ένας μικρός πίθηκος (βλ. Παράρτημα δελτία Π4 και Π5).

Διαπιστώσεις

Οι έξι παραστάσεις που αναλύονται διεξοδικά στο παρόν κεφάλαιο, παρουσιάζουν μεγάλες ομοιότητες ως προς το εικονογραφικό περιεχόμενό τους, αφού αναφέρονται στο ίδιο θέμα, την διδασκαλία της λύρας στην Αρχαία Αθήνα. Από την μελέτη των μηχανισμών δόμησης νοήματος φαίνεται ότι η δυάδα δασκάλου λύρας και μαθητή έχει κοινά χαρακτηριστικά στις περισσότερες παραστάσεις. Το κάθισμα πάνω στο οποίο κάθονται τα πρόσωπα είναι δηλωτικό της θέσης τους. Ο δάσκαλος της λύρας κάθεται σε δίφρο – εκτός της παράστασης στο δελτίο Μ3, όπου ο δάσκαλος της μουσικής κάθεται σε κλισμό γιατί στην ίδια παράσταση εικονίζεται και ένας γραμματιστής που αποδίδεται μεγαλύτερος, στο κέντρο της παράστασης και σε καλύτερο κάθισμα, σημεία που πιθανόν δηλώνουν την ανωτερότητά του απέναντι στον δάσκαλο της λύρας.

Από την αναζήτηση των κωδίκων των εικόνων προκύπτουν εννιά κώδικες τους οποίους μπορεί κανείς να δει στα αναλυτικά δελτία των αγγείων. Πρόκειται για τον έμφυλο κώδικα, του εσωτερικού χώρου, τον ενδυματολογικό, τον ηλικιακό, τον λεκτικό, των παιδαγωγικών αντικειμένων, της δράσης, τον μουσικό και τέλος τον ζωικό.

Σε όλες τις σκηνές διδασκαλίας (κώδικας δράσης) της λύρας (μουσικός κώδικας) απεικονίζονται μόνον άνδρες (έμφυλος κώδικας) που φορούν ιμάτια ή/και χιτώνες (ενδυματολογικός). Οι άνδρες απεικονίζονται γενειοφόροι μέσης ηλικίας ή νέοι και αγένειοι (ηλικιακός κώδικας). Τα μαθήματα λαμβάνουν χώρα στην αίθουσα του κιθαριστή (εσωτερικού χώρου). Αυτό μαρτυρείται τόσο από τα χρηστικά αντικείμενα που απεικονίζονται, όπως οι δίφροι και κλισμοί, όσο και από τα αντικείμενα που χρησιμοποιούνταν κατά τη μάθηση (κώδικας παιδαγωγικών αντικειμένων), όπως το σανδάλι, το σταυρόσχημο, η κίστη, η αιωρική κιθάρα κ.ά.. Σε πέντε από τις παραστάσεις υπάρχουν επιγραφές (λεκτικός κώδικας), ποσοστό εμφάνισης 83%, αριθμός πολύ μεγάλος. Τέλος, σε μια παράσταση (Μ6) εμφανίζονται ζώα (ζωικός κώδικας) να παρακολουθούν το μάθημα.

Από τις αναπαραστάσεις που μελετήθηκαν στο κεφάλαιο τούτο, προκύπτει ένας ολοκληρωμένος χάρτης του μαθήματος της μουσικής στην αττική ερυθρόμορφη αγγειογραφία. Οι αγγειογραφικές πηγές είναι τόσο λεπτομερείς και συγκεκριμένες που μπορούν να οδηγήσουν σε ασφαλή συμπεράσματα ακόμη και χωρίς την σύμπραξη των φιλολογικών πηγών. Γενικότερα, η καταγραφή των παραστάσεων σε δελτία με την προσθήκη της σημειωτικής ερμηνείας μπορεί να αποτελέσει σημαντικό εργαλείο στην μελέτη και ανάλυση των αρχαίων ελληνικών παραστάσεων.

4. Ο φόνος του Λίνου από τον Ηρακλή

Το παρόν κεφάλαιο αφορά στη δολοφονία του Λίνου, δασκάλου μουσικής, από τον Ηρακλή. Ο μύθος παρουσιάζεται μέσα από μυθολογικές πηγές ενώ ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στις αγγειογραφικές σωζόμενες πηγές. Μέσα από την ερμηνεία των εικόνων παρουσιάζονται τα βασικά σημεία του μύθου, οι κώδικες και δίδεται η ερμηνεία τους καθώς και τα χρήσιμα συμπεράσματα που προκύπτουν σχετικά με τη διδασκαλία της μουσικής.

4.1. Εισαγωγή στο μύθο

Σύμφωνα με το μύθο, ο Ηρακλής, μη μπορώντας να συγκρατήσει τον θυμό του όταν ο δάσκαλός του Λίνος, του έκανε παρατήρηση κατά τη διάρκεια του μαθήματος λύρας, τον χτυπά με έναν δίφρο ή με την λύρα ή με τα γυμνά του χέρια, και τον σκοτώνει. Ο Ηρακλής με αυτό το περιστατικό δείχνει από πολύ νέος τη σωματική ρώμη και τη βιαιότητα του χαρακτήρα του, ενώ ο Λίνος βρίσκει τραγικό θάνατο μέσα στην αίθουσα μουσικής. Ο φόνος του Λίνου από τον Ηρακλή, αναφέρεται από τον Διόδωρο τον Σικελιώτη (Γ' 67,2), τον Πausανία (Βοιωτικά 29,9), τον Αθήναιο (Δειπνοσοφιστές) και τον Απολλόδωρο (Β4,9). Οι εικονογραφήσεις της δολοφονίας του Λίνου από τον Ηρακλή, συμπίπτουν χρονικά με τις εικονογραφήσεις του μαθήματος της μουσικής στην αττική αγγειογραφία. Αυτό το εικονογραφικό θέμα εμφανίζεται στο πρώτο τέταρτο του 5^{ου} π.Χ. αιώνα και συνεχίζει να υπάρχει μέχρι τα μέσα περίπου του αιώνα.

Οι εκδοχές για την γενεαλογία του Λίνου είναι διάφορες. Είναι πιθανό τα λογοτεχνικά κείμενα να αναφέρονται σε παραπάνω από ένα άτομα με το ίδιο όνομα. Κατά τον Απολλόδωρο, ο Λίνος ήταν γιος της Μούσας Καλλιόπης, ή για άλλους της Ουρανίας, της Τερψιχόρης ή της Ευτέρπης, και του Οιάγρου. Ο Πausανίας (Θ 29.6) θεωρεί ως πατέρα του τον γιό του Ποσειδώνα, Αμφίμαρο ή τον Ισμήνιο. Άλλη εκδοχή δέχεται ότι ήταν γιος της Νύμφης Ψαμάθης και του Απόλλωνα. Συχνότερα όμως, θεωρείται γιος του Απόλλωνα και της μούσας Καλλιόπης και αδελφός του Ορφέα. Ο Λίνος εκτός από μουσική και γράμματα δίδαξε και άλλες τέχνες στους ανθρώπους και ήταν δάσκαλος μεγάλων ηρώων. Η οικογένεια του Ηρακλή, όταν έφυγε από το Άργος με προορισμό τη Θήβα, πήρε μαζί της τον Λίνο για δάσκαλο (Κακριδής, 1976: III:170).

Για το θάνατό του, υπάρχουν πολλές παραδόσεις με πιο δημοφιλή αυτήν που ο Ηρακλής εκνευρισμένος από μια παρατήρηση του δασκάλου την ώρα του μαθήματος, τον σκοτώνει χτυπώντας τον στο κεφάλι (Μιχαηλίδης, 1981:189). Ο Πausανίας (Θ, 29,6) αναφέρει ότι ο θάνατός του προκάλεσε μεγάλη θλίψη ακόμη και σε χώρες βαρβαρικές. Σε ανάμνηση του τραγικού του θανάτου το πένθιμο τραγούδι ονομάστηκε *λίνος* ή *λινωδία*, που αναφέρεται από τον Όμηρο ακόμη (Ιλιάδα, Σ 570).

Ο Διόδωρος ο Σικελιώτης, τον 1^ο π.Χ. αιώνα, αναφέρει στην *Ιστορική Βιβλιοθήκη* ότι:

ο Λίνος πρώτος ανακάλυψε τους ρυθμούς και το τραγούδι και όταν ο Κάδμος έφερε από την Φοινίκη το αλφάβητο, ο Λίνος τα μετέφερε στην ελληνική γλώσσα, όρισε την ονομασία του καθενός και χάραξε το σχήμα τους. Ο Λίνος, που τον θαύμαζαν για την ποιητική τέχνη και το τραγούδι του είχε πολλούς επιφανείς μαθητές ανάμεσά τους τον Ηρακλή, τον Θάμυρι και τον Ορφέα. Από αυτούς, ο Ηρακλής που μάθαινε λύρα, επειδή ήταν αργός στο πνεύμα, δεν μπορούσε να πάρει τα μαθήματα και μια φορά που ο Λίνος τον μάλωσε και τον έδειρε, θύμωσε και χτυπώντας το δάσκαλό του με τη λύρα, τον σκότωσε (Γ' 67,2).

Ο Πausανίας στα Βοιωτικά (29,9) αναφέρει ότι ο Λίνος του Ισμηνίου, ήταν ο δάσκαλός μουσικής του Ηρακλή και σκοτώθηκε από αυτόν όταν ήταν παιδί ακόμη. Ο Αθήναιος, στους Δειπνοσοφιστές, τον 2^ο μ.Χ. αιώνα περιγράφει το φόνο αναφέροντας ότι ο Ηρακλής έκανε μαθήματα με τον Λίνο και του είπε να διαβάσει ένα από τα βιβλία που υπήρχαν στο χώρο. Εκείνος επέλεξε ένα βιβλίο μαγειρικής και όταν ο δάσκαλός του τον μάλωσε, ο Ηρακλής χτύπησε με το βιβλίο στο κεφάλι τον Λίνο και τον σκότωσε. Στη συνέχεια του μύθου, ο Απολλόδωρος αναφέρει πως στην υπεράσπισή του ο Ηρακλής, καθώς θέλησαν να τον δικάσουν για φόνο, επικαλέστηκε τον αρχαίο νόμο του Ραδάμανθυ, σύμφωνα με τον οποίο «αυτός που αυτοαμύνεται, όταν δέχεται άδικη επίθεση, είναι αθώος» και έτσι ένα θύμα επίθεσης επιτρεπόταν να υπερασπιστεί τον εαυτό του ακόμη και με χρήση βίας. Με αυτό το νόμο απαλλάχθηκε από την κατηγορία του φόνου του μυθικού δασκάλου Λίνου και αθωώθηκε. Ο πατέρας του ο Αμφιτρώνας όμως, με τον φόβο μήπως ο βίαιος Ηρακλής κάνει κάτι παρόμοιο, τον έστειλε στους στάβλους να φυλάει τα ζώα. Εκεί απόκτησε μεγάλη σωματική διάπλαση και δύναμη, και στα δεκαοχτώ του σκότωσε το λιοντάρι του Κιθαιρώνα και ντύθηκε το τομάρι του (Απολλόδωρος).

4.2. Παρουσίαση εικονογραφικού υλικού

Έντεκα παραστάσεις απεικονίζουν τον φόνο του Λίνου. Παρακάτω αναφέρονται και οι έντεκα αλλά αναλύονται μόνον οι επτά των οποίων η παράσταση σώζεται στο μεγαλύτερο μέρος της.

1^ο Δελτίο καταγραφής εικονογραφικών πηγών

α/α δελτίου:	L1
α/α Beazley:	205174
Θέμα:	Ο φόνος του Λίνου
Αγγείο:	Κύλικα
Τεχνική:	Ερυθρόμορφη
Τόπος έκθεσης	Μόναχο, Staatliche Antikensammlungen und Glyptothek
Αρ.	2646 (J 371)
Προέλευση:	Αττική
Τόπος εύρεσης:	Vulci - Etruria
Καλλιτέχνης:	Δούρις (απόδοση Beazley και Hartwig)
Χρονολόγηση:	Περίπου 480 π.Χ.
Περίοδος:	Υστεροαρχαϊκή
Beazley:	ARV ² 437,128 // ADD2 1653
Αντικείμενα:	Δίπτυχο, οὐ δύναμ' οὔ
Περιγραφή:	A. Στο κέντρο της παράστασης ο Ηρακλής επιτίθεται με δίφρο κατά του δασκάλου του. Ο Λίνος προσπαθεί να αμυνθεί με μια λύρα. Τέσσερις μαθητές παρακολουθούν και προσπαθούν να προφυλαχθούν. Στον τοίχο ένα δίπτυχο. B. Άνδρες και νέοι. Μετάλλιο. Συμπόσιο, νέος με διπλούς αυλούς και ανακεκλιμένος άνδρας
Κώδικες:	Έμφυλος, εσωτερικού χώρου, ενδυματολογικός, ηλικιακός, λεκτικός, παιδαγωγικών αντικειμένων, δράσης
Βιβλιογραφία:	Beck, F., <i>Album of Greek education</i> , Cheiron Press, Sydney, 1975, σ.13, αρ. 38, πίν. 5, εικ. 26 http://www.beazley.ox.ac.uk/record/B0AC8B34-6743-41BD-87AB-65FDDF74A8AC
Φωτογραφία:	

2^ο Δελτίο καταγραφής εικονογραφικών πηγών

α/α δελτίου:	L2
α/α Beazley:	202650
Θέμα:	Ο φόνος του Λίνου
Αγγείο:	Στάμνος
Τεχνική:	Ερυθρόμορφη
Τόπος έκθεσης	Boston (MA), Museum of Fine Arts,
Αρ.	66.206
Καλλιτέχνης:	Ζωγράφος του Tyszwicz (απόδοση Beazley)
Χρονολόγηση:	Περίπου 500-475 π.Χ.
Περίοδος	Υστεροαρχαϊκή
Beazley:	ARV ² 291.18 // PARA356 // ADD2 210
Αντικείμενα:	Δίπτυχο, υποπόδιο
Περιγραφή:	A. Ο Ηρακλής επιτίθεται με δίφρο στον Λίνο που ακουμπά τα πόδια του σε υποπόδιο. Ο Λίνος στο αριστερό του χέρι κρατάει μια λύρα. B. Κώμος
Κώδικες:	Έμφυλος, εσωτερικού χώρου, ενδυματολογικός, ηλικιακός, λεκτικός, παιδαγωγικών αντικειμένων, δράσης,
Παρατηρήσεις:	Προηγούμενα στη Βασιλεία, Εμπόριο έργων τέχνης, Munzen und Medaillen, A.G. 0.2650
Βιβλιογραφία:	Beck, F., <i>Album of Greek education</i> , Cheiron Press, Sydney, 1975, σ. 13, αρ. 39, πίν. 5, εικ. 27 http://www.beazley.ox.ac.uk/xdb/ASP/recordDetails.asp?recordCount=1&useQuery=100&start=0
Φωτογραφία:	

3^ο Δελτίο καταγραφής εικονογραφικών πηγών

α/α δελτίου:	L3
α/α Beazley:	206823
Θέμα:	Ο φόνος του Λίνου
Αγγείο:	Κρατήρας ελικωτός
Τεχνική:	Ερυθρόμορφη
Τόπος έκθεσης	Bologna, Museo Civico Archeologico
Αρ.	271
Προέλευση:	Αττική
Καλλιτέχνης:	Ζωγράφος της Αλταμούρα
Χρονολόγηση:	465 π.Χ.
Περίοδος	Κλασική
Beazley:	ARV ² 590.7// ADD2 264
Περιγραφή:	Α. Ο Ηρακλής επιτίθεται στο Λίνο ο οποίος προσπαθεί να αμυνθεί πεσμένος στο δάπεδο. Νέος κινείται προς τα αριστερά προσπαθώντας να απομακρυνθεί. Β. Θεοί και Θεές.
Κώδικες:	Έμφυλος, εσωτερικού χώρου, ενδυματολογικός, ηλικιακός, λεκτικός, παιδαγωγικών αντικειμένων, δράσης
Βιβλιογραφία:	http://www.beazley.ox.ac.uk/record/1CBE4F9D-59C2-41E6-ADF5-F17877FCEf10 Beck, F., <i>Album of Greek education</i> , Cheiron Press, Sydney, 1975, σ. 13, αρ. 40, πίν. 5, εικ. 28
Φωτογραφία:	

4^ο Δελτίο καταγραφής εικονογραφικών πηγών

α/α δελτίου:	L4
α/α Beazley:	210300
Θέμα:	Ο φόνος του Λίνου
Αγγείο:	Κύλικα (θραύσμα)
Τεχνική:	Ερυθρόμορφη
Τόπος έκθεσης	Paris, Cabinet des Medailles,
Αρ.	811
Προέλευση:	Αττική
Καλλιτέχνης:	Ζωγράφος του STEGLITZ
Χρονολόγηση:	475-425 π.Χ.
Περίοδος:	Κλασική
Beazley:	ARV ² 829.45 // ADD2 294
Αντικείμενα:	Βακτηρία, κλειστό δίπτυχο
Περιγραφή:	Μετάλλιο: Ο Ηρακλής επιτίθεται με δίφρο στον δάσκαλό του Λίνο. Μια βακτηρία και ένα δίπτυχο.
Κώδικες:	Έμφυλος, εσωτερικού χώρου, ενδυματολογικός, ηλικιακός, λεκτικός, παιδαγωγικών αντικειμένων, δράσης
Βιβλιογραφία:	http://www.beazley.ox.ac.uk/record/07BE9EA8-548B-4554-85FD-8CDFFAD88720 Beck, F., <i>Album of Greek education</i> , Cheiron Press, Sydney, 1975, σ. 13, αρ. 41, πίν. 6, εικ. 29
Φωτογραφία:	

5^ο Δελτίο καταγραφής εικονογραφικών πηγών

α/α δελτίου:	L5
α/α Beazley:	14853
Θέμα:	Ο φόνος του Λίνου
Αγγείο:	Κύλικα (θραύσμα)
Τεχνική:	Ερυθρόμορφη
Τόπος έκθεσης	Basel, Antikenmuseum und Sammlung Ludwig: LOAN
Προέλευση:	Αττική
Καλλιτέχνης:	Ζωγράφος της Βρισηίδας
Χρονολόγηση:	500-450 π.Χ.
Περίοδος:	Κλασική
Αντικείμενα:	Διπτυχο
Περιγραφή:	Ο Ηρακλής επιτίθεται στον Λίνο. Ο Λίνος στο αριστερό του χέρι κρατάει μια λύρα από τον εσωτερικό της βραχίονα. Δυο νέοι προσπαθούν να αποτρέψουν τον φόνο.
Κώδικες:	Έμφυλος, εσωτερικού χώρου, ενδυματολογικός, ηλικιακός, λεκτικός, παιδαγωγικών αντικειμένων, δράσης
Παρατηρήσεις:	Προηγούμενα Boston (MA), Herrmann
Βιβλιογραφία:	http://www.beazley.ox.ac.uk/record/C52A3D29-ABA1-4C3C-BBBE-DF339CF89F30 Muth, S., Gewalt im Bild, Das Phänomen der medialen Gewalt im Athen des 6. und 5. Jahrhunderts v. Chr. (Berlin, 2008): 532, FIG.381
Φωτογραφία:	

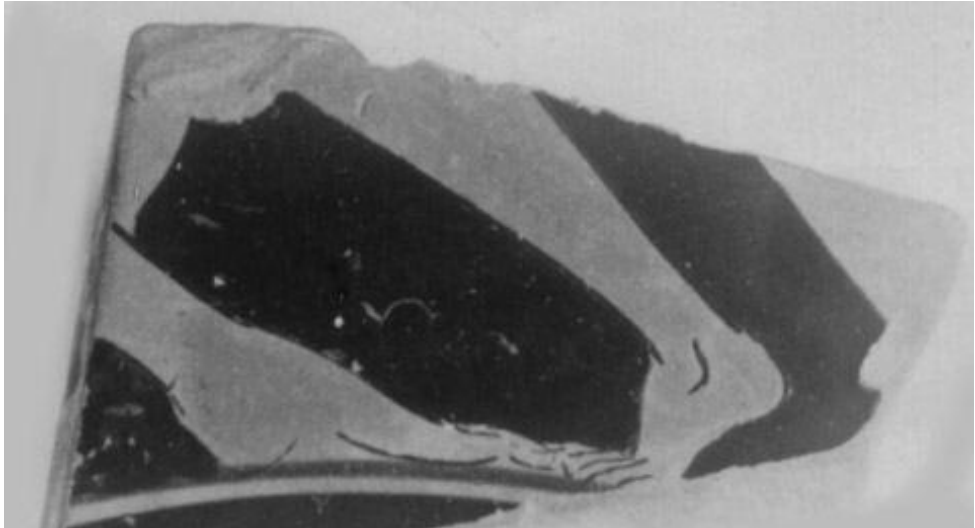
6^ο Δελτίο καταγραφής εικονογραφικών πηγών

α/α δελτίου:	L6
α/α Beazley:	211724
Θέμα:	Ο φόνος του Λίνου
Αγγείο:	Σκύφος (θραύσματα)
Τεχνική:	Ερυθρόμορφη
Υλικό:	Πηλός
Τόπος έκθεσης	Ferrara, Museo Nazionale di Spina
Αρ.	T961
Προέλευση:	Αττική
Τόπος εύρεσης:	Spina (Italy)
Καλλιτέχνης:	Z. της Πενθεσίλειας (απόδοση Beazley)
Χρονολόγηση:	Περίπου 475-450 π.Χ.
Περίοδος:	Κλασική
Beazley:	ARV ² 889.161 // PARA 425 // ADD2 302
Περιγραφή:	Α. Ο Ηρακλής επιτίθεται στον Λίνο ο οποίος προσπαθεί να αμυνθεί, ενώ στο δεξί του χέρι κρατάει μια λύρα, δίπλα από το όργανο υπάρχει και το κορδόνι του πλήκτρου. Β. Ερμής;
Κώδικες:	Έμφυλος, εσωτερικού χώρου, ενδυματολογικός, ηλικιακός, λεκτικός, παιδαγωγικών αντικειμένων, δράσης
Βιβλιογραφία:	Beck, F., <i>Album of Greek education</i> , Cheiron Press, Sydney, 1975, σ. 13, αρ. 43 http://www.beazley.ox.ac.uk/XDB/ASP/browse.asp?tableName=qryData&newwindow=&BrowseSession=1&companyPage=Contacts&newwindowsearchclosefrombrowse=
Φωτογραφία:	

7ο Δελτίο καταγραφής εικονογραφικών πηγών

α/α δελτίου:	L7
α/α Beazley:	275227
Θέμα:	Ο φόνος του Λίνου
Αγγείο:	Κύλικα
Τεχνική:	Ερυθρόμορφη
Τόπος έκθεσης	Νέα Υόρκη, MetropolitanMuseum
Αρ.	06.1021.165
Προέλευση:	Αττική
Καλλιτέχνης:	Z. της Βρισηίδας (απόδοση Beazley) Ευχαρίδης (CAVI)
Χρονολόγηση:	Περίπου 500-450 π.Χ.
Beazley:	ARV ² 231,84 1651 // PARA 347
Αντικείμενα:	βακτηρία, λύρα. Δυσδιάκριτη επιγραφή στο μέταλλο.
Περιγραφή:	Α. Ο Ηρακλής επιτίθεται στον Λίνο ο οποίος προσπαθεί να αμυνθεί με τη λύρα που κρατά με το αριστερό του χέρι. Πίσω του ένας νέος απομακρύνεται. Στον τοίχο κρεμασμένη μια λύρα. Β. Μάθημα τραγουδιού Μετάλλιο. Νέος (Ιφικλής;) με λύρα
Κώδικες:	Έμφυλος, εσωτερικού χώρου, ενδυματολογικός, ηλικιακός, λεκτικός, παιδαγωγικών αντικειμένων, δράσης
Βιβλιογραφία:	Beck, F., <i>Album of Greek education</i> , Cheiron Press, Sydney, 1975, σ. 13, αρ. 45 http://www.beazley.ox.ac.uk/record/004D3027-DFAE-4CE6-ACB6-23980176A798
Φωτογραφία:	

8^ο Δελτίο καταγραφής εικονογραφικών πηγών

α/α δελτίου:	L8
α/α Beazley:	205191
Θέμα:	Ο φόνος του Λίνου (;)
Αγγείο:	Κύλικα (θραύσμα)
Τεχνική:	Ερυθρόμορφη
Τόπος έκθεσης	Heidelberg, Ruprecht-Karls-Universität:
Αρ.	79
Προέλευση:	Αττική
Καλλιτέχνης:	Δούρις
Χρονολόγηση:	500-450 π.Χ.
Περίοδος:	Κλασική
Beazley:	ARV ² 439.145
Επιγραφές:	ΗΙΚΕΤΕΣ (;)
Περιγραφή:	Ηρακλής και Λίνος (;)
Κώδικες:	Έμφυλος, ενδυματολογικός, δράσης
Βιβλιογραφία:	Beck, F., <i>Album of Greek education</i> , Cheiron Press, Sydney, 1975, σ. 13, αρ. 44
Φωτογραφία:	

9^ο Δελτίο καταγραφής εικονογραφικών πηγών

α/α δελτίου:	L9
α/α Beazley:	205190
Θέμα:	Ο φόνος του Λίνου
Αγγείο:	Κύλικα (θραύσμα)
Τεχνική:	Ερυθρόμορφη
Τόπος έκθεσης	Oxford, Ashmolean Museum, Παλαιότερα Lewes, Warren
Αρ.	1929.166
Προέλευση:	Αττική
Καλλιτέχνης:	Δούρις
Χρονολόγηση:	500-450 π.Χ.
Περίοδος:	Κλασική
Beazley:	ARV ² 439.144 // ADD2 294
Περιγραφή:	Ηρακλής και Λίνος (;)
Κώδικες:	Έμφυλος, ενδυματολογικός, δράσης
Βιβλιογραφία:	Corpus Vasorum Antiquorum: OXFORD, ASHMOLEAN MUSEUM 2, 109-110, PL.(421) 57.2.11 http://www.beazley.ox.ac.uk/record/EA6BEB87-B8A6-4881-A22B-4AF8C3DF36DA Beck, F., <i>Album of Greek education</i> , Cheiron Press, Sydney, 1975, σ. 13, αρ. 42
Φωτογραφία:	

10^ο Δελτίο καταγραφής εικονογραφικών πηγών

α/α δελτίου:	L10
α/α Beazley:	3362
Θέμα:	Ο φόνος του Λίνου
Αγγείο:	Κύλικα (θραύσμα)
Τεχνική:	Ερυθρόμορφη
Τόπος έκθεσης	Germany, Herrmann
Αρ.	
Προέλευση:	Αττική
Καλλιτέχνης:	Ζωγράφος της Βρισηίδας
Χρονολόγηση:	
Περίοδος:	Κλασική
Αντικείμενα:	
Περιγραφή:	Ηρακλής και Λίνος
Κώδικες:	Έμφυλος, δράσης,
Παρατηρήσεις:	Δεν υπάρχει διαθέσιμη φωτογραφία του αντικειμένου. Η περιγραφή ακολουθεί αυτή του Beazley.
Βιβλιογραφία:	http://www.beazley.ox.ac.uk/record/31320A34-EC25-45F5-B845-5E03FFEB6E4F

11^ο Δελτίο καταγραφής εικονογραφικών πηγών

α/α δελτίου:	L11
α/α Beazley:	5467
Θέμα:	Ο φόνος του Λίνου
Αγγείο:	Κύλικα (θραύσμα)
Τεχνική:	Ερυθρόμορφη
Τόπος έκθεσης	Athens, Ephorate,
Αρ.	0.18 κάποτε A5300
Προέλευση:	Αττική
Καλλιτέχνης:	Ζωγράφος του Βρύγου (απόδοση Mafre)
Χρονολόγηση:	500-450 π.Χ.
Περίοδος:	Κλασική
Beazley:	
Αντικείμενα:	
Περιγραφή:	Αριστερά εικονίζεται ο Ηρακλής να επιτίθεται στον Λίνο. Ο Λίνος με τεντωμένο το δεξί του χέρι προσπαθεί να αμυνθεί
Κώδικες:	Έμφυλος, δράσης, ενδυματολογικός
Παρατηρήσεις:	
Βιβλιογραφία:	http://www.beazley.ox.ac.uk/record/A6713935-05DA-4C18-8DB6-3EF8264D90C2
Φωτογραφία:	

4.3. Ανάλυση του μύθου του Λίνου

Ο σκύφος του Πιστόξενου που συζητήθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο (δελτίο M1), εκτός από μια εξαιρετική απεικόνιση του μαθήματος μουσικής στην Αρχαία Αθήνα του 5^{ου} π.Χ. αιώνα είναι και το μόνο αγγείο όπου απεικονίζονται τα γεγονότα που οδήγησαν στη δολοφονία του Λίνου (Bundrick, 2005:72). Σε κανένα άλλο σωζόμενο αγγείο δεν εικονογραφείται ο Λίνος και ο Ηρακλής πριν την επίθεση του ημίθεου στον δάσκαλό του.

Ο μύθος εικονογραφείται σε αγγεία καθημερινής χρήσης, κυρίως σε αγγεία πόσεως. Χαρακτηριστική εικονογράφηση είναι στην ερυθρόμορφη πήλινη κύλικα του Δούριδος (δελτίο L1) που φυλάσσεται στο μουσείο του Μονάχου. Στο κέντρο της παράστασης ο νεαρός Ηρακλής, επιτίθεται με έναν δίφρο στον δάσκαλό του τον Λίνο, ο οποίος προσπαθεί να αμυνθεί με την λύρα του. Το όργανο, που αποδίδεται με εξαιρετική λεπτομέρεια, έχει ηχείο χέλυος, στο ζυγό του υπάρχουν έξι κόλλοπες, επτά χορδές, ενώ στον βραχίονά του είναι δεμένο το κορδόνι του πλήκτρου που αποδίδεται με χρώμα κόκκινο. Την σκηνή πλαισιώνουν τέσσερις νέοι, προφανώς συμμαθητές του Ηρακλή, που προσπαθούν να προφυλαχτούν. Στην β' πλευρά του αγγείου νέοι και μεσήλικες φλερτάρουν, ο ένας κρατά στλεγγίδα αντικείμενο που παραπέμπει σε εκπαίδευση στην παλαίστρα, στο μέταλλο σκηνή συμποσίου όπου ο άνδρας τραγουδά ένα τραγούδι του Θεόγνη, δεξιότητα που αποκτά ένας *μουσικός ανήρ* στο σχολείο, σε αντίθεση από τον Ηρακλή που θυμωμένος επιτέθηκε στο δάσκαλό του και αντιπροσωπεύει τον *αμουσικό* ανήρ (Bundrick, 2005:73).

Μηχανισμός Δόμησης Νοήματος (δελτίο L1)						
Πρόσωπα	Μαθητής	Ηρακλής	Λίνος	Μαθητής	Μαθητής	Μαθητής
Αντικείμενα	-	Δίφρος	Λύρα	-	-	-
	Όρθιος	Όρθιος	Πεσμένος	Όρθιος	Όρθιος	Όρθιος

Παρόμοιο είναι το εικονογραφικό μοντέλο σε θραύσμα κύλικας που φυλάσσεται στη Βασιλεία και αποδίδεται στον Ζωγράφο της Βρισηίδας (δελτίο L5). Ο νεαρός Ηρακλής έχοντας άζωστο το μιάτιό του επιτίθεται στον Λίνο που προσπαθεί να αμυνθεί με σηκωμένο το δεξί του χέρι, ενώ στο αριστερό κρατάει μια λύρα από τον εσωτερικό της βραχίονα. Ο

ζωγράφος έχει αποδώσει το όργανο με μεγάλη φροντίδα. Εικονίζεται από την εξωτερική του πλευρά, πάνω στο ηχείο του φαίνεται το χορδοτόνιο, ο καρβιλάρης, έχει επτά χορδές και διακοσμητική ταινία-ύφασμα που κρέμεται από τον εξωτερικό βραχίονα, κάτι που δεν συνηθίζεται σε όργανα που εικονογραφούνται σε σκηνές σχολείου. Δυο νέοι με κοντά μαλλιά και άζωστα ιμάτια προσπαθούν να αποτρέψουν τον φόνο.

Μηχανισμός Δόμησης Νοήματος (δελτίο L2)					
Πρόσωπα	Μαθητής	Ηρακλής	Λίνος	Μαθητής	Μαθητής
Αντικείμενα	-	Δίφρος	Λύρα	-	-
	Όρθιος	Όρθιος	Πεσμένος	Όρθιος	Όρθιος

Πεσμένος στο δάπεδο ενώ προσπαθεί να αμυνθεί εικονίζεται ο Λίνος και στον ελικωτό κρατήρα του ζωγράφου της Altamura (δελτίο L3), όπου ο Ηρακλής, με άζωστο το ιμάτιό του, κινείται απειλητικά προς τον Λίνο ο οποίος έχει σηκωμένο το δεξί του χέρι, ενώ ένας νέος απομακρύνεται από τη σκηνή.

Μηχανισμός Δόμησης Νοήματος (δελτίο L3)			
Πρόσωπα	Μαθητής	Ηρακλής	Λίνος
Αντικείμενα	-	-	-
	Όρθιος	Όρθιος	Πεσμένος

Η επίθεση του Ηρακλή στον Λίνο αποδίδεται ελαφρά παραλλαγμένη σε κάποια αγγεία της ίδιας χρονικής περιόδου. Στον στάμνο του μουσείου Καλών Τεχνών της Βοστώνης (66.206) ο νέος και χειροδύναμος Ηρακλής επιτίθεται στον Λίνο ο οποίος, σε αντίθεση από τις προηγούμενες παραστάσεις όπου απεικονίζονταν πεσμένος στο δάπεδο, τώρα κάθεται σε κλισμό με ερεισίνωτο, πολυτελές κάθισμα στο οποίο εικονίζεται να κάθεται ο δάσκαλος στις παραστάσεις σχολείου, και ακουμπά τα πόδια του σε υποπόδιο, αντικείμενο που παραπέμπει

στη χρήση της κιθάρας σήμερα (δελτίο L2). Ο Λίνος, με ματωμένο το πρόσωπό του από την επίθεση, στο αριστερό του χέρι κρατάει την λύρα του που αποδίδεται από την εξωτερική της όψη, έχει μικρό ηχείο χέλους, μεγάλους βραχίονες, ενώ αποδίδονται οι κόλλοπες και το κορδόνι του πλήκτρου. Το ματωμένο πρόσωπο του Λίνου αποδίδεται σε όψη τριών τετάρτων, δίνοντας έμφαση στην έκπληξη και τον πόνο του.

Μηχανισμός Δόμησης Νοήματος (δελτίο L2)	
Η ρακλής	Λ ίνος
Δ ίφρος	Λ ύρα
Ό ρθιος	Κ λισμός

Καθισμένος σε ανάλογο κάθισμα να προσπαθεί να αποφύγει την επίθεση, αποδίδει ο Ζωγράφος της Πενθεσίλιας στον σκύφο με αρ. ευρετηρίου T961 τον Λίνο (δελτίο L6). Πεσμένη στο δάπεδο πίσω από τον Λίνο η λύρα του αποδίδεται από την εσωτερική της πλευρά, έχει επτά χορδές και στο ηχείο της αποδίδεται το χορδοτόνιο και ο καβαλάρης, ενώ δίπλα από το όργανο υπάρχει και το κορδόνι του πλήκτρου.

Μηχανισμός Δόμησης Νοήματος (δελτίο L6)	
Η ρακλής	Λ ίνος
-	Λ ύρα
Ό ρθιος	Κ λισμός

Ο Ζωγράφος της Βρισηίδας, στην κύλικά του που φυλάσσεται στο Metropolitan Museum της Νέας Υόρκης (αρ. ευρετηρίου 06.1021.165), απεικονίζει τον Λίνο καθιστό στον κλισμό του να προσπαθεί να γλιτώσει από τη μανία του Ηρακλή (δελτίο L7). Ο δάσκαλος στο αριστερό του χέρι κρατά την λύρα του που αποδίδεται από την εσωτερική της όψη, φέρει μεγάλο καβαλάρη μαύρου χρώματος και επτά χορδές. Πίσω του πεσμένη η βακτηρία του και ένας

νέος που προσπαθεί να απομακρυνθεί. Στην β' όψη του αγγείου ένας νέος καθισμένος σε κλισμό με ερεισίνωτο παίζει διπλούς αυλούς. Απέναντί του, όρθιος και τυλιγμένος στο ιμάτιό του ένας νέος ετοιμάζεται να τραγουδήσει ή να απαγγείλει. Την παράσταση κλείνει νέος που ακουμπά σε κίονα. Στο μετάλλιο της κύλικας ένας νέος παίζει λύρα ενώ στο χώρο κρέμεται μια συβήνη.

Μηχανισμός Δόμησης Νοήματος (δελτίο L7)					
Πρόσωπα	Μαθητής	Ηρακλής	Λίνος	Μαθητής	Μαθητής
Αντικείμενα	-	Δίφρος	Λύρα	-	-
	Όρθιος	Όρθιος	Κλισμός	Όρθιος	Όρθιος

Καθιστός σε χτιστό κάθισμα (δελτίο L4) εικονίζεται ο Λίνος και στο θραύσμα κύλικας που φυλάσσεται στο Παρίσι (Cabinet des Medailles, αρ. 811). Ο Ηρακλής επιτίθεται με δίφρο στον δάσκαλό του Λίνο, όπως και στην κύλικα του Δούριδος που αναφέρθηκε παραπάνω, ο οποίος αποδίδεται γενειοφόρος, με αρχή αλωπεκίας και ταινία στα μαλλιά. Πίσω του εικονίζεται η βακτηρία του πεσμένη στο δάπεδο, σημείο του χαμένου κύρους και της αυθεντίας του.

Μηχανισμός Δόμησης Νοήματος (δελτίο L4)	
Ηρακλής	Λίνος
Δίφρος	-
Όρθιος	Κλισμός

Στην έρευνα σχετικά με την εικονογράφηση του φόνου του Λίνου από τον Ηρακλή εντοπίστηκαν έντεκα αγγεία καθημερινής χρήσης που χρησιμοποιούνταν τόσο στο σπίτι, όσο και στα συμπόσια. Οκτώ από αυτά είναι κύλικες ή θραύσματα κύλικας, ενώ υπάρχει ένας στάμνος, ένας σκύφος και ένας ελκωτός κρατήρας. Οι κύλικες που χρησιμοποιούνταν για

την πόση του νερού ή του κρασιού, φέρουν εικονογράφηση στις ζωφόρους και στο μέταλλο. Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι αυτού του είδους τα αγγεία με τις δυο λαβές χρησιμοποιούνταν για πόση, καθώς φαίνεται ιδιαίτερα δύσκολο να πει κανείς από την κύλινδρο χωρίς να χυθεί το υγρό (Boardman, 1995:263). Ευκολότερη ήταν η πόση από έναν σκύφο, αγγείο βαθύτερο με δυο οριζόντιες λαβές στο επίπεδο του χείλους. Ο στάμνος ήταν ένα μεγάλο ανοιχτό αγγείο με χαμηλό λαιμό και δύο μικρές οριζόντιες λαβές στο επάνω μέρος του σώματος, που προοριζόταν για την αποθήκευση υγρών ή τη μίξη κρασιού με νερό. Ο κρατήρας, αγγείο στο οποίο επίσης αναμιγνυόταν το νερό και το κρασί, έχει ελικοειδείς λαβές και φέρει μια παράσταση στην κάθε πλευρά του.

Οι ζωγράφοι των αγγείων

Από τις μόλις έντεκα σωζόμενες παραστάσεις του φόνου του Λίνου από τον Ηρακλή, τρεις αποδίδονται στον Δούρι, ισάριθμες στον ζωγράφο της Βρισηίδας, ενώ από μια παράσταση έχουν ο Ζωγράφος του Tyszkiewicz, ο Ζωγράφος της Αλταμούρα, ο Ζωγράφος του Stieglitz, ο Ζωγράφος της Πενθεσίλειας και ο Ζωγράφος του Βρύγου.

Ο Ζωγράφος του Βρύγου είναι εξίσου παραγωγικός με τον Δούρι που αναφέρθηκε στο κεφάλαιο 2. Οι μορφές του χαρακτηρίζονται από εκφραστικότητα αλλά δυστυχώς η παράσταση στο θραύσμα του δελτίου L11 είναι μικρή και δεν μπορούν να εξαχθούν συμπεράσματα από την ανάλυση της εικόνας. Στον κύκλο του Ζωγράφου του Βρύγου, ανήκει ο Ζωγράφος της Βρισηίδας. Το όνομά του δεν είναι γνωστό, ο τίτλος του αποδίδεται συμβατικά από την σπουδαιότερη σωζόμενη παράστασή του που είναι η απομάκρυνση της Βρισηίδας από τον Αχιλλέα (Βρετανικό Μουσείο, E 76). Οι ζωγράφοι στον κύκλο του Βρύγου είναι λιγότερο παραγωγικοί από τον δάσκαλό τους και έχουν δανειστεί από αυτόν τον τρόπο απόδοσης των μορφών, της ανατομίας, των ενδυμάτων, ενώ συχνά έχουν και ίδια θεματολογία (Boardman, 2001:159).

Ο Ζωγράφος του Tyszkiewicz επιλέγει να ζωγραφίζει κυρίως μυθολογικές σκηνές σε μεγάλο μεγέθους αγγεία (Boardman, 2001:132). Από τις μορφές του λείπει η λεπτότητα, τα κεφάλια είναι μεγαλύτερα, οι μύτες αποδίδονται πιο παχιές και τα μάτια βαθουλωτά, χαρακτηριστικά που εύκολα αναγνωρίζει κανείς στο L2.

Ο Ζωγράφος της Altamura (δελτίο L3) φαίνεται να έχει ιδιαίτερη προτίμηση στον νέο τύπο ελικοτού κρατήρα, αυτόν με τον πλαστικά διαμορφωμένο λαιμό. Από τις μορφές του λείπει η πλαστικότητα, είναι πιο ήρεμες και πιο σοβαρές (Boardman, 1995:17). Ο Ζωγράφος του Stieglitz είναι στην ίδια περίπου εποχή καλλιτεχνικά κοντά στον παραπάνω (δελτίο L4). Ο Ζωγράφος της Πενθεσίλειας, (δελτίο L6), συμβατικό όνομα από το γνωστότερο αγγείο αυτού του ζωγράφου όπου απεικονίζεται ο φόνος της βασίλισσας των Αμαζόνων από τον Αχιλλέα, έχει χαρακτηριστικές μεγάλες μορφές, που γεμίζουν ασφυκτικά το μέταλλο των κυλίκων, αγγείο που συνήθιζε να ζωγραφίζει (Boardman, 1995:43).

Τα κυρίαρχα σημεία του μύθου

Ο μύθος του Λίνου και του Ηρακλή έχει πολλές παραλλαγές και επιδέχεται πολλές ερμηνείες. Είναι σημαντικό να εντοπιστούν και να ερμηνευτούν τα κυρίαρχα στοιχεία που εντοπίζονται στο μύθο, ώστε να είναι δυνατή η γενικότερη ερμηνεία του.

Ο Ηρακλής

Ο Ηρακλής σε όλες τις παραστάσεις εικονίζεται νέος, αγένειος, γυμνός ή με άζωστο το μιάτιό του. Στην κύλικα του Δούριδος (δελτίο L1) φαίνεται νεότερος των υπολοίπων ανδρικών μορφών της παράστασης, σχεδόν έφηβος. Οι μυς τους διαγράφονται σε όλες τις παραστάσεις ώστε να τονιστεί η δύναμη και η νεότητά του. Σε όλες τις παραστάσεις απεικονίζεται όρθιος στο αριστερό τμήμα της παράστασης, στο οποίο είναι σύνηθες να τοποθετούνται τα πιο σημαντικά πρόσωπα της παράστασης. Έχει προτεταμένα τα αριστερά του άκρα και ανασηκωμένο το δεξί του χέρι με το οποίο επιτίθεται στον δάσκαλό του.

Ο Ηρακλής σε όλες τις αναπαραστάσεις αποδίδεται ρωμαλέος και δυνατός, με αποφασιστικό βλέμμα, χωρίς ίχνος συστολής ή δισταγμού γι αυτό που πρόκειται να κάνει. Αξίζει να σημειωθεί ότι σε καμιά παράσταση δεν φέρει τη δορά του ζώου ή το ρόπαλο, αντικείμενα χαρακτηριστικά που λειτουργούν ως σημαίνοντα για το πρόσωπό του. Οι εικονογράφοι δεν θέλουν να συνδέσουν τον ημίθεο ήρωα με τον νέο μαθητή που δεν ελέγχει τον θυμό του. Άλλωστε, σύμφωνα πάντοτε με το μύθο, ο Ηρακλής δεν τιμωρήθηκε για την πράξη του.

Επιπλέον, τη δωρά του ζώου την αποκτά χρονολογικά αργότερα από τη στιγμή που περιγράφεται στις συγκεκριμένες εικονογραφήσεις, όπου ο Ηρακλής είναι ακόμη έφηβος.

Ο Λίνος

Ο μυθικός δάσκαλος της εποχής είναι φανερό από την εικονογράφιση των αγγείων ότι βρίσκεται σε εξαιρετικά δυσμενή θέση. Παρουσιάζεται γενειοφόρος, έχει ταινία στα μαλλιά του, φορά μανδύα και άζωστο ιμάτιο, χαρακτηριστικά του άνδρα μέσης ηλικίας. Εικονίζεται πάντα στο δεξί μέρος της παράστασης, θέση που δεν συνάδει ούτε με την ηλικία του, ούτε με την ιδιότητά του του δασκάλου. Οι ζωγράφοι τον τοποθετούν χαμηλότερα από τον Ηρακλή, θέση που ενισχύει την δεινή κατάσταση στην οποία βρίσκεται ο Λίνος. Στις μισές από τις παραστάσεις (δελτία L2, L4, L6 και L7), ο Λίνος κάθεται ακόμη στο χαρακτηριστικό πολυτελές κάθισμα του δασκάλου μουσικής, δηλαδή σε κλισμό με ερεισίνωτο, ενώ στις υπόλοιπες (δελτία L1, L3, L9, L5), εικονίζεται πεσμένος στο δάπεδο να προσπαθεί να αμυνθεί.

Ο Λίνος εικονίζεται με προτεταμένο το ένα χέρι του, συνήθως το δεξί, προς τον Ηρακλή, κρατώντας ή όχι τη λύρα του με το άλλο. Είναι πιθανόν αυτή η κίνηση του χεριού του να ερμηνευτεί ως χειρονομία ικεσίας, αλλά και προσπάθειας να αποφύγει το φονικό χτύπημα (McNiven 1985: 114). Στις απεικονίσεις του ζωγράφου της Βρισηίδας και του ζωγράφου της Altamura, εντύπωση προκαλεί το σώμα του Λίνου που εικονίζεται κατ' ενώπιον, και προσδίδει ένταση στην παράσταση (Beaumont, 1993:196). Σε όλες τις περιπτώσεις η θέση του δασκάλου πάνω στο διάκοσμο του αγγείου φανερώνει ότι ο Ηρακλής υπερισχύει σωματικά.

Η λύρα

Στις πέντε παραστάσεις που εικονίζεται η λύρα, αυτή βρίσκεται πάντα στα χέρια του δασκάλου, που παρόλη την δύσκολη στιγμή την οποία βιώνει, δεν έχει αφήσει το αντικείμενο που τον χαρακτηρίζει και του προσδίδει το κύρος του. Σε δυο περιπτώσεις (L1 και L2) το όργανο αποδίδεται από την εξωτερική του όψη, κάτι που συναντάται πολύ συχνά. Το όργανο και στις δυο περιπτώσεις φέρει ηχείο χέλυος. Ο Δούρις έχει αποδώσει το όργανο

υποδειγματικά. Μπορεί κανείς να μετρήσει έξι διπλούς κόλλοπες, επτά χορδές καθώς και το κορδόνι του πλήκτρου που αποδίδεται με χρώμα κόκκινο. Ο ζωγράφος του Tyszwicz έχει αποδώσει το ηχείο της λύρας αρκετά μικρότερο από το συνηθισμένο. Στο ζυγό του οργάνου υπάρχουν κόλλοπες, δεν φαίνεται ο αριθμός των χορδών του οργάνου, ενώ και σ' αυτή την περίπτωση, το κορδόνι του πλήκτρου αποδίδεται με κόκκινο χρώμα.

Με ιδιαίτερη φροντίδα έχουν αποδώσει το όργανο ο Ζωγράφος της Πενθεσίλειας (L6) και ο Ζωγράφος της Βρισηίδας (L7 και L5). Και στις τρεις περιπτώσεις το όργανο φέρει επτά χορδές, αριθμός αναμενόμενος για την «σχολική» λύρα, αποδίδεται ο καβαλάρης του οργάνου και το χορδοτόνιο. Αξίζει να σημειωθεί το κορδόνι του πλήκτρου στο δελτίο L6 αλλά κυρίως το διακοσμητικό ύφασμα που κρέμεται από τον εξωτερικό βραχίονα της λύρας στο δελτίο L5, αντικείμενο με το οποίο διακοσμούσαν τα όργανά τους σε σημαντικές περιστάσεις όπως μουσικούς αγώνες ή παραστάσεις επαγγελματιών μουσικών. Η λύρα σε όλες τις παραστάσεις αποτελεί το σημείο αναγνώρισης του επεισοδίου. Λειτουργεί ως σημαίνον αντικείμενο για τον Λίνο, χαρακτηρίζει το εικονογραφικό μοντέλο και χωρίς αυτή δεν θα ήταν δυνατή η αναγνώριση των προσώπων.

Τα παιδαγωγικά αντικείμενα

Οι παραστάσεις όπου απεικονίζεται το μυθολογικό θέμα της δολοφονίας του Λίνου από τον Ηρακλή, δεν είναι πλούσιες σε παιδαγωγικά αντικείμενα, πιθανόν γιατί ο εικονογράφος δεν θέλει να δώσει βαρύτητα στο παιδαγωγικό χαρακτήρα της παράστασης αλλά στο ίδιο το επεισόδιο του μύθου. Ένα κλειστό δίπτυχο εικονίζεται να κρέμεται πάνω από τις μορφές σε τέσσερις από τις πέντε ολοκληρωμένες παραστάσεις του θέματος. Η λύρα, το πιο βασικό παιδαγωγικό αντικείμενο στο μάθημα της μουσικής, εικονίζεται πέντε φορές στα χέρια του Λίνου ή δίπλα από αυτόν και, όπως αναφέρθηκε αναλυτικά παραπάνω, αποδίδεται με ιδιαίτερη φροντίδα από τους ζωγράφους. Μια λύρα εικονίζεται ως διακοσμητικό στοιχείο να κρέμεται μεταξύ του δασκάλου και του επιθετικού μαθητή στην κύλικα με αρ. ευρετηρίου 06.1021.165 στη Νέα Υόρκη (L7). Τα αντικείμενα που διακοσμούν τις παραστάσεις συνήθως πέρα από το διακοσμητικό στοιχείο υποδηλώνουν και τον εσωτερικό χώρο μέσα στον οποίο λαμβάνει χώρα η παράσταση. Έτσι γίνεται σαφές στις περισσότερες παραστάσεις πως η δράση συμβαίνει μέσα στην αίθουσα μουσικής.

Σημασιολογική ανάλυση κωδίκων

Παρόλο το περιορισμένο εικονογραφικό υλικό που αναλύεται σε αυτό το κεφάλαιο, εντοπίζεται ικανοποιητικός αριθμός κωδίκων. Από τις έντεκα παραστάσεις που αναφέρονται στο φόνο, αναλύονται μόνον οι επτά οι οποίες φέρουν ολοκληρωμένη εικονογραφική παράσταση (δελτία L1, L2, L3, L4, L5, L6 και L7). Από τις υπόλοιπες τέσσερις, οι τρεις είναι θραύσματα (δελτία L8, L9 και L11) και για τη μία δεν εντοπίστηκε η φωτογραφία του αγγείου (δελτίο L10) ώστε να μπορούν να εξαχθούν ασφαλή συμπεράσματα. Από την αναζήτηση των κωδίκων των επτά εικόνων προκύπτουν οκτώ κώδικες, που εμφανίζονται σαράντα εννιά φορές συνολικά και τους οποίους μπορεί κανείς να δει στα αναλυτικά δελτία των αγγείων. Πρόκειται για τον έμφυλο κώδικα, του εσωτερικού χώρου, τον ενδυματολογικό, τον ηλικιακό, τον λεκτικό, των παιδαγωγικών αντικειμένων, της δράσης και τον διαπροσωπικό. Οι κώδικες αυτοί είναι λειτουργικοί για την ανάλυση.

Σε όλες τις παραστάσεις του φόνου του Λίνου από τον Ηρακλή (κώδικας δράσης), οι ζωγράφοι έχουν κάνει σαφές ότι η σκηνή εκτυλίσσεται σε εσωτερικό χώρο. Σε κάποιες παραστάσεις υπάρχουν αντικείμενα που αιωρούνται στην παράσταση και σηματοδοτούν τον εσωτερικό χώρο, ενώ σε άλλες εικονογραφούνται καθίσματα (εσωτερικού χώρου). Στις παραστάσεις πρωταγωνιστούν άνδρες (έμφυλος κώδικας), νέοι που παραπέμπουν σε μαθητές και ένας γενειοφόρος που παραπέμπει στον δάσκαλο (ηλικιακός). Οι μορφές αλληλεπιδρούν μεταξύ τους, κοιτάζονται ή/και αγγίζονται σε αρκετές περιπτώσεις (διαπροσωπικός). Οι άνδρες φορούν ιμάτια ή/και χιτώνες, ενώ ο Ηρακλής σε δυο περιπτώσεις που αποδίδεται ως έφηβος, είναι γυμνός (ενδυματολογικός). Παιδαγωγικά αντικείμενα εμφανίζονται σε πέντε περιπτώσεις και πρόκειται για δίπτυχα και λύρα (παιδαγωγικών αντικειμένων). Επιγραφές εντοπίζονται μόνον σε δύο αγγεία (λεκτικός κώδικας).

Ο μύθος του Λίνου και της δολοφονίας του από τον ρωμαλέο μαθητή του Ηρακλή, είναι ένα θέμα που εμφανίζεται συχνά στην αττική ερυθρόμορφη αγγειογραφία παρόλο που αποφεύγεται από τις φιλολογικές πηγές. Σε αυτό τον μύθο, και όπως υπογραμμίζουν οι φιλολογικές πηγές, ο πανελλήνιος ήρωας Ηρακλής, χάνει την αυτοκυριαρχία του, παρασύρεται από τον θυμό του και, αντίθετα με τα ιδανικά της αθηναϊκής πολιτείας, ξεσπά με βία ενάντια στον δάσκαλο της μουσικής του, Λίνο. Ο Λίνος ήταν αυτός που θα του μάθαινε να ελέγχει το θυμικό του και όμως βρίσκεται ανήμπορος στα χέρια του Ηρακλή. Ο συγκεκριμένος μύθος προσφέρει πληροφορίες στον σύγχρονο μελετητή, όχι μόνον για την

μυθολογία των προσώπων αλλά και για το μάθημα της μουσικής και για το όργανο διδασκαλίας, τη λύρα.

5. Διαπιστώσεις

Μελετώντας έναν πολιτισμό μακρινό, χρειάζεται κανείς όσες περισσότερες πηγές μπορεί να έχει στη διάθεσή του. Η μελέτη του Αρχαίου Ελληνικού πολιτισμού υποστηρίζεται από ένα μεγάλο αριθμό γραπτών πηγών και έναν εξίσου μεγάλο αριθμό εικονογραφικών πηγών. Στην παρούσα εργασία δόθηκε ιδιαίτερη σημασία στις έξι αναπαραστάσεις σκηνών διδασκαλία λύρας και στις έντεκα παραστάσεις του φόνου του Λίνου από τον Ηρακλή. Αυτές οι σκηνές άρχισαν να απεικονίζονται στην Υστεροαρχαϊκή και Κλασική εποχή και συμπίπτουν χρονικά με την αλλαγή του πολιτεύματος και την άνθιση της δημοκρατίας.

Αναλύοντας τις εικονογραφήσεις, οι οποίες αποτυπώνουν στιγμές της καθημερινής ζωής των αρχαίων Ελλήνων, αντιλαμβάνεται ο αναγνώστης τη σπουδαιότητα που είχε η καλή εκπαίδευση για τους νέους της εποχής. Οι παραστάσεις απεικονίζονται σε αγγεία καθημερινής χρήσης, όπου είχαν πρόσβαση όλοι οι νέοι, με σκοπό να προωθήσουν την εκπαιδευτική διαδικασία. Τα πρόσωπα που συμμετέχουν στο μάθημα του γραμματιστή και του κιθαριστή παρουσιάζουν κοινά εικονογραφικά στοιχεία, δηλαδή, οι δάσκαλοι εικονίζονται γενειοφόροι και σεβάσμιοι, φορούν το ιμάτιό τους και κάθονται σε κλισμούς με ερεσίνωτο. Οι μαθητές κάθονται σε δίφρους απέναντι από τους δασκάλους, διατηρούν βλεμματική επαφή με τον δάσκαλο και επιτυγχάνουν την ίδια δακτυλοθεσία την ώρα της εκτέλεσης. Τα όργανά τους εικονίζονται με φροντίδα και ζωγραφίζονται με λεπτομέρεια. Πλήθος παιδαγωγικών αντικειμένων, όπως η γραφίδα, το δίπτυχο, το σταυρόσχημο αντικείμενο, οι λύρες κ.ά., υπενθυμίζει ότι ο χώρος που απεικονίζει η παράσταση έχει εκπαιδευτικό χαρακτήρα.

Στο μάθημα της λύρας ο δάσκαλος φαίνεται να κατέχει τις γνώσεις και οι μαθητές να ακούνε, να επαναλαμβάνουν και μιμούνται αποστηθίζοντας ότι χρειάζεται. Η αυθεντία του είναι αδιαπραγμάτευτη και έχει δικαίωμα, προκειμένου να διατηρεί ένα κλίμα βαθιάς πειθαρχίας, να ασκεί βία, λεκτική και σωματική, κατά των μαθητών του. Η επιλογή από τους αγγειογράφους της εποχής του θέματος της δολοφονίας του Λίνου από τον Ηρακλή είναι απροσδόκητη, τόσο γιατί ανατρέπεται η κυριαρχία του δασκάλου όσο γιατί σε όλη την υπόλοιπη Ελλάδα ο Ηρακλής εορτάζονταν ως ήρωας και χαρακτηριστικό παράδειγμα άνδρα με αρετή.

Ο φόνος του δασκάλου του, ακόμη και αν αυτός έγινε ως συνέπεια της λεκτικής και πιθανά σωματικής βίας που άσκησε ο Λίνος στον νεαρό μαθητή, είναι ένα μελανό σημείο στην μυθολογία του ήρωα. Σκοτώνοντας τον Λίνο ο Ηρακλής δείχνει ασέβεια και παρουσιάζεται ως *αμουσικός* (Bundrick, 2005:74), σε αντίθεση με το ιδανικό της εποχής όπου ο νέος Αθηναίος με την κατάλληλη μόρφωση γινόταν ένας *μουσικός ανήρ*.

Είναι πιθανό η επιλογή του θέματος της δολοφονίας του Λίνου από τον Ηρακλή, να γίνεται για να τονιστεί η σημασία της καλής εκπαίδευσης στους νέους (Bundrick, 2005:74). Αυτό το συμπέρασμα ενισχύεται από το γεγονός ότι η υπόλοιπη εικονογράφηση των εν λόγω αγγείων, όπου αυτή υπάρχει, παρουσιάζει θετικά πρότυπα ως προς την παιδεία του νέου Αθηναίου. Για παράδειγμα, στην πίσω όψη της κύλικας του Μονάχου (L1) εικονίζεται συνομιλία ανδρών και νέων, ενώ στο μετάλλιο σκηνή συμποσίου με συνοδεία μουσικής, πίσω από τον ματωμένο Λίνο στον στάμνο της Βοστώνης (L2) αποδίδεται ένας κόμος όπου ο ένας νέος παίζει διπλούς αυλούς. Ομοίως, στην πίσω όψη του κρατήρα και του σκύφου εικονίζονται θεοί, ενώ στην κύλικα της Νέας Υόρκης δίπλα από τον φόνο εικονίζεται ένας δάσκαλος με διπλούς αυλούς σε μάθημα τραγουδιού ή απαγγελίας.

Σύμφωνα με τον Wünsche, (2003:50 στο Βέντσος, 2013:36) ο λόγος που εικονογραφείται ο φόνος του Λίνου είναι πολύ διαφορετικός και δεν συνδέεται με την εκπαίδευση των νέων. Ο τρόπος ζωής των Αθηναίων και η παιδεία τους τους εμπόδιζε να είναι ενεργοί πολίτες. Με αυτή την παράσταση αναδεικνύουν τον άνθρωπο της δράσης, έναν πολίτη που ασχολείται με τα κοινά της πόλης και στηλιτεύσουν τον μαλθακό πολίτη, που συμβολίζεται με τον Λίνο (Wünsche, 2003).

Ο Λίνος όμως στις παραστάσεις προσωποποιεί τον ιδανικό δάσκαλο μουσικής, ηλικιωμένος, σοφός, με τη λύρα του στο χέρι που χάνει τη ζωή του μέσα στην αίθουσα διδασκαλίας από έναν ανεπίδεκτο μαθητή. Άλλωστε είναι γνωστό πως ο Λίνος είχε πολλούς επιφανείς μαθητές και συνέβαλε στην ανάπτυξη του πολιτισμού (Κακριδής, 1976:γ170). Ο συγκεκριμένος μαθητής όμως καθόλου τυχαίος δεν είναι. Ο Ηρακλής ο ίδιος προσωποποιεί το σωματικό σθένος, το ρωμαλέο σώμα και τον παρορμητισμό της νεότητάς του, αλλά και την έλλειψη υπομονής και ελέγχου του θυμικού που προσφέρει η εκμάθηση της λύρας. Αντιστέκεται στην εκπαίδευση του θυμού του, στην ανάπτυξη του πνεύματός του σκοτώνοντας βίαια τον άνθρωπο που θα τον οδηγήσει εκεί. Η εξορία που επιβάλλεται από τον πατέρα του αποτελεί βέβαια τιμωρία αλλά αποτελεί και ένα ακόμη εμπόδιο στην ανάπτυξη του πνεύματος του Ηρακλή. Όπως αναφέρει και ο Απολλόδωρος, όσο καιρό ο

Ηρακλής ζούσε στους στάβλους, έξω από την πόλη, αναπτύχθηκε πολύ η σωματική του διάπλαση και η δύναμή του. Μόνο μετά από τον αγώνα του Ηρακλή μέσα από τους άθλους, αυτός εμφανίζεται να ανεβαίνει σε βάθρο παίζοντας κιθάρα, έχοντας κατακτήσει όχι βέβαια την μουσική τέχνη αλλά την ανάπτυξη του πνεύματός του (Βερολίνο, Antikensammlung der Staatlichen Museen, F 1845, παράρτημα δελτίο Π10).

Με την επίθεση του Ηρακλή στον δάσκαλό του, ανατρέπεται η συνηθισμένη εικονογράφηση δασκάλου-μαθητή. Ο δάσκαλος από το αριστερό μέρος της παράστασης όπως εικονογραφείται συνήθως (M3, M4, M5, M6) βρίσκεται στο δεξί (L1, L2, L3, L4, L5, L6, L7). Αυτό αποτελεί σημαντικό σημειωτικό στοιχείο της ανάλυσης, που πιθανόν να υποδηλώνει την αλλαγή του κυρίαρχου άνδρα, της δύναμης, της εξουσίας στην παράσταση. Το υποδεέστερο κάθισμά του μαθητή, ο δίφρος, αντικείμενο που δηλώνει την ανωτερότητα του δασκάλου στις παραστάσεις διδασκαλίας της λύρας, γίνεται το φονικό αντικείμενο (L1, L2, L4, L5) και καταρρίπτει μ' αυτό τον τρόπο την αυθεντία. Η λύρα, άλλοτε όργανο φροντισμένο που αναδεικνύει την προσωπικότητα του δασκάλου και του μαθητή, γίνεται αντικείμενο άμυνας και αντί να βρίσκεται κοντά στο σώμα του δασκάλου, εικονίζεται ψηλά, μακριά από αυτόν που έχει ήδη πέσει στο δάπεδο. Η αυθεντία και η σκληρότητα έχει καταρριφθεί.

Από τη μελέτη των παραπάνω φαίνεται ότι ο φόνος του Λίνου από τον Ηρακλή δεν έχει να κάνει μόνον με την μυθολογία του ημίθεου ή του ξακουστού δασκάλου μουσικής, αλλά κυρίως με το ίδιο το μάθημα. Η εικονογράφηση του μύθου συμπίπτει χρονικά με την άνοδο της δημοκρατίας. Ο τρόπος ζωής αλλάζει στην Αθήνα, άρα πρέπει να αλλάζει και ο τρόπος εκπαίδευσης. Η άλλοτε δεδομένη αυθεντία του δούλου δασκάλου μουσικής, δεν μπορεί να είναι αποδεκτή σε μια δημοκρατική κοινωνία που σκοπό έχει την δημιουργία ικανών πολιτών. Η σκληρότητα και η χρήση βίας από ένα πρόσωπο ταπεινής καταγωγής όπως ο δάσκαλος, προς τον νεαρό αριστοκράτη μαθητή στηλιτεύεται μέσω της εικονογράφησης της επίθεσης του Ηρακλή. Με τον φόνο του δασκάλου και την ατιμωρησία του έφηβου Ηρακλή δηλώνεται η μη ανοχή στη χρήση βίας και στην αντιμετώπιση του μαθητή ως απλό δέκτη της γνώσης.

5.1. Μελλοντική έρευνα

Στην παρούσα έρευνα έγινε μια προσπάθεια προσέγγισης του θέματος της μουσικής εκπαίδευσης στην Αρχαία Ελλάδα και αναλύεται διεξοδικά μόνο η διδασκαλία της λύρας. Η μουσική εκπαίδευση των νέων στην Αρχαία Ελλάδα περιλάμβανε εκτός από τη διδασκαλία της λύρας, μάθημα διπλών αυλών, τραγουδιού και απαγγελίας. Υπάρχει πλούσιο πεδίο έρευνας και για τους υπόλοιπους τομείς μουσικής διδασκαλίας, θέμα μπορεί να απασχολήσει μελλοντική έρευνα. Επιπλέον, η μελέτη των εικονογραφικών και φιλολογικών πηγών που σχετίζονται με τη μουσική είναι ένας τομέας έρευνας που δεν έχει μελετηθεί διεξοδικά και σίγουρα υπάρχει αρκετός χώρος για επόμενες μελέτες. Επίσης, θέμα που αξίζει να μελετηθεί είναι η εκπαίδευση των κοριτσιών στη μουσική, θέμα που επίσης δεν έχει αναλυθεί σε βάθος.

Σημαντική θα ήταν επίσης μια συγκριτική μελέτη μεταξύ της διδασκαλίας της μουσικής στην Αρχαία Ελλάδα και της σύγχρονης μουσικής εκπαίδευσης. Από όσα αναφέρθηκαν στο πρώτο κεφάλαιο του παρόντος πονήματος όπου διαφάνηκε ότι η μουσική είχε ιδιαίτερα υψηλή θέση στην εκπαίδευση των νέων στην Αρχαία Ελλάδα, και παρόλο που αυτή ήταν ιδιωτική, οι γονείς και η κοινωνία, θεωρούσαν απαραίτητη την αισθητική καλλιέργεια των νέων πολιτών. Αυτό έρχεται σε ευθεία αντίθεση με ό,τι συμβαίνει στην σύγχρονη Ελλάδα, όπου η διδασκαλία της μουσικής και γενικότερα των τεχνών, έχει δευτερεύοντα ρόλο στον εκπαιδευτικό σύστημα και στην συνείδηση των πολιτών, γι αυτό θα είχε ιδιαίτερο ενδιαφέρον η αντιπαραβολή των δυο συστημάτων.

5.2. Επίλογος

Στην παρούσα μελέτη επιχειρήθηκε μια εκτενής παρουσίαση της εικονογραφημένης «τυπικής» μουσικής εκπαίδευσης των νέων στη λύρα. Μέσα από εικόνες της αττικής αγγειογραφίας της Υστεροαρχαϊκής και Κλασικής εποχής, και σε συνδυασμό με υλικό από αρχαίες φιλολογικές πηγές και σύγχρονες αναλύσεις αναδύθηκε ο ρόλος του δασκάλου, του μαθητή, του παιδαγωγού αλλά και της μουσικής στην καθημερινή ζωή των Αρχαίων Ελλήνων, καθώς και το πλαίσιο της μουσικής εκπαίδευσης της εν λόγω εποχής. Η διεξοδική μελέτη και ανάλυση των πρωτογενών εικονογραφικών πηγών βασίστηκε σε εργαλεία της Σημειωτικής (κώδικες, δόμηση νοήματος), της Αρχαιολογίας (δελτία), της Μουσικολογίας

(οργανογνωσία), ενώ στο έργο της περιγραφής και της ερμηνείας συνέβαλαν όροι της Μουσικής Παιδαγωγικής.

Η ενασχόληση ενός μελετητή με τη μουσική στην Ελληνική Αρχαιότητα είναι μια διαδικασία ελκυστική και συνάμα δύσκολη. Όταν η ηχητική μαρτυρία έχει χαθεί και τα αρχαιολογικά ευρήματα σε μουσικά όργανα είναι φτωχά, τότε η ελληνική γραμματεία και η αγγειογραφία γίνονται ένα σημαντικό μεθοδολογικό εργαλείο της έρευνας. Κι ενώ η επιστήμη της Σημειωτικής δεν έχει ασχοληθεί διεξοδικά με τις αναπαραστάσεις στα αρχαία αγγεία, διαφαίνεται από όσα αναφέρθηκαν παραπάνω, ότι έχει πολλά να προσφέρει στην έρευνα. Ένα αρχαιοελληνικό αγγείο μπορεί να λειτουργήσει ως ένα πολυτροπικό εργαλείο και η συνταγματική και παραδειγματική ανάλυση των παραστάσεων να οδηγήσει σε συμπεράσματα που η φιλολογική μελέτη των πηγών δεν εντοπίζει. Η βαθιά κατανόηση της εκπαίδευσης των Αρχαίων Ελλήνων, της ιστορίας και της μυθολογίας τους, μπορεί να προσφέρει νέες παραμέτρους στην οργάνωση και λειτουργία της εκπαίδευσης σήμερα.

6. Βιβλιογραφικές Αναφορές

6.1. Πρωτογενείς πηγές

Απολλόδωρος, *Βιβλιοθήκη*

Αριστοτέλης, *Πολιτικά*

Αριστοφάνης, *Νεφέλες*

Αριστοφάνης, *Ιππείς*

Διόδωρος Σικελιώτης, *Ιστορική Βιβλιοθήκη*

Λουκιανός, *Μένιππος*

Όμηρος, *Ιλιάδα*

Παυσανίας *Βοιωτικά*

Πλάτωνας *Πολιτεία*

Πλάτωνας, *Πρωταγόρας*

Πλάτωνας, *Συμπόσιο*

Πλούταρχος, *Περί Παίδων Αγωγή*

Πλουτάρχου *Βίοι Παράλληλοι. Κίμων*

Πλουτάρχου *Βίοι Παράλληλοι. Θεμιστοκλής*

6.2. Ελληνόγλωσσες Αναφορές

- Beardsley, M. C. (1989). *Ιστορία των αισθητικών θεωριών*. Αθήνα: Νεφέλη
- Belis, A. (2004). *Η καθημερινή ζωή των μουσικών στην αρχαιότητα*, (μτφρ. Σ. Βλοντάκης), Αθήνα: Παπαδήμα.
- Boardman, J. (1995). *Αθηναϊκά Ερυθρόμορφα Αγγεία, Κλασική περίοδος* (μτφρ. Ε. Σεμπέτη & Γ. Χατζή). Αθήνα: Καρδαμίτσα
- Boardman, J. (1995). *Αθηναϊκά Μελανόμορφα Αγγεία*, (μτφρ. Ο. Χατζηναστασίου). Αθήνα: Καρδαμίτσα
- Boardman, J. (2001). *Αθηναϊκά Ερυθρόμορφα Αγγεία, Αρχαϊκή περίοδος* (μτφρ. Ε. Σεμπέτη & Γ. Χατζή). Αθήνα: Καρδαμίτσα
- Marrou, H. (1961). *Ιστορία της εκπαίδευσης κατά την Αρχαιότητα*. (μτφ. Θ. Φωτεινόπουλου), Αθήνα.
- West, M. L. (1999). *Αρχαία Ελληνική Μουσική* (μτφρ. Σ. Κομνηνός). Αθήνα: Παπαδήμας.
- Αγγελίδου, Σ. (2009). Η μουσική εκπαίδευση στην Αρχαία Ελλάδα: μια εικονογραφική προσέγγιση. Στο Κοκκίδου, Μ. & Διονυσίου, Ζ. (επιμ.), *Πρακτικά του 6ου Διεθνούς Συνεδρίου της Ελληνικής Ένωσης για τη Μουσική Εκπαίδευση: Μουσική: παιδεύει, εκπαιδεύει, θεραπεύει*, 30/10-2/11/2009(462-473). Θεσσαλονίκη: Ελληνική Ένωση για τη Μουσική Εκπαίδευση.
- Βέντσος, Ε. (2013). *Η εκπαίδευση των αγοριών και των κοριτσιών της Αθήνας στα γράμματα και τη μουσική μέσα από τις παραστάσεις των αττικών ερυθρόμορφων αγγείων*. Αδημοσίευτη Μεταπτυχιακή εργασία, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Βουτυρά - Γουλάκη, Α. (2012). Η μουσική παιδεία στην κλασική Αθήνα. Στο *Μουσική Παιδεία και Δημοκρατία στην Κλασική Αθήνα*. Αθήνα: Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων
- Διονυσίου, Ζ. & Αγγελίδου, Σ. (2007). Τα όργανα της Αρχαίας Ελληνικής Μουσικής μέσα από αναπαραστάσεις θεών σε αρχαιοελληνικά αγγεία. Στο Μ. Αργυρίου & Ζ. Διονυσίου (επιμ.), *Πρακτικά 1ου Πανελληνίου Συνεδρίου Μουσικής Αγωγής Πρωτοβάθμιας*

Εκπαίδευσης: Μεθοδολογικές και βιωματικές προσεγγίσεις των τάξεων από την Α΄ έως και την ΣΤ΄ Δημοτικού, 15-17/4/2005 (154-169). Αθήνα: Gutenberg & ΕΕΜΑΠΕ.

Ευαγγελόπουλος, Σ. (1998). *Ελληνική Εκπαίδευση, Αρχαιότητα, ελληνιστική και ελληνορωμαϊκή εποχή, Βυζάντιο, τουρκοκρατία, 19ος αιώνας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Κακριδής, Ι. (1986). *Ελληνική Μυθολογία*. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών

Μιχαηλίδης, Σ. (1981). *Εγκυκλοπαίδεια Αρχαίας Ελληνικής Μουσικής*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης

Νικολάου, Ε. (2010). Η μουσική παιδεία στην *Πολιτεία* του Πλάτωνα, *Μουσικοπαιδαγωγικά*, 8(26-41). Θεσσαλονίκη: Ελληνική Ένωση για τη Μουσική Εκπαίδευση

Παπαδοπούλου, Ζ. (2003). Μουσική και ψυχοσωματική αγωγή στην Αρχαία Ελλάδα. Στο Θ. Δρίτσας (επίμ.), *Μουσικοκινητικά δρώμενα ως μέσον θεραπευτικής αγωγής* (σσ. 73-88). Αθήνα: Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών

Παπαϊωάννου, Ε. (2012). *Ο ρόλος του παιδαγωγού: παραστάσεις στην αττική και κατωιταλιωτική αγγειογραφία (5ος και 4ος αι. π.Χ.)*, Αδημοσίευτη Μεταπτυχιακή Εργασία. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Ρωμαίος Κ. (1955). Εικόν αρχαίου σχολείου, *Μικρά Μελετήματα* (σσ. 8-13). Θεσσαλονίκη

Τιβέριος, Μ. (1996). *Αρχαία Αγγεία*. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών

Τσοκανή, Χ. (2006). *Η κραυγή της Μέδουσας*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια

Χάψα, Μ. (2009). *Φιλολογικός σχολιασμός του Ομηρικού ύμνου εις Αφροδίτην*. Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Πατρών

Χριστοδούλου, Α. (2007). *Σημειωτική και Σχολικά Εγχειρίδια*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press

6.3. Ξενόγλωσσες Αναφορές

Barker, A. (1984). *Greek Musical Writings, vol. 1: The Musician and his Art*. Cambridge University Press.

Barrow, R. (1976). *Greek and Roman education*. London: Macmillan

Bartlett, E. (2015). *The Iconography of the Athenian Hero in Late Archaic Vase-Painting*. Unpublished Doctoral dissertation, Department of Art, University of Virginia. Ανακτήθηκε στις 12/5/2016 από το <http://libra.virginia.edu/catalog/libra-oa:8509>.

Beaumont, L. A. (1993). *Studies on the iconography of divine and heroic children in Attic red-figure vase-painting of the fifth century B.C.* Unpublished Doctoral dissertation, University of London. Ανακτήθηκε στις 12/5/2016 <http://discovery.ucl.ac.uk/1349800/>

Beazley, J. (1948). Hymn to Hermes, *AJA*, 52, 336-340

Beazley, J. (1956). *Attic Black-figure Vase-painters*. Oxford: Clarendon Press

Beazley, J. (1963). *Attic Red-figure Vase-painters*, 2nd edition, Oxford: Clarendon Press

Beazley, J. (1971). *Paralipomena. Additions to Attic Black-figure Vase painters and to Attic Red-figure Vase painters*. Oxford: Clarendon Press

Beck, F. (1964). *Greek education, 450-350 B.C.* London: Barnes & Noble

Beck, F. (1975). *Album of Greek Education: The Greeks at School and at Play*. Sydney: Cheiron Press

Brown, H. M., & Lascelle, J. (1972). *Musical iconography: a manual for cataloguing musical subjects in Western art before 1800*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.

Bundrick, S. (2005). *Music and image in classical Athens*. New York: Cambridge University Press

Butts, R. F. (1947). *A cultural history of education*. New York: McGraw-Hill.

Carpenter, T., Mannack, T., Mendonca, M., Beazley, J. (1989). *Addenda*, 2nd edition. Oxford: Clarendon Press

Chandler, D. (2002). *Semiotics: The Basics*. London: Routledge.

Ford, A. (2003). From Letters to Literature. In H. Yunis (eds), *Written Texts and the Rise of Literate Culture in Ancient Greece (15-37)*. Houston: Rice University

Hägg, T. (1989). Hermes and the invention of the lyre an unorthodox version. *Symbolae Osloenses*, 64(1), 36-73.

Harvey, F. D. (1966). Literacy in the Athenian democracy. *Revue des etudes grecques*, 79(376), 585-635.

Immerwahr H. (1964). Book rolls on attic vases. In Henderson Ch. (eds.) *Classical, Mediaeval and Renaissance Studies in Honor of Berthold Louis Ullman*, (pp. 17-48). Roma

Kemp, J. (1966). Professional Musicians in Ancient Greece. *Greece & Rome*, 13(2), 213-222

Maas, M., & Snyder, J. M. (1989). *Stringed instruments of ancient Greece*. New Haven: Yale University Press.

McNiven, T. J. (1982). *Gestures in Attic vase painting: Use and meaning, 550-450 BC*. Ph.D. Thesis. University of Michigan.

Muth, S., (2008). *Gewalt im Bild, Das Phänomen der medialen Gewalt im Athen des 6. und 5. Jahrhunderts v. Chr.* Berlin and New York: Walter De Gruyter

Pottier E. (1923). *Les grandes Artistes Douriset les peintres des Vases Grecs*. Paris

Saussure, F. ([1916] 1983): *Course in General Linguistics* (trans. Roy Harris). London: Duckworth

Stamou, L. (2002). Plato and Aristotle On Music and Music Education: Lessons From Ancient Greece. *International Journal of Music Education*, 39,3-16. Ανακτήθηκε στις 12/5/2016 από <http://ijm.sagepub.com/content/os-39/1/3.abstract>

Tames, R. (2002). *Ancient Greek Children*. Capstone Classroom.

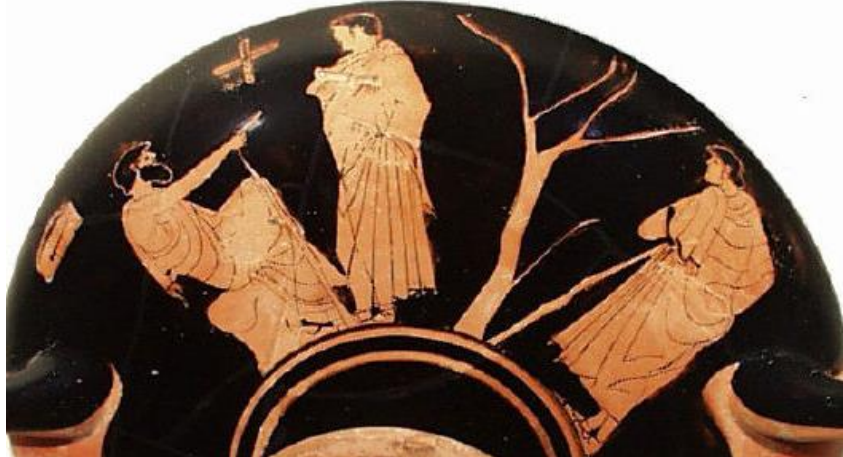
Tsiafakis, D. (2000). The allure and repulsion of Thracians in the art of Classical Athens. In B. Cohen (eds). *Not the Classical Ideal: Athens and the Construction of the Other in Greek Art*. (pp.364-389). Leiden: Brill Academic Publishers

Wegner, M. (1949). *Das Musikleben der Griechen*. Berlin: Walter de Gruyter.

Wünsche, R., & Brinkmann, V. (Eds.) (2003). *Herakles, Herkules*. Munich: Staatliche Antikensammlungen und Glyptothek.

7. Παράρτημα

1^ο Δελτίο καταγραφής εικονογραφικών πηγών

α/α δελτίου:	Π1
α/α Beazley:	204534
Θέμα:	Μάθημα Μουσικής
Αγγείο:	Κύλικα
Τεχνική:	Ερυθρόμορφη
Τόπος έκθεσης	Oxford, Ashmolean Museum
Αρ.	V305
Προέλευση:	Αττική
Τόπος εύρεσης:	
Καλλιτέχνης:	Ο Ζωγράφος του LOUVRE G 265
Χρονολόγηση:	Περίπου 500-450 π.Χ.
Περίοδος:	Κλασική
Αντικείμενα:	Κίστη, σταυρόσχημο, δέντρο
Περιγραφή:	Άνδρας κάθεται σε βωμό κρατώντας βακτηρία, νέος τραγουδά μπροστά από ένα δέντρο.
Βιβλιογραφία:	http://www.beazley.ox.ac.uk/record/C4F98C24-B10B-4A1B-A0F7-696651649D1E
Φωτογραφία:	 A red-figure kylix fragment showing a seated man on the left holding a staff or scepter, and a standing man on the right playing a lyre. A tree trunk is visible in the background. The fragment is part of a larger vessel, with the rim and another part of the body visible at the bottom.

2^ο Δελτίο καταγραφής εικονογραφικών πηγών

α/α δελτίου:	Π2
α/α Beazley:	204875
Θέμα:	Μάθημα Μουσικής
Αγγείο:	Κύλικα
Τεχνική:	Ερυθρόμορφη
Τόπος έκθεσης	Βιέννη, KunsthistorischesMuseum
Αρ.	3698 (323)
Προέλευση:	Αττική
Τόπος εύρεσης:	Cerveteri
Καλλιτέχνης:	Μάκρων
Χρονολόγηση:	Περίπου 500-470 π.Χ.
Περίοδος:	Κλασική
Beazley:	ARV2 471.193, 1654.482 // ADD2 246
Επιγραφές:	ΗΙΕΡΟΝ ΕΡΟΙΕΣΕΝ
Αντικείμενα:	Λύρα, συβήννη,
Περιγραφή:	Α. Παιδαγωγός, νέος που παίζει διπλούς αυλούς και δάσκαλος. Πίσω του νέος με λύρα και παιδαγωγός. Β. Άνδρες και νέοι Μετάλλιο. Νέος και νέα.
Βιβλιογραφία:	www.beazley.ox.ac.uk/record/0BB3C0D9-15A3-4485-A665-052EABD6AC0A
Φωτογραφία:	

3^ο Δελτίο καταγραφής εικονογραφικών πηγών

α/α δελτίου:	Π3
α/α Beazley:	207399
Θέμα:	Μάθημα τραγουδιού
Κατηγορία:	Αγγειογραφία
Αντικείμενο:	Αμφορεας
Τεχνική:	Ερυθρόμορφη
Τόπος έκθεσης	Βρυξέλλες, Musees Royaux
Αρ.	R 339
Προέλευση:	Αττική
Καλλιτέχνης:	Ο Ζ. του Providence
Χρονολόγηση:	Περίπου 475 π. Χ.
Περίοδος:	Κλασική
Περιγραφή:	Α. Ένας άνδρας (γενειοφόρος, άζωστο μάτιο) κάθεται σε δίφρο και παίζει διπλό αυλό (βόμβυξ, υφόλμιο, όλμος, φουσκωμένα μάγουλα, παράλληλη θέση, λυγισμένα δάχτυλα, ελαφρά κλίση προς τα κάτω). Απέναντί του όρθιος τραγουδά ένας νέος. Ανάμεσά τους κρέμεται η συβήννη (θηλιά, γλωττοκομείο). Β. Αγόρι
Παρατηρήσεις:	ARV ² 638,48
Βιβλιογραφία:	Beck, F., <i>Album of Greek education</i> , Cheiron Press, Sydney, 1975, σ. 26, αρ. 23, πίν. 22, εικ. 117.
Φωτογραφία	

4^ο Δελτίο καταγραφής εικονογραφικών πηγών

α/α δελτίου:	Π4
α/α Beazley:	206471
Θέμα:	Μάθημα Μουσικής
Κατηγορία:	Αγγειογραφία
Αγγείο:	Υδρία (κάλπις)
Τεχνική:	Ερυθρόμορφη
Τόπος έκθεσης	Schwerin, StaatlichesMuseum
Αρ.	707 (1294)
Καλλιτέχνης:	Ζωγράφος του Χοίρου (απόδοση Beazley)
Χρονολόγηση:	Περίπου 500-450 π.Χ.
Περίοδος:	Κλασική
Beazley:	ARV ² 565,41 / ADD2 260
Αντικείμενα:	Σκύλος, σταυρόσχημο, βωμός, βακτηρίες, κ<a>λος
Περιγραφή:	Δάσκαλος με βάρβιτο συνοδεύει νέο που τραγουδά.
Βιβλιογραφία:	www.beazley.ox.ac.uk/record/DA66AA9F-13D9-4D83-A3F6-616B24F4A72E
Φωτογραφία:	

5^ο Δελτίο καταγραφής εικονογραφικών πηγών

α/α δελτίου:	Π5
α/α Beazley:	206689
Θέμα:	Μάθημα Μουσικής
Κατηγορία:	Αγγειογραφία
Αγγείο:	Υδρία Κάλπις
Τεχνική:	Ερυθρόμορφη
Τόπος έκθεσης	London, British Museum
Αρ.	E171
Τόπος εύρεσης:	Ρόδος, Κάμειρος
Καλλιτέχνης:	Ζωγράφος του Agrigento
Χρονολόγηση:	Περίπου 500-450π.Χ.
Περίοδος:	Κλασική
Beazley:	ARV ² 579.87// ADD2 128 ή 262
Επιγραφές:	ΚΑΛΟΣ // ΟΟΟΟ //ΚΑΛΟΣ
Αντικείμενα:	Ζώα, λεοπάρδαλη, σκύλος, πίθηκος, συβήνη, βακτηρίες, σανδάλι τιμωρίας
Περιγραφή:	Δάσκαλος με βάρβιτο και νέος με διπλούς αυλούς.
Βιβλιογραφία:	www.beazley.ox.ac.uk/record/1B12D85E-AFEC-41FD-9731-1CBD5AEB73ED
Φωτογραφία:	

6^ο Δελτίο καταγραφής εικονογραφικών πηγών

α/α δελτίου:	Π6
α/α Beazley:	211758
Θέμα:	Μάθημα μουσικής
Αγγείο:	Κύλικα
Τεχνική:	Ερυθρόμορφη
Τόπος έκθεσης	Μελβούρνη, National Gallery of Victoria
Αρ.	1644/4
Καλλιτέχνης:	Ζωγράφος του Σπλαχνόπτη
Χρονολόγηση:	Περίπου 475-425π.Χ.
Περίοδος:	Κλασική
Beazley:	ARV ² 892,7// ADD2 148
Αντικείμενα:	Σανδάλι τιμωρίας, σταυρόσχημο, κίστη, στρεγκλίδα, λύρα, βακτηρίες
Περιγραφή:	Α. Μαθητικός διαγωνισμός. Τιμωρία του μαθητή από τον δάσκαλο, η Νίκη στεφανώνει τον νικητή.
Βιβλιογραφία:	http://www.beazley.ox.ac.uk/record/F6161DBB-FA1F-4F87-9D0C-16E9A0397A42
Φωτογραφία:	

7^ο Δελτίο καταγραφής εικονογραφικών πηγών

α/α δελτίου:	Π7
α/α Beazley:	310552
Θέμα:	Θησέας και Μινώταυρος
Αγγείο:	Κύλικα
Τεχνική:	Μελανόμορφη
Τόπος έκθεσης	Munich, Antikensammlungen:
Αρ.	2243
Καλλιτέχνης:	Αρχικλής και Γλαυκίτης
Χρονολόγηση:	Περίπου 575-525π.Χ.
Περίοδος:	Αρχαϊκή
Αντικείμενα:	Επιγραφές, Λύρα
Περιγραφή:	A. Το κυνήγι του Καλυδωνίου Κάπρου B. Η πάλη του Θησέα με τον Μινώταυρο. Πίσω του η Αθηνά με λύρα. Υπάρχει επιγραφή με το όνομα του οργάνου.
Βιβλιογραφία:	http://www.beazley.ox.ac.uk/record/8D383333-2E3D-4210-A919-3FB5EF0FEE57
Φωτογραφία:	

8^ο Δελτίο καταγραφής εικονογραφικών πηγών

α/α δελτίου:	Π8
α/α Beazley:	330688
Θέμα:	τιμωρία
Αγγείο:	Οινοχόη
Τεχνική:	Μελανόμορφη λευκού βάθους
Τόπος έκθεσης	Βερολίνο, StaatlicheMuseum,
Αρ.	3230
Καλλιτέχνης:	Ζωγράφος του Περσέα
Χρονολόγηση:	Περίπου 500π.Χ.
Περίοδος:	Υστεροαρχαϊκή
Αντικείμενα:	Σαντάλι τιμωρίας, βακτηρία
Περιγραφή:	Παιδαγωγός τιμωρεί μαθητή
Βιβλιογραφία:	http://www.beazley.ox.ac.uk/record/EC6DBC29-A772-498A-B1AF-B5F2BD3263F5
Φωτογραφία:	

9^ο Δελτίο καταγραφής εικονογραφικών πηγών

α/α δελτίου:	Π9
α/α Beazley:	
Θέμα:	Μάθημα χορού
Αγγείο:	Λήκυθος
Τεχνική:	Ερυθρόμορφη
Τόπος έκθεσης	Βρυξέλλες, Musees Royaux d' Art et d' Histoire, αρ. ευρ. A3556
Αρ.	A3556
Καλλιτέχνης:	Ζωγράφος της Φιάλης
Χρονολόγηση:	Περίπου 450π.Χ.
Περίοδος:	Κλασική
Αντικείμενα:	βακτηρία
Περιγραφή:	Νεαρή εταίρα χορεύει ύστερα από υποδείξεις της δασκάλας της
Βιβλιογραφία:	http://www.beazley.ox.ac.uk/record/EC6DBC29-A772-498A-B1AF-B5F2BD3263F5
Φωτογραφία:	

10^ο Δελτίο καταγραφής εικονογραφικών πηγών

α/α δελτίου:	Π10
α/α Beazley:	302131
Θέμα:	Ηρακλής κιθαρωδός
Αγγείο:	Αμφορέας
Τεχνική:	Μελανόμορφη
Τόπος έκθεσης:	Berlin, Antikensammlung
Αρ.	F1845
Προέλευση:	Αττική
Τόπος εύρεσης:	Vulci
Καλλιτέχνης:	Ζωγράφος του Αχελώου
Χρονολόγηση:	Περίπου 550-500 π.Χ.
Περίοδος:	Αρχαϊκή
Beazley:	ABV370,136 // PARA 162
Αντικείμενα:	(ν)δεακ(.). (ν)χδιασ. χδε(α). χδοδ(ε). υαχν. υχοερ(α).
Περιγραφή:	<p>Ο Ηρακλής ανάμεσα στον Ερμή και την Αθηνά. Ο Ηρακλής ετοιμάζεται να ανέβει στο βάθρο του διαγωνιζόμενου, φορά λεοντή, έχει αφήσει το ρόπαλό του κάτω και κρατά μια μεγάλη κιθάρα. Οι βραχίονες του οργάνου αποδίδονται λευκοί, στο ηχείο του εικονίζονται ο καβαλάρης και το χορδοτόνιο. Ο Ηρακλής στηρίζει με αορτήρα το όργανο στον καρπό του, ενώ εικονογραφείται το πλήκτρο και το διακοσμητικό ύφασμα της κιθάρας. Ο Ερμής παρουσιάζεται με τον πέτασο, το κηρύκειο και τα φτερωτά πέδιλα. Η Αθηνά με το κράνος και το δόρυ της.</p>
Βιβλιογραφία:	http://www.beazley.ox.ac.uk/record/EF5CA514-F88E-4862-B230-BDFE0828CF71
Φωτογραφία:	

Ηρακλής με δίφρο

Λύρα χέλυς με ηχείο από καβούκι χελώνας. Με μαύρο χρώμα αποδίδονται οι κολλοπες, με κόκκινο το κορδόνι του πλήκτρου.

Λίνος

Σταυρόσημο αντικείμενο
Σανδάλι τιμωρίας

Ο Λίνος κάθεται σε κλισμό με ερεισίνωτο

Αιτωρική κιθάρα, τύπος φόρμιγγας

Ο μαθητής παίζει Λύρα – χέλυ, στο δεξί του χέρι κρατά το πλήκτρο

Ο Ιφικλής κάθεται σε δίφρο